

श्रीः ।

श्रीमते रामानन्दाय नमः ।

श्रीमद्रामानन्दीय हरिहरप्रसादविरचितम्

श्रीरामतत्त्वभास्कर-

श्रीरामलीलातत्त्वभास्कर-

नामतत्त्वभास्कराख्यग्रन्थत्रयम्

श्रीमद्योध्याशृङ्गारभवननिवासिना-

श्रीभगवन्नारायणवंशोद्भव

वैष्णव पं० रामनारायणदासेन संशोध्य

ग्रन्थकारप्रधानशिष्य-

श्रीयुत प्रमोदवनविहारिशरणाज्ञया

तद्वत्तद्रव्यव्ययेन च

मुरादाबादनगरे

लक्ष्मीनारायण यन्त्रालये

आयसाक्षरैर्मुद्रापयित्वा

प्रकाशितम्

प्रथमावृत्तिः १०००, सं० १९७२

Printed by Lakshmi Narayan
at the Lakshmi Narayan Press,
Moradabad.

श्रीरामतत्त्वभास्करस्य पूर्वार्द्धविषयसूची ।

विषय	पृष्ठ पंक्ति
मंगलाचरणम्	१—७
चार्वाकादिमतमुत्थाप्य	
तत्खण्डनम्	२—९
तेषां प्रलापान्तरमुद्धाव्य	
तत्खण्डनम्	३—१६
अपरं प्रलापान्तरमुद्धाव्य	
तत्खण्डनम्	६—२०
पुनरपरंप्रलापान्तरमुद्धाव्य	
तत्खण्डनम्	७—३
पुत्रात्मवादिमतमुत्थाप्य	
तत्खण्डनम्	१३—७

विषय	पृष्ठ पंक्ति
इन्द्रियात्मवादिचार्वाकमतम्	१३—७
प्राणात्मवादि चार्वाकमतम्	१४—११
मतआत्मवादि चार्वाकमतम्	१४—११
बुद्ध्यात्मवादि चार्वाकमतम्	१४—११
अज्ञानात्मवादिचार्वाकमतम्	१५—३
अज्ञानोपहितचिदात्म-	
वादिचार्वाकमतम्	१५—११
शून्यात्मवादमतम्	१६—७
शून्यवादखण्डनम्	१६—१६
अद्वैतमतमुत्थाप्य विविध-	
प्रकारैः खण्डनम्	१७—७

उत्तरार्द्धविषयसूची ।

विषय	पृष्ठ पंक्ति
मंगलाचरणम्	२५—४
श्रीरामस्यपुष्टप्रमाणैः पौरुषे-	
प्रतिद्वन्द्वत्व, महापुरुषत्व, कलेश-	
वर्जितत्व, नित्यत्व, जगद्गुरुत्व	
समर्थनम्	२५—७
वशित्व, प्रभुत्व महोत्कर्षत्व,	
महाबलत्व, नरत्व, सादृश्यरहि-	
तत्त्व समर्थनम्	२८—६
ईश्वरेषत्व शिवोपास्यत्व, परात्प-	
रत्व, जगज्जन्मादिहेतुत्वसमर्थनं	२९—११
श्रीरामस्य महाविष्णु महेशान-	

विषय	पृष्ठ पंक्ति
शिव नारायण हरि वासुदेव	
नाम्नां समर्थनम्	३६—११
प्रसंगतः नारायणमंत्रार्थ कथनं	४३—१९
प्रसंगतः वासुदेवमन्त्रमाहात्म्यं	४६—१
वासुदेवनिरुक्तिः	४९—१३
श्रीरामस्य सूर्यमंडलमध्यवर्त्ति-	
त्व, द्विभुजत्व, रघुनन्दत्व, सर्वै-	
श्वरत्व, प्रसन्नात्मत्वसमर्थनम्	५०—११
अन्येषां विभूतित्वेन प्रतिपादनम्	५२—४
प्रसंगतः षडक्षरमाहात्म्यम्	५७—७
ग्रन्थान्ते मंगलाचरणम्	५८—१३

अथ नामतत्त्वभास्करस्य विषयसूची ।

विषय	पृष्ठ पंक्ति
मंगलाचरणम्	६३—४
श्रीविष्णुनाममाहात्म्यम्	६३—८
श्रीनारायणनाममाहात्म्यम्	६५—३
श्रीहरिनाममाहात्म्यम्	६६—८
श्रीगोविन्दनाममाहात्म्यम्	७०—१४
श्रीवासुदेवनाममाहात्म्यम्	७२—४
श्रीजगन्नाथनाममाहात्म्यम्	७२—१६
श्रीकृष्णनाममाहात्म्यम्	७३—३
श्रीरामनाममाहात्म्यम्	७५—११
श्रीसर्वसाधारणभगवन्नाम-	
माहात्म्यम्	७७—१३
श्रीभगवन्नामार्थवादकल्पनादूषणं	७८—७
अथ नामापराधाः	७८—२१

विषय	पृष्ठ पंक्ति
अथ नामापराधभंजनम्	८१—१
पुनश्च नाममाहात्म्यम्	८२—१२
सेतिहासरामनामप्रभावः	८३—५
पुनश्च रामनाममाहात्म्यम्	८२—७
श्रीशब्दपूर्वजयशब्दमध्यजय-	
द्वयान्तरितरामनामोच्चारण-	
माहात्म्यम्	९३—१४
रामनामोच्चारणे देशकालादि-	
नियमाभावः	९३—१६
पुनश्च नामकीर्त्तनमाहात्म्यम्	९३—२४
तत्तत्कालेतत्तद्भगवन्नामो-	
च्चारणम्	९५—१५
श्रीरामनामतु सर्वकर्मणि	९५—२४

श्रीगणेशाय नमः । श्रीमते रामानन्दाय नमः ।

श्रीसीतारामाभ्यां नमः ॥

श्रीरामतत्त्वभास्करे पूर्वार्द्धे

❀ प्रारम्भम् ❀

ग्रन्थारम्भे विघ्नविघाताय कृतं मंगलं शिष्टाचार-
प्रदर्शनाय ग्रन्थादौ निबध्नाति । तथा च सांख्ये
कपिलः मङ्गलाचरणं शिष्टाचारात् ॥ कर्त्ता सर्वस्य
लोकस्य पालकश्च नियामकः । वेदानां रक्षको यश्च तं
रामं प्रणमाम्यहम् ॥ १ ॥ तं राममहं प्रणमामि
यः सर्वस्य लोकस्य कर्त्ता पालकः चात् संहारकः ।
तथाच श्रुतिः-यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते येन
जातानि जीवन्ति यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति तद्विजि-
ज्ञासस्वतद्ब्रह्मेति ॥ नियामकः तथा च श्रुतिः स
एवैनं साधुकर्म कारयति यमूर्ध्ववन्निनीषति स एवैनं
नियमयति ॥ वेदानां रक्षकः वेदरक्षकस्त्वं चास्य
स्वांशमत्स्यावतारद्वारापुगणादिप्रसिद्धम् ॥ चात्
दयालुः ॥ १॥ जामदग्न्यनियन्तारं जावालिमत-
खंडकम् । शूद्रतापसहन्तारं तं रामं प्रणमाम्यहम् ॥ २॥
परशुरामस्य नियन्तारमौदित्यशान्तिकारकम् ॥
स्वांशत्वेऽपि परशुरामशक्तिखंडनवत् बुद्धस्यापि

मतखंडनशक्तिरस्यास्तीति तल्लाभायेदम् ॥ जावा-
 लिमतखंडकं चार्वाकादिमतखंडनशक्तिलाभायेदम् ॥
 शूद्रः स्वधर्ममतिक्रम्य तपश्चरणशीलस्तस्य
 हन्तारम् विरुद्धाचारप्रशमनशक्तिलाभायेदम् ॥२॥
 पुनरपि उद्धृतरिपुहस्तपतनमाशंक्य प्रभुं प्रार्थयते
 रक्ष रक्ष रघुनन्दन श्रुतिपथपाल ॥ पाहि पाहि
 करुणाकर दुर्जनकाल ॥३॥ चार्वाकादिमतापसारणम-
 न्तरेण निःश्रेयसं दुर्लभमिति तस्य चापसारणन्त-
 द्विज्ञानं विना न संभवति अतः प्रथमं तन्मतमुत्थाप्य
 खंडयति ॥ दर्शनाद्व्यभिचाराणामनुमानं नहि प्रमा
 प्रत्यक्षस्यैव प्रामाण्यं जीवाद्भिन्नो बुधो नहि ॥ ४ ॥
 अनुमानं नहि प्रमा अनुमानं न प्रमाणं, येनैव हेतुना
 प्रमीयते तेनैव भ्राम्यते । यथा पर्वते धूमेन वह्निः
 हृदेऽपि तथेति भावः प्रत्यक्षस्यैव प्रामाण्यं व्यभिचारा-
 भावात् जीवाद्भिन्नो बुधो नहि बृहस्पतेर्भिन्नो ज्ञान-
 वान्कश्चिन्नास्तीति तन्मतमेवानुसरणीयमिति
 भावः ॥४॥ एवं मा वद रेमूढानुमानं न प्रमायतः ॥
 सन्देहादेरविज्ञानाच्छ्रुवेवल्लोके भविष्यसि ॥ ५ ॥
 रेमूढ अनुमानं न प्रमा न प्रमाणमेवं वाक्यं मा वद ।
 यतः यस्मात्परपुरुषहृदयवर्तिसन्देहादेः सन्देहशोक-
 क्रोधभयादेरविज्ञानात् श्वा इव कुक्कुरवल्लोके भवि-

ष्यसि अयं भावः । अनिश्रितार्थवचनेन संदेहज्ञानं
 मुखवैवर्ण्याच्छोकज्ञानं, नेत्रमुखादिरक्तत्वेन क्रोधज्ञानं
 मुखपीतत्वेन भयज्ञानम् । एतानि ज्ञानान्यनुमानं
 विना ज्ञातुं न शक्यते, यद्यनुमानं न मन्यसे तर्हि संदेहा-
 दियुक्तपुरुषेण सह हास्यादिकरणेन श्वा इव तेन
 निरादरणीयो भविष्यसि । यद्वा श्वेवल्लोके भविष्यसि
 चार्वाकोति मूढतम इति जना वदिष्यन्ति यतो
 यैरिन्द्रियैः प्रत्यक्षं क्रियते तान्यप्रत्यक्षाणि तेषां ज्ञान-
 मनुमानं विना नैव जायते अतोऽनुमानस्यापि प्रामा-
 ण्यम् । तथाच चरके सूत्रस्थाने भगवान् पतञ्जलिः ।
 यैरेव तावदिन्द्रियैः प्रत्यक्षमुपलभ्यते तानि सन्ति
 चाप्रत्यक्षाणि यद्वा अनुमानखण्डनस्याप्यनुमानरूप-
 त्वादित्यविचारितार्थवचनेन श्वेवल्लोके भविष्यसि ।
 यद्वा चार्वाकस्य गृहाद्वहिर्गमनमात्रेण तत्पत्नी तद-
 प्रत्यक्षमवगम्य कथं न विधवाबेषं रोदनादिकं
 च करोतीत्युपहासेन श्वेवल्लोके भविष्यसि ॥५॥ प्रजा-
 पान्तरमुद्गावयति । मृतानामपि जन्तूनां श्राद्धञ्चे-
 तृप्तिकारकम् । गच्छतामिह जन्तूनाम्वयर्थं पाथेय-
 कल्पनम् ॥६॥ जन्तूनाम्प्रणिनाम् व्यर्थं पाथेयकल्प-
 नम्, तत्समीपे पाथेयदानं व्यर्थं स्यात् । गृहेषु स्थि-
 त्वैव मन्त्रादिना तदुद्देश्यकदानेन तृप्तिसंभवात् ॥६॥

युक्त्यन्तरेणेवमेवार्थं दृढयति स्वर्गस्थिता यदा तृप्ति
 गच्छेयुस्तत्र दानतः प्राप्तादस्योपरिस्थानामत्र
 कस्मान्न दीयते ॥७॥ तत्र स्वर्गे अत्र लोके नीच-
 स्थैरिति शेषः ॥ ७ ॥ युक्त्या श्राद्धादेः सुखहेतुत्वं
 संस्थापयति । एवं मा वद मूढात्मन्निह भूपादिपत्र-
 वत् । स्वस्वस्थानेऽर्पयेदिष्टनिदेशः परमेशितुः ॥८॥
 मूढात्मन् एवं मा वद कुत इत्यपेक्षायामाह स्वस्वेति
 परमेशितुः परमेश्वरस्य निदेशो वेदादिरूपः स्वस्व-
 स्थाने स्वर्गकामो यजेतेत्यादिना निरूपिते पृथक्
 पृथक्स्थाने इष्टं अभिलषितार्थजातम् । अर्पयेत्
 नत्वन्यत्र दृष्टान्ते न दृढयति । इह लोके भूपादिपत्रं
 लिखितप्रदेशे यथाफलं ददाति ॥८॥ भस्मीभूतस्य
 देहस्य पुनरागमनं कुतः । एवम्मा वद बालानां
 स्तन्यपानादि दर्शनात् ॥ ६ ॥ एवमुत्पादाविनाश-
 शालिदेह एवात्मेतिप्रकारम्मा वद कुत इत्यपेक्षा-
 याम्बालानामिति बालानां सद्यो जातानां पूर्वं केना-
 प्यनुपदिष्टानां स्तन्यपानादिदर्शनात् । स्तने भवं
 स्तन्यं दुग्धं तस्य पानम् । आदिशब्देन सद्यो
 जात वा नरशिशोः शाखावल्गुभवनस्य व्याघ्रशिशोः
 प्राणहिंसनव्यापारस्य च दर्शनात् । जन्मान्तरम्बिना
 न संभवति अजातत्वादिति भावः । तथा

च चरके सूत्रस्थाने भगवान्पतञ्जलिः ॥ धर्मद्वारा-
 वहितैश्च व्यपगतभयरागद्वेषलोभमोहमानैर्ब्रह्मचर्य-
 परैरात्मैः कर्मविद्भिरनुपहतसत्त्वबुद्धिप्रचारैः पूर्वैः-
 पूर्वतरैश्च महर्षिभिर्दिव्यचक्षुभिर्दिष्टोपदिष्टः पुन-
 र्भवोस्तीति व्यवस्ये देवं पुनर्भवं प्रत्यक्षमपि चोप-
 लभ्यते । मातापित्रोर्विसदृशान्यपत्न्यानि तुल्यगुणसं-
 भवानि च वर्णस्वराकृतिसत्त्वबुद्धिभाग्यविशेषाः प्रवरा-
 वरकुलजन्मदास्यैश्वर्यसुखासुखमायुरायुषो वैषम्य-
 मिहाकृतस्य चावाप्तिरशिक्षितानां च रुदितस्त-
 नपानहास्यत्रासादीनां प्रवृत्तिलक्षणोत्पत्तिः । कर्मसा-
 मान्ये फलविशेषो मेधाकचित्कचित्कर्मण्यमेधा च
 जायते भूतानां च समदर्शने प्रियप्रायत्वमतएवानु-
 मीयते ॥ शब्दप्रमाणेन स्पष्टयति धर्मद्वारे सावधानैः
 व्यपगता विनिर्गता भयरागद्वेषलोभमोहमाना येषान्तैः
 ब्रह्मचर्ये तत्परैः यथार्थवक्तृभिः कर्मज्ञैर्न उपहता
 नष्टाः सत्त्वबुद्धिप्रचारा येषान्तैः प्राचिनितरैर्दिव्य-
 दृष्टिभिर्महर्षिभिर्दृष्टः शिष्येभ्य उपदिष्टश्च पुनर्जन्मा-
 स्ति इति हेतोर्निश्चिनुयात् प्रत्यक्षप्रमाणं दर्शयति
 एवं शब्दप्रमाणवत् प्रत्यक्षमपि पुनर्जन्म उपलभ्यते ।
 तदाह मातापित्रोर्विसदृशानि तुल्यगुणसंभवानि
 आपत्न्यानि जायन्ते के च ते गुणा इत्यपेक्षाया-

माह वर्णस्वराकृतिसत्त्वबुद्धिभाग्यविशेषाः उच्च-
 नीचकुले जन्मदास्यम् ऐश्वर्य्यं सुखं दुःखं आयुषो
 वैषम्यं च तान्यपत्यान्यायुरस्मिन् जन्मनि अकृतस्य
 कर्मणः फलस्य प्राप्तिरनेन पूर्वजन्मकृतकर्मण
 फलप्राप्तिरित्यनुमीयते। यस्माद्बोजम्विनाङ्कुरस्यासं-
 भवः । अशिक्षितानां शिक्षारहितानां सद्यो जातानां
 बालानां रोदनस्तनपानहास्यत्रासादीनां प्रवृत्तिहेतु-
 कोत्पत्तिः कर्मसामान्ये फलविशेषो जायते। क्वचित्क-
 र्मणि मेधा क्वचित्कर्मण्यमेधा च जायते । भूतानां
 प्राणिनां समदर्शने प्रियाप्रियत्वञ्च जायते ॥ इत्य-
 नेन पुनर्जन्म भवतीत्यनुमीयते ॥६॥ चार्वाकाणां
 प्रलापान्तरमुद्गावयति तत्त्वानाम्मेलनेनैव चिदुत्पत्ति-
 प्रजायते। ताम्बूलखदिरादीनाम्मेलनाद्रक्तत्वादिवत् ॥
 ॥ १० ॥ आदिशब्देन चूर्णं पूगीफलम् ॥ १० ॥
 युक्त्या तद्युक्तिं खण्डयति चाक्षुषत्वादिराहित्याच्छङ्क-
 कितादिसमन्वयात् ॥ नानुमानम्प्रमा चास्य सह-
 चाराग्रहात्तथा ॥ ११ ॥ गर्भे तत्त्वानाम्मेलनेन चि-
 दुत्पत्तिः केनापि न दृश्यते तस्मादस्य न चाक्षुषत्वं
 सहचाराग्रहात् शङ्कितादिसमन्वयात् नानुमानं
 प्रमाणम् ॥ ११ ॥ चार्वाकाणां प्रलापान्तरमुद्गावयति
 ईश्वरस्त्वपरो नास्ति राजैव परमेश्वरः । मोक्षो न

मरणाद्भिन्न इहैव स्वर्गदुर्गती ॥ १२ ॥ स्वर्गदुर्गती
 स्वर्गनरको सुखं स्वर्गो दुःखमेव नरकः ॥ १२ ॥
 युक्त्या तत्प्रज्ञापं खण्डयति मूढ नास्ति परमेश्वर
 इति वद मैव यस्मादस्मिन् वाक्ये मानन्नैव ॥ १३ ॥
 नृपादन्यः परमेश्वरो नास्तीति मा वद ॥ १३ ॥
 अप्रतियोग्यभावस्य ज्ञानं यस्मान्न जायते तस्मादि-
 दमल्लीकं हि बन्ध्यापुत्रखपुष्पवत् ॥ १४ ॥ यस्मा-
 द्देतोरप्रतियोगिनः प्रतियोगिरहितस्याभावस्य ज्ञानं
 न जायते वस्तु विना अभावो नास्ति अभावम्विना
 तज्ज्ञानासंभवः तस्मात् ईश्वर इत्यप्यपास्तम्
 ईश्वरस्य सर्वप्रमाणसिद्धत्वात् दृष्टान्तासम्भवात्
 वाक्यमात्रे द्वावितदृष्टान्तवस्त्रेनेश्वरानास्तित्वासिद्धौ वि-
 परितस्यापि सम्भवात्तेन तत्सिद्धौ विपरितस्यापि
 सम्भवात्तेनैतत् सिद्धेश्वरस्त्वपरो नास्तीति वाक्य-
 मल्लीकस्य बन्ध्यापुत्रखपुष्पवत् ॥ १४ ॥ ननु यथा
 गगनकुसुमादीनामसत्वेऽपि गगनकुसुमन्नास्तीत्या-
 दिवाक्यात् वस्तुशून्यशब्दानुपातिज्ञानआयते तथा-
 ऽत्रापि यद्यस्ति ईश्वरस्तर्हि कुतो न दृश्यते इत्यत
 प्राह दूरादनुपलब्धिस्तु सौक्ष्म्यादीन्द्रियघाततः व्यव-
 धानादभिभवात्मनः सौम्यनवस्थितैः ॥ १५ ॥ अनु-
 ब्रवाञ्च सामीप्यात् समानाभिहितैरपि योगिनाम-

वगम्यस्य विद्वेशस्य हृदा सदा ॥ १६ ॥ योगिना
 हृदा मनसा सदा अवगम्यस्य योगजसन्निकर्षबलेन
 नियतप्रत्यक्षीकृतस्य परमेश्वरस्य अनुपलब्धिस्तु
 प्रत्यक्षाविषयत्वन्त्वस्माकन्न पुनः सर्वेषां कुत इत्यपे-
 क्षायां दृष्टान्तपूर्वकमाह । दुरत्वरूपात् यथा वियति
 विहङ्गमाः सूक्ष्मत्वात् यथा परमाणवः चक्षुरादि-
 विनाशात् यथा स्थूलविषयाः भित्तिकाद्या-
 वरणात् यथा राजद्वारादयः अभिभवात् एकेनापर-
 स्यावरणात् यथा दिवसे नक्षत्रादयः मनसो विष-
 यान्तरसंयोगात् यथा चक्षुःसन्निकृष्टाविषयाः ॥ १५ ॥
 अनुद्भवात् यथा दुग्धादिस्थदध्यादीनि सामीप्यात्
 यथा लोचनस्था अञ्जनादयः समानेन सदृशेन
 अभिहृतेः आच्छादनात् यथा तोयराशिपतितास्तोय-
 विन्दवश्च नोपलभ्यते तथा वासनादिरूपदोष
 कलापकवलितत्वात् अस्माभिरपि भगवान्नोपलभ्यते
 इति भावः ॥ १६ ॥ यदन्येषान्तु वचसा जन्मा-
 देर्जायते मतिरीश्वरोस्तीति वचनं कर्णशूला-
 यते कथम् ॥ १७ ॥ अन्येषाम्यवसा स्वजन्मादीनां
 ज्ञानं यदि जायते तर्हि बहवः प्रामाणिका ईश्वरो-
 स्तीति कथयन्ति तादृशवचनं कथं कर्णशूलायते को
 विशेषश्चानयोर्यद्येकं प्रामाणमपरमप्रमाणम् ॥ १७ ॥

निर्नियामको नियमो न दृश्यते श्रुयते कापि ॥
 तस्मात्कोऽपि नियन्ता वर्तते खलु विश्वचक्रस्य ॥ १८ ॥
 शीतोष्णादिः सनियामकः नियमत्वात् । राजादिकृत-
 कार्यानियमवत् ॥ १८ ॥ अस्तिवत्कालवच्चैव दिशा-
 वच्चान्तरक्षवत् ॥ सन्देहादेश्च राहित्याच्चार्याक-
 मतवन्नहि ॥ १९ ॥ यथा तत्त्वानां मेलनेन चिदु-
 त्पत्तिश्चार्याकस्य शंकितानुमानं तत्तुल्यमिदमनुमा-
 नन्न यतो व्यभिचाररहितात्यादवत् ॥ १९ ॥
 ननु स्वभाव एव नियामकः कर्त्ता चेत्यत आह ॥
 कादाचित्कं च यद्यद्धि तत्तत्सर्वं सकर्तृकम् ॥ कादा-
 चित्कत्वरूपत्वात्सभावोऽपि सकर्तृकः ॥ २० ॥
 यद्यत् कादाचित्कं तत्तत्सकर्तृकं घटादिवत् तर्हि
 कादाचित्कत्वरूपत्वात्सभावोऽपि सकर्तृकः ॥ २० ॥
 यदि स्यात्सर्वदा स्थायी स्वभावो भवतां मते । सर्व-
 कालेषु शीतादिदर्शनस्यापि सम्भवः ॥ २१ ॥ अय-
 म्भावः । कारणस्य स्थायित्वे कार्यस्य स्थायित्वं दुर्वा-
 रमेवेति ॥ २१ ॥ यद्येवन्तर्ह्यपीशस्यापीशः कोऽपि न
 संशयः । एवन्नैव च वक्तव्यं यतो राजकुलालवत् ॥ २२ ॥
 यद्येवं तर्हि कादाचित्कतया ईश्वरान्तरापेक्षा तस्या-
 पीश्वरान्तरस्य तथा एवमीश्वरपरम्परापि को विशेषो-
 त्यस्य । स्वभावादिति । उत्तरयति । एवमीश्वरो नाना

नवक्तव्यमिदमिति शेषः॥ दृष्टान्तयते । यथा एक एव
 राजा कुलालश्च कालान्तरानुसारेण विविधकार्य-
 जातंसम्पादयति तथा ईश्वरोऽपि ॥ २२ ॥ युक्त्य-
 न्तरेण पुनस्स्वभावं खण्डयति ॥ स्वभावसाधने मूढ
 प्रमाणं नैव दृश्यते सन्निकर्षस्य राहित्यात्सहचारा-
 द्यसंभवात् ॥ २३ ॥ सन्निकर्षस्य चक्षुः संयो गादे-
 राहित्यादेरभावात्तत्र प्रत्यक्षमसम्भव इति भावः ॥
 क्षित्यङ्कुरादिकं स्वभावजन्यङ्कार्यत्वात् सलिलशैत्या-
 दिवत् इत्यत आह । सहचारस्यान्वयव्यतिरेक्यादेर-
 सम्भवादभावात् तस्यासत्त्वेनानिश्रयात् नानुमान-
 म्प्रमाणमिति भावः । अन्वयसहचारो हि तत्सत्त्वे
 तत्सत्ताव्यतिरेकी च तदसत्त्वे तदसत्तात्तथा च सर्वस्यैव
 पक्षरूपत्वेन सर्वत्रैव साध्यसन्देहात् सहचारानिश्र-
 येन व्याप्तिनिश्चयासंभवादनुमित्यासम्भव इति भावः
 आदिपदात् दृष्टान्तादिपरिहीतस्याप्यसम्भवात् ॥ २३ ॥
 ननु क्षित्यङ्कुरादिकं किञ्चिज्जन्यङ्कार्यत्वाद्दृष्टादिवत्
 इत्यनुमानेन कर्मादीनापि जगदुत्पत्तिः सिद्धिरित्यत
 आह कर्मप्रधानकाला न समर्थाश्चेतनाभावात् ॥
 कोऽपि सचेतनकर्त्ता वर्तते खलु विश्वचक्रवर्त्त ॥ २४ ॥
 कर्मयागादिजन्यादृष्टम प्रधानं प्रकृतिः सत्त्वरजस्त-
 मसां साम्यावस्थाकालः समयः न समर्थाः सृष्टिक-

रण इति भावः। कुतश्चेतनाभावाद्दृढादिजडान्तरवत् ।
चेतनं चैतन्यं लोके कृत्यादेर्ज्ञानसामानाधिकरण्यदर्श-
नेन चेतनादिभावेष्वेव तस्य कर्तृत्वस्य तर्कसहचार-
दृष्टान्ताविग्रहात् चेतन एव कर्तृत्वमनुमातुं शक्यते
इत्यतो विश्वचक्रस्य कोपि सचेतनः कर्ता वर्तते नतु
जडाः। जडादिदेहादिवत् कार्यसम्पादनाय चेतनसहा-
यमपेक्षन्ते। ननु कार्यवैचित्र्यानुरोधेन जगदेश्वरोऽपि
नानेत्याशङ्क्याह ॥ २५ ॥ हेतुनैकेन कार्याणि विचि-
त्राणि कथं वद । वृष्टिवदोषिवच्चैव स्नानवच्छस्त्रघा-
तवत् ॥ २६ ॥ एकेन हेतुना कथं विचित्राणि कार्याणि
वद इति जिज्ञासायां समाधत्ते वृष्टिवदिति । यथा
एकस्यावृष्टेर्वर्षणात् तापनाशो मृदार्द्रताशष्पादिवर्द्ध-
नञ्च यथा एकस्या दीप्तेरालोकात् वर्तिकाणाशः प्रको-
शो दाहादिश्च यथा एकस्मादेव स्नानात् मलक्षयो
रोगादिनाशः सुखलाभश्च यथा वा एकस्मादेव शस्त्रा-
घातात् रुधिरपातो दुःखोत्पादः क्षतादिकश्च जायते
तथा एकस्मादेवेश्वराज्जगदुत्पाद इति ॥ २६ ॥ अने-
ककारणमृते कारणोत्पत्तिर्न जायते । अस्माकन्नास्ति
सन्देहो यत इच्छादिचेद्वरे ॥ २७ ॥ अयमेव सिद्धान्तः
अत्रास्माकं सन्देहो नास्ति यतः ईश्वरे इच्छादिरस्ति
॥ २७ ॥ ननु क्रियारहिते ब्रह्मणि कथङ्कर्तृत्वसम्भव

इत्यत आह । निष्क्रिये परमेशानि कर्तृशक्तिर्न बाधिता ।
 अपरकान्ते क्रियाशून्ये लौहाकर्षणशक्तिवत् ॥ २८ ॥ नि-
 ष्क्रिये क्रियारहिते ब्रह्मणि कर्तृशक्तिः कर्तृत्वन्न बाधिताना-
 नुभवविरुद्धा यथा निश्चालोप्ययस्कान्तो लौहाकर्षण
 अनयति तथा जगदीशोऽपि ॥ २८ ॥ इत्याद्यभिप्राय गर्भ-
 वेदाप्रामाण्यसूचकम्प्रलापान्तरमुद्रावयति मिथ्या-
 फलेन युक्तत्वात्पौनरुक्त्यादसङ्गतेः । अशिष्टकर्तृकत्वाच्च
 वेदः प्रामाणिको नहि ॥ २९ ॥ उत्तरयति । तिथिग्र-
 हणतारादिव्यभिचारप्रसङ्गतः । नहि मिथ्याफलैर्युक्तो
 यज्ञादावयथार्थतः ॥ ३० ॥ वेदो मिथ्याफलैर्न युक्तः
 कुतः तिथ्यादीनां व्यभिचारस्य अप्रसंगात् ॥ तिथिः
 शुक्लप्रतिपदादिदर्शान्ता ग्रहणश्चन्द्रसूर्याद्युपरागः तारा
 नक्षत्राणि आदिपदाद्द्रव्यशक्त्यादेः । ननु यदि वेदः
 प्रामाणिकस्तर्हि कथं यज्ञादितो यथार्थफलन्न दृश्यते
 इत्यत आह यज्ञादाविति । यज्ञादौ अयथार्थतः यथा-
 विध्यनुष्ठानाभावात् न फलसिद्धिरिति भावः ॥ ३० ॥
 पौनरुक्त्यादिदोषमपाकरोति ॥ यथार्थबोधनार्थाय
 पुनरुक्तिर्जगत्प्रभोः । असङ्गतिर्न कुत्रापि वाक्यभेदोऽ-
 धिकारतः ॥ ३१ ॥ अधिकारात्पुरुषविशेषस्येति शेषः
 वाक्यभेदः कर्मकाण्डज्ञानकाण्ड प्रशंसनमिति भावः
 ॥ ३१ ॥ वेदस्याशिष्टं कर्ता इति पूर्वोक्तप्रलापस्यो-

त्तरं करोति ॥ अकारादिहकारान्तवर्णसंकेतबोधकः ।
 लौकिकश्चेद्भवेत् मूढ पुनः प्रामाणिकस्तुकः ॥ ३२ ॥
 अयं भावः । वर्णविधानकरणे कोऽपि न क्षमस्तस्य कर्ता
 यदि लौकिकः स्यात् तर्हि प्रामाणिकस्तुकः कोऽपि ने-
 त्यर्थः ३२ ॥ सौलभ्याय चावर्वादिसिद्धात्मस्वरूप-
 मुद्गाढ्य उत्तरोत्तरं क्रमादनुभवं दर्शयन्नात्मस्वरूपनि-
 रूपयिष्यन् प्रथमं पुत्रात्मवादिमतमाह । खिन्नोऽहं
 पुत्रस्वेदेन पुत्रशोकेन शोकभाक् ॥ इत्याद्यनुभवादा-
 त्मा पुत्र एव न चापरः । देहात्मवादिमतमाह ।
 एवं मा वद रेमूढ यत् उक्तिरयुक्तिका ॥ पुत्रो
 मातुरात्मा वा पितुरात्मा वा उभयोरात्मा नाद्यः ।
 पुत्रजन्मानन्तरं मातुर्मृतेरदर्शनात् ॥ न द्वितीयः
 निषकानन्तरं पितुः पंचत्वाददर्शनात् । तृतीयोऽपि न
 उभयोर्मरणाभावात् अतस्त्वदुक्तिरयुक्तिका ॥ यद्वा
 अपुत्रस्यापि जीवनदर्शनात् ॥ पुत्र आत्मा न भवति ॥
 पुत्रं परित्यज्य गृहाद्विदीप्ताद्वहिर्ब्रजेत् ॥ प्रतः
 प्रियतरो देहस्तस्मादात्मा परो नहि ॥ ३ ॥ दुर्बलोऽ-
 हमहं पीनो दीर्घश्चाहमहं लघुः । इत्याद्यनुभवात्लोके
 देहआत्मा न चापरः ॥ ४ ॥ आदिपदाच्छ्यामोऽहं
 गौर इत्याद्यनुभवस्य संग्रहः ॥ ४ ॥ इंद्रियात्मवादि-
 चावर्वाकमतमाह ॥ अपरजडात्मा खान्येवात्मा लो-

कायतिकः कथयत्युक्तकः ॥५॥ अभावे तु हृषीकाणा-
 देहे ज्ञानाद्यसंभवात् ॥ वधिरोऽहमहं काणोऽ-
 नुभवादिति नापरः ॥६॥ खानि इन्द्रियाणि लोका-
 यतिकः चार्वाक उत्क उत्कंठितः । हृषीकाणां इन्द्रि-
 याणां नापरः इन्द्रियाण्येवात्मा अपरो न ॥६॥ प्राणा-
 त्मवादि चार्वाकमतमाह ॥ प्राणाभावे विषयादेश्च-
 लनायोगदर्शनात् । पिपासुरस्म्यनुभवात्प्राण आत्मेति
 चापरः ॥ ७ ॥ प्राण इति अपरश्चार्वाकः सत्स्वपि
 शरीरेन्द्रियेषु प्राणाभावे विषयादेरिन्द्रियादेश्चलना-
 योगदर्शनात् स्वस्वकार्यकारकसामर्थ्याभावात् पिपा-
 सुरस्मात्यनुभवाच्च प्राण एवात्मेत्याह ॥ ७ ॥ मन
 आत्मवादिचार्वाकमतमाह । प्राणादिसत्त्वे ज्ञानादौ
 मनः साहाय्यदर्शनात् ॥ सङ्कल्पवानहम्बोधान्मन
 आत्मेति चापरः ॥ ८ ॥ प्राणादीनां प्राणेन्द्रियशरी-
 राणां सत्त्वे वर्तमानत्वे ज्ञानादौ जानेच्छाकृत्यादौ
 मनः साहाय्यदर्शनात् मनो योगम्विना ज्ञानाद्यनु-
 त्पादात् । अहं सङ्कल्पवानहम्बिकल्पवानित्यनुभवाच्च
 मन एवात्मेति अपर आह इति शेषः ॥८॥ बुद्ध्या-
 त्मवादिचार्वाकमतमाह । अभावेषु च कर्तृणां कर-
 णाभावदर्शनात् ॥ अहङ्कर्तेत्यनुभवात् बुद्धिरात्मान
 चापरः ॥ ९ ॥ कर्तृणां अध्यवसायानां अभावेषु कर-

णस्य सङ्कल्पविकल्पात्मकमनसोऽभावदर्शनात् अह-
 ङ्कर्त्ता अहम्भोक्तेत्याद्यनुभवाच्च कर्तृत्वादेर्बुद्धिधर्म-
 त्वादिति भावः बुद्धिरेवात्मानं चापरः ॥६॥ अज्ञा-
 नात्मवादिमतमाह ॥ अज्ञाने बुद्धि विल्लपादात्मा
 ज्ञानम्परेरितः । अहमज्ञोह्यहं ज्ञानीत्यादेरनुभवादपि॥
 अज्ञाने सुषुप्तिमूर्च्छापस्मारादौ बुद्धेर्विल्लपात् । अहं
 अज्ञो ज्ञानाभाववान् अहं ज्ञानी ज्ञानवान् । इत्या-
 द्यनुभवाच्च अज्ञानं ज्ञानादन्यत्किमपि आत्मा नतु-
 ज्ञानस्वरूपः परैस्तार्किककाणादप्राभाकरैरीरितः कथितः
 आदिपदात् अहं सुखी अहं दुःखीत्याद्यनुभवस्य
 सङ्ग्रहः ॥१०॥ अज्ञानोपहितचिदात्मवादिमतमाह ॥ न
 जानाम्यहमात्मानमित्याद्यनुभवाद्बिदुः । स्वप्रकाशा-
 प्रकाशाभ्यामज्ञानोपाहिताऽचिदिति ॥११॥ जानामीति
 अहं आत्मानन्न जानामीति अनुभवात् अयम्भावः ।
 अहमात्मानन्न जानामीत्यात्माज्ञता एतदेवाज्ञत्वम-
 ज्ञानकार्यधीमति तथा स्वप्रकाशाप्रकाशाभ्यां स्व-
 प्रकाशश्चाप्रकाशश्च तौ ताभ्याम् ॥ तथाच सुषुप्त्य-
 नन्तरं जाग्रदवस्थायां सुखमहमस्वाप्स मित्या-
 दिना सुख स्मरणस्य सिद्धत्वेन सुषुप्ता-
 वुत्पन्नस्य सुखस्य साक्षिविरेहे जागरे स्मरणा-
 संभवात्ससाक्षिकस्यैवोत्तरस्मरणादिति भावः । तच्च

साक्षित्वमात्मन एव धर्मः अतएव तदानीं यदि आत्म-
 स्वप्रकाशो न स्यात्साक्षी न स्यादित्यादिना आत्म-
 नास्वकाशः सिद्ध्यति सच स्वप्रकाशश्चित्त एव धर्म-
 इति तस्मात्स्वप्रकाशात् अप्रकाशात्सुषुप्तौ विषयाना-
 मस्फुरणतः अप्रकाशस्याज्ञानधर्मत्वादिति भावः ।
 अज्ञानोपहिताञ्चित्तिम्विदुरात्मानं भट्टपादानुयायिनं
 इति शेषः ॥ ११ ॥ शून्यात्मवादिमतमाह । मया
 किञ्चित्चिन्नं विज्ञातम्बोधादित्युत्थितस्य च । सुषुप्तौ
 बुद्धिनाशाच्च शून्यमात्मानं चापरः ॥ ११ ॥ उत्थि-
 तस्य सुषुप्तयनन्तरं प्रवृत्तस्य न मया किञ्चिन्नं विज्ञातं
 सुषुप्ताविति भावः । इति बोधादनुमानात्सुषुप्तौ बुद्धेर्ना-
 शाच्च शून्यमेवात्मा चापर इति माध्यमिका
 वदन्ति । अयमाशयस्तत्त्वतो, यदि आत्मा सत्त्वं स्या-
 तर्हि सुषुप्तावपि विज्ञानता स्यात् एवमात्मा यदि
 चिद्रूपः स्यात्तर्हि सुषुप्तौ स्वप्रकाशः स्यात् अतएव
 शून्यमेवात्मेति भावः ॥ १२ ॥ शून्यवादं खण्डयति ।
 इदन्तु निखिलं शून्यन्नास्ति किञ्चिद्व्यथार्थतः । एवं
 हि वद मा मूढ तव शून्यन्न सिद्ध्यति ॥ १३ ॥
 इदन्निखिलं शून्यं यथार्थतः किञ्चित्चिन्नास्ति हेमूढ एव-
 म्मा वद हि यतस्तव मत इति शेषः । सर्वं शून्यं न
 सिद्ध्यताथर्त्यः । तथाहि यदुक्तं सर्वं शून्यं तत्ससाक्षि-

कान्तिः साक्षीकम्वा आद्यश्चेत् अवश्यमेव कश्चिच्छून्य
 स्य साक्षी स्वीकर्तव्यः ॥ द्वितीयश्चेत्तस्य साक्षी-
 शून्यत्वेनासिद्धिरित्युभयथैव शून्यासिद्धिरिति भावः
 ॥ १३ ॥ यद्यपि चाठ्ठाकादिमतमपास्तं तथापि
 अद्वैतमतापसारणं विना निःश्रेयसं दुर्लभमिति
 तस्य चापसारणं तद्विज्ञानं विना न संभवति
 अतस्तन्मतमुत्थाप्य खण्डयति ॥ १ ॥ चिदानन्द-
 मयब्रह्मप्रतिबिम्बसमन्विता, तमो रजः सत्त्व-
 गुणाप्रकृतिर्द्विविधा च सा ॥ २ ॥ सत्त्वशुद्धयविशुद्धि-
 भ्यां मायाविद्ये च ते मते । मायाविम्बो वशीकृत्यतां
 स्यात्सर्वज्ञ ईश्वरः । अविद्यावशगस्त्वन्यस्तद्वैचित्र्यादने-
 कधा ॥ ३ ॥ चिदानन्देति यच्चिदानन्दरूपं ब्रह्म तस्य-
 प्रतिबिम्बेन प्रतिच्छायया समन्विता युक्ता तमो रजः
 सत्त्वगुणाः सत्त्वरजस्तमो गुणानां साम्यावस्थाया सा
 प्रकृतिरित्युच्यते सा च द्विविधा द्विप्रकारा भवति । १ । स
 हेतुकं प्रकारान्तरेण द्वैविध्यमेव दर्शयति । सत्त्वेति सत्त्व-
 स्य प्रकाशात्मकस्य गुणस्य शुद्धिः । गुणान्तरेण कलुषी-
 कृतता अविशुद्धिः । गुणान्तरेण कलुषीकृतत्वं ताभ्यां
 सत्त्वशुद्धयविशुद्धिभ्यां ते च द्विविधे मायाविद्ये माये-
 त्यविद्येति च मते संमते विशुद्धसत्त्वप्रधाना सा माया
 मलिनसत्त्वप्रधाना विद्येत्यर्थः । यदर्थं मायाविद्ययोर्भेद-

उक्तस्तदिदानीं दर्शयति मायाविंबः मायायां प्रतिफलित-
 तश्चिदात्मा तां मायां वशीकृत्य स्वाधीनीकृत्य वर्तमान-
 सर्वज्ञः सर्वज्ञत्वादिगुणक ईश्वरः स्यात् अविद्यावशगोऽ-
 विद्यायां प्रतिविंबत्वेन स्थितस्तत्परतंत्रस्तु चिदात्मा-
 न्यो जीवः स्यात् स च तद्वैचित्र्यात्तस्या अविद्याया
 उपाधिभूताया वैचित्र्यादविशुद्धितारतम्यादनेकधा अ-
 नेकप्रकारो देवतिर्य्यगादिभेदेन विविधो भवतीत्यर्थः
 ॥ ३ ॥ खंडनमाह प्रतिविंबस्य दुःखादिः कदाचिन्नोप-
 जायते जीवे दुःखसुखादिस्तु व्याप्नोत्यत्र न संशयः
 ॥ ४ ॥ अतस्ते प्रतिविंबोक्तिर्वन्ध्यापुत्रखपुष्पवत् ॥
 उत्तरं करोति एवं नैव च वक्तव्यः प्रतिविंबो हि वि-
 म्बवत् ॥ ५ ॥ प्रतिविंबो हि विम्बवत् मनुष्यस्य प्रतिविंबो
 मनुष्यवत् मनुष्येतरस्य प्रतिविंबो मनुष्येतरवत् ।
 अयं भावः । देहादिजडस्तस्मात्तत्प्रतिविंबोऽपि जडः ।
 ब्रह्म तु चैतन्यं तस्मात्तत्प्रतिविंबोऽपि चेतनः ॥ ५
 पुनः खंडयति, यद्येवं तर्हि दुःखादिर्नैव जीवेऽपि संभ-
 वेत् यतो दुःखादिराहित्यं ब्रह्मणः समुदीरितम् ॥
 ६ ॥ पुनः प्रकारान्तरेण खंडयति । युग्महानि स्य
 विंबस्य प्रतिविंबो न संभवेत् । निराकारपदार्थस्य
 प्रतिविंबः कदापि न ॥ ७ ॥ उत्तरयति ॥ आकाश-
 प्रतिविंबस्तु दृश्यते श्रूयते यतस्तस्मादलौकिकं त्वद्वाक्यं

शशङ्गखपुष्पवत् ॥ ८ ॥ गृहाद्यन्तर्वर्तिनोऽन्त-
 रालस्य प्रतिविम्बो दर्पणादौ दृश्यते तस्मात्त्वद्वाक्य-
 मलीकम् ॥ ८ ॥ प्रत्युत्तरयति ॥ प्रकाशप्रतिविम्बं हि भ्रा-
 न्त्याकाशस्य मन्यसे । द्रव्यस्य रूपहीनस्य चाक्षु-
 षत्वं न संभवेत् ॥ ९ ॥ गृहादिमध्ये प्रकाशाधिक-
 भूतलादिसर्वाभावो दृश्यते तस्यैव प्रतिविम्बः पत-
 तिरूपहीनद्रव्यस्य आकाशस्य चाक्षुषत्वं न संभवति
 अतस्तस्य प्रतिविम्बोऽपि न संभवति यदि रूपहीनस्य
 चाक्षुषत्वं स्वीकुरुषे तर्हि मारुतस्यापि चाक्षुषत्वप्रसंगं
 स्यात् अतो न रूपहीनस्य चाक्षुषत्वम् । यदि पञ्चीकरणेन
 आकाशमपि रूपवन्तं मन्यसे तर्हि साकारत्वात्
 अस्तु प्रतिविम्बपातः ॥ १० ॥ पुनः प्रकारान्तरेण
 दूषयति भेदहीनपदार्थस्य प्रतिविम्बो न संभवेत् ।
 यतो भेदविहीनानां प्रतिविम्बो न दृश्यते ॥ ११ ॥
 सजातीयविजातीयस्वगतभेदरहितस्य भवता स्वी-
 कृतस्य ब्रह्मणः प्रतिविम्बो न संभवेत् । यतः स्वग-
 तादिभेदरहितानां प्रतिविम्बो न दृश्यते ॥ ११ ॥
 मायाविद्ये मृषाभूते तयोः सत्प्रतिविम्बितम् ॥ इति
 त्वदुक्तिस्त्वय्येव शोभते नेतरेषु च ॥ १२ ॥ तयोः—
 मायाविद्ययोः सत्परंब्रह्म ॥ १२ ॥ ननु यथा घटम-
 ठाद्यवच्छेदकेनाकाशोऽवच्छेद्यवत्प्रतीयते तन्नाशे तु

शुद्ध एव तथाविद्यारूपावच्छेदकेन ब्रह्मजीववत्प्रती-
 यते तन्नित्यतु शुद्ध एवेत्यत आह ॥ परिच्छेदवि-
 हीनत्वाद्भेदशून्यात्त्वसंभवः । अवच्छेदस्य वादस्य
 बन्ध्यापुत्रस्वपुष्पवत् ॥ १ ॥ परिच्छेदेतिदेशतः कालतो
 वस्तुतश्च परिच्छेदशून्यत्वात् । अयं भावः । वस्त्व-
 न्तरं विना परिच्छेदपरिच्छेदकश्च न भवति यतस्त्व-
 न्मते ब्रह्मातिरिक्तं वस्त्वन्तरं नास्ति अतोऽवच्छेद्या-
 वच्छेदकयोरसंभवः । भेदशून्यात् सजातीयविजाती-
 यस्वगतभेदशून्यात् । अयं भावः । भेदं विनाऽवच्छे-
 दस्यासंभवः । यद्याकाशे स्वगतभेदोऽस्ति तर्हि घटा-
 दिनाऽवच्छेदो भवति सजातीयविजातीयभेदं वि-
 नाऽवच्छेदकस्याप्यसंभवः । यत आकाशाद्विजातीयो
 घटादिरवच्छेदको भवति तन्मते ब्रह्माणि भेदो नास्ति
 अतोऽप्यवच्छेद्यावच्छेदकयोरसंभवः ॥ १ ॥ ननु
 रज्जुसर्पवदात्मानं जीवं ज्ञात्वा भयं वहेत् । नाहं
 जीवो ब्रह्माहमिति ज्ञात्वा निर्भयो भवेदिति विवर्त-
 वादाभिप्रायेणाशङ्क्याह । सर्पे सर्पभ्रमो नास्ति स्वर्णे
 स्वर्णभ्रमोऽपि च तस्मादेकपदार्थत्वाद्विवर्तस्तु न
 संभवेत् ॥ २ ॥ यतोऽन्यस्मिन्नन्याभासो भ्रमः ।
 अतः सर्पे सर्पभ्रमो नास्ति तथा स्वर्णे स्वर्णभ्रमोऽपि
 तेषां मते ब्रह्मातिरिक्तपदार्थो नास्ति तस्मादेकपदा-

र्थत्वाद्विवर्तो न संभवेत् । तुरवधारणे विपरीतं वर्तनं
 विवर्तः अतस्त्विकोऽन्यथाभाव इति यावत् । चाच्छ्रु-
 तिविरोधादपि न विवर्तस्तथाच श्रुतिः—सतः सञ्जा-
 यते अयं भावः । ब्रह्मणो भ्रमविषयीभूतम् सन्न जायते
 ॥ २ ॥ ननु जीवादयः षडनादयो विवेके सति
 शान्ता भवन्ति घटोत्पत्तौ सत्यां तत्प्रागभाववत् अयं
 भावः । ज्ञाते तत्त्वेकः संसार इत्यत आह । अनादि भाव-
 रूपस्य विनाशस्याप्यसंभवात् ॥ अनादिशान्तवादाऽपि
 मूढोन्मत्तप्रलापवत् ॥ ३ ॥ अयं भावः । अनाद्यभाव-
 स्य विनाशो दृश्यते श्रूयते च नतु भावपदार्थानाम-
 तो मूढोन्मत्तप्रलापवद् नादिशान्तवादः ॥ ३ ॥
 ननु ब्रह्म नास्ति न जानामीति व्यवहारो यदाश्रितः
 अज्ञानमपि तदाश्रितम् सच जीवाश्रितः । अज्ञानमपि
 तदाश्रितमयं भावः ॥ अज्ञानदशायां ब्रह्मणोऽपर-
 पर्यायो जीवः, ज्ञानदशायां तु ब्रह्मैवेत्यत आह ॥
 एकस्य बंधो मोक्षोऽपि युगपन्नैव संभवेत् ॥ तस्मान्न
 जीव एकः स्याच्छास्त्रेऽनेकत्वदर्शनात् ॥ ४ ॥
 एकस्य पुरुषस्यैकस्मिन्काले बंधो मोक्षोऽपि न संभवेत्
 तस्माज्जीव एको न स्यात् शास्त्रेऽनेकत्वदर्शनाच्च ॥
 तथाहि ब्रह्मसूत्रम् ॥ अंशो नानाव्यपदेशात् ॥ श्रुति-
 रापि । नित्यो नित्यानां चेतनश्चेतनानामेको बहूनां यो

विदधाति कामान् ॥ ननु इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप
 ईयते॥इति श्रुत्या मायाभिर्नानात्वं ननु वास्तवमि-
 ति चेन्न । यतः श्रुत्यभिप्रायोऽवतारपरस्तथाच तापि-
 नीय श्रुतिः । यो ह वै श्रीरामचंद्रः स भगवान्ये मत्स्य-
 कूर्माद्यवताराः भूर्भुवः स्वस्तस्मै वै नमोनमः । सन-
 कुमारसंहितायामपि ॥ मत्स्यकूर्मवराहादिरूप-
 धारिणमव्ययम् । अतएव जीवेश्वर्योर्भेदं मनसि नि-
 धाय तयोः पृथक् पृथक् लक्षणं ब्रह्मसूत्रे व्यासेन
 निरूपितम् ॥ तथा च जन्माद्यस्य यत इतीश्वरलक्षणम् ।
 जगद्व्यापार्वजमिति मुक्तजीवलक्षणम् । अतएव, दासु-
 पर्णौ सयुजा सखाया समानं वृक्षं परिषस्व जाते ।
 तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यन्योऽनश्नन्नभिचाकशीति
 अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीः प्रजाः सतमानां
 सरूपाः । अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येतां
 भुक्तभोगामजोऽन्यः ॥ ४ ॥ ननु जगतो जन्मादिजविस्य
 च । बन्धमोक्षादिव्यवहारत एव ननु परमार्थतः ज्ञान
 विषयीभूतं मिथ्यादृश्यत्वात् शुक्तिकारजतवदित्यत
 आह ॥ प्रत्यक्षादिविरुद्धत्वाज्जातस्य न संभवः ॥
 अत्रादि शब्देनानुमानशब्दयोः संग्रहः प्रत्यक्षानुमान-
 शब्दविरुद्धत्वादजातवादस्य न संभवोऽयं भावः ।
 यतो जन्मादि दृश्यतेऽतः प्रत्यक्षविरुद्धत्वम् ।

सहाचारद्यभावादानुमानविरुद्धत्वम् । ज्ञानविषयी-
 भूतं मिथ्यादृश्यत्वात् शुक्तिकारजतवत् ॥ अत्र
 सत्प्रतिपक्षः यद्यद्ज्ञानविषयीभूतं तत्तत्सत्यं
 दृश्यत्वात्समुद्रादिवत् श्रुत्यादिषु जन्मादिश्रवणाच्छ-
 वदविरुद्धत्वम् । तथाहि जन्माद्यस्य यत इति सूत्रम् ।
 यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यतो वा इमानि जायन्ते
 द्यावाभूमिं जनयन्देव एकस्तस्मादात्मन आकाशं-
 संभूतः प्रजापतिश्चरति गर्भेऽन्तरजायमानो बहुधा
 व्यजायत इत्यादि श्रुतयश्च । ननु सर्वमनिर्वचनीय-
 मित्यत आह ॥ निर्वचनीयरूपत्वादनिर्वाच्यस्तथैव
 च ॥ ५ ॥ अनिर्वचनीयवादोऽपि न यतः सोपि नि-
 र्वचनीयरूपः ॥ १ ॥ ननु अप्रामाण्यं प्रमाणस्य प्रमाणा-
 भावदर्शनात् । प्रामाण्येऽपि प्रमाणं स्यादनवस्था तदा
 भवेत् ॥ ६ ॥ इति चेन्न । एतद्वाक्यस्याप्यप्रामाण्यापत्तिः
 प्रमाणरूपत्वात् । प्रमाणस्य सूर्यादिवद्वयवहाराच्च अयं
 भावः । यथा सूर्यादिः प्रकाशान्तरं नापेक्षते तथा
 प्रमाणमपि प्रमाणान्तरं नापेक्षते । ननु प्रमाणस्य
 त्रैकाल्यासिद्धेरप्रामाण्यम् ॥ अयं भावः । पूर्वकाले
 प्रमाणस्यासंभवः यतः प्रमाज्ञानाऽनन्तरं प्रमाण-
 ज्ञानं जायते वर्तमानेऽप्यसंभवः प्रमाणप्रमेययोर्युग-
 पज्ज्ञानासंभवात् भविष्येऽपि न प्रमेयज्ञानाऽनन्तरं

प्रमाणज्ञानस्याशक्यत्वात् निष्प्रयोजकत्वाच्च इति
 चेन्न । यतः चक्षुराद्यन्यतमजन्यज्ञानं प्रत्यक्षादिकम्
 ननु जिज्ञासाया अप्रामाण्यं ज्ञाताज्ञातपदार्थयोस्त-
 दप्रवृत्तित्वादिति चेन्न । यतः सामान्यज्ञानान्तर-
 विशेषज्ञानस्य ज्ञातुमिच्छाजिज्ञासा ।

इति श्रीसीतारामकृपापात्र श्रीसीतारामीय श्रीहरिहर-
 प्रसादविरचिते श्रीरामतत्त्वभास्करे पूर्वार्द्धे संपूर्णम् ।
 इति श्रीअयोध्याशृङ्गारभवननिवासिना श्रीमद्भगवन्नारायण-
 वंशोद्भव वैष्णव पं० रामनारायणदासेन संशोधितं
 श्रीरामतत्त्वभास्करे पूर्वार्द्धे समाप्तम् ।

श्रीसीतारामाभ्यां नमः ।

श्रीरामतत्त्वभास्करे उत्तरार्द्धे प्रारम्भम् ।

सज्जनचातकसुखदं सीता सौदामिनीसमायुक्तम् ।
रामं श्यामलमेघं वन्दे करुणाम्बुभिः पूर्णम् ॥ १ ॥
रघुवंशाब्धिसंभूतं करुणांशुभिरावृतम् । जानकीचंद्रि-
कायुक्तं रामचन्द्रं नमाम्यहम् ॥ २ ॥ पौरुषेचा-
प्रतिद्वन्द्वं महापुरुषसंज्ञकम् । क्लेशादिवर्जितं नित्यं
वन्दे रामं जगद्गुरुम् ॥ ३ ॥ पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्व-
मिति पौरुषे अप्रतिद्वन्द्वं समाधिकरहितम् । तथाच
श्रीमद्रामायणे—श्रीमच्छङ्खमणवाक्यम् । धर्मात्मा सत्य-
सन्धश्च रामो दाशरथिर्यदि । पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्व-
श्शरैर्न जहि रावणिम् ॥ अतएव महापुरुषसंज्ञकम् ।
अत्र श्रीमच्छङ्कराचार्योदाहृतविष्णुसहस्रनामभा-
ष्यस्थ पुरुषशब्दनिरुक्तिश्रुतिस्मृतयः । पुंरं शरीरं तस्मिन्
शेते इति पुरुषः ॥ नवद्वारं पुंरं पुण्यमेतैर्भावैः सम-
न्वितम् ॥ व्याप्य शेते महात्मा यस्तस्मात्पुरुष
उच्यते, इति महाभारते ॥ यद्वा अस्तेर्व्यक्तयस्ताक्षर-
योगिनः । आसीत्पुरा पूर्वमेवेति विग्रहं कृत्वा व्यु-

त्पादितः पुरुषः । पूर्वमेवाहमिहासमिति तत्पुरुषस्य
 पुरुषत्वमिति श्रुतेः ॥ अथदा पूर्षु पुरीषूत्कर्षशालिषु
 सत्त्वेषु सीदतीति वा, पुरूणि बहूनि फलानि मनोऽभि-
 क्षाप्तानि सनोति ददाति वा, पुरूणि भुवनानि सं-
 हारसमये स्यति अन्तं करोतीति वा पूर्णत्वात्पूरणात्स-
 दनाद्वापुरुषः ॥ पूरणात्सदनाच्चैव ततोऽसौ पुरुषो मत-
 इति पञ्चमवेदे ॥ सर्वस्मात्पुरास्थितत्वात्सर्वपापस्य
 सादनाद्वा पुरुषः स यत्पूर्वोऽस्मात्सर्वस्मात्सर्वान्
 पाप्मन औषत्तस्मात्पुरुष इति श्रुतेः । पुरि शयनाद्वा
 पुरुषः स वा अयं पुरुषः । सर्वासु पूर्युपुरीशय इति श्रुतेः ।
 महांश्चासौ पुरुषश्च महापुरुषः महापुरुष इति संज्ञा
 यस्य स महापुरुषसंज्ञकस्तम् ॥ तथाच भागवते—ध्येयं
 सदा परिभवधनमभीष्टदोहं तीर्थास्पदं शिवविरीचनुतं
 शरण्यम् ॥ भूत्यार्तिहं प्रणतपालभवाब्धिपोतं वन्दे
 महापुरुष ते चरणारविन्दम् ॥ त्यक्त्वासुदुस्त्यज-
 सुरेप्सितराज्यलक्ष्मीं धर्मिष्ठभार्यवचसा यदगादर-
 ण्यम् ॥ मायामृगं दयितयोप्सितमन्वधावद्वन्दे महा-
 पुरुष ते चरणारविन्दम् ॥ तथा च पाद्मोत्तरखण्डे
 रामाष्टोत्तरशतनामसु—आदिपुरुषो महापुरुषः परमः
 पुरुषस्तथा । पुण्योदयोदयासारः पुराणः पुरुषोत्तमः ॥
 क्लेशादिवर्जितमिति ॥ तथाच योगसूत्रम् ॥

क्लेशकर्म विपाकाश चैरपरामृष्टः पुरुषविशेष
 ईश्वरो नित्यमिति । नियमेन भवं नित्यं त्यजने-
 ध्रुवम् ॥ तथा च श्रुतिः—नित्यो नित्यानां चेतन-
 श्चेतनानामेको बहूनां यो विदधाति कामान् ॥ अस्या
 अर्थः । य एको नित्यश्चेतनः स बहूनां नित्यानां
 चेतनानां कामान् विदधाति जगद्गुरुमिति ॥ तथा च
 पाद्मोत्तरखण्डे—जितेन्द्रियो जितक्रोधो जितामित्रो
 जगद्गुरुः । ऋक्षबानरसंघाती चित्रकूटसमाश्रितः ॥
 सनत्कुमारसंहितायाश्च-राजराजं रघुवरं कौशल्यानन्द-
 वर्द्धनम् । भर्गं वरेण्यं विश्वेशं रघुनाथं जगद्गुरुम् ॥
 तथाच योगसूत्रम्—स एष पूर्वेषामपि गुरुः काले-
 नानवच्छेदात् । तद्भाष्यम्—पूर्वे हि गुरवः कालेनावच्छे-
 द्यन्ते यत्रावच्छेदार्थं न कालो नोपावर्तते स एष-
 पूर्वेषामपि गुरुः यथास्य सर्गस्यादौ प्रकर्षगत्यासिद्धः
 तथातिक्रान्तसर्गादिष्वपि प्रत्येतव्यः । एतेन सदेवसो-
 म्येदमग्र आसीदिति श्रुतिरपि व्याख्याता । अस्य
 सूत्रभाष्यस्यायं भावः ॥ ब्रह्मादिकीटपर्यन्तानां
 शरीरं कालावच्छेद्यं प्राकृतत्वात् । महापुरुषस्य
 श्रीरामचन्द्रस्य तु विग्रहं कालेनानवच्छेद्यं सच्चि-
 दानन्दमयत्वेनाप्राकृतत्वात् ॥ तथाच पाद्मोत्तरखण्डे,
 श्रीरामाष्टोत्तरशतनामसु परमात्मा परब्रह्म सच्चिरान-

न्दविग्रहः । परं ज्योतिःपरंधाम पराकाशः परात्परः॥
 अत्र सच्चिदानन्दविग्रहत्वं स्पष्टम् । सनत्कुमार-
 संहितायामपि--श्रीशार्ङ्गधारिणं रामं सच्चिदानन्द-
 विग्रहमिति ॥ ३ ॥ वशीप्रभुश्च सर्वस्य महोत्कर्षो
 महाबलः । नरःसादृश्यरहितस्तं रामं प्रणमाम्यहम्
 ॥ ४ ॥ वशी प्रभुश्च सर्वस्येति वशनं वशः (वशिर-
 ग्योरुपसंख्यानमिति वार्तिकेन भावेऽप् ।) वशोऽस्या-
 स्तीति वशावशकर्त्तव्यार्थः । तथा च श्रीमद्रामायणे-इक्ष्वा-
 कुवंशप्रभवो रामो नाम जनैः श्रुतः । नियतात्मा महा-
 वीर्यो द्युतिमान् धृतिमान् वशीति ॥ प्रभवतीति प्रभुः
 स्वामी (विप्रसंभ्योद्भवसंज्ञायामिति दुप्रत्ययः) तथा च
 श्रीमद्रामायणे-प्रोद्यमाने जगन्नाथं सर्वलोकनमस्क-
 तम् । कौशल्याजनयद्रामं ॥ दिठ्यलक्षणसंयुतम्
 नचेयं ममकाकुत्स्थ व्रीडा भवितुमर्हति । त्वया
 त्रैलोक्यनाथेन यदहं विमुखीकृतं ॥ इति च श्रीरामं
 प्रति परशुरामवाक्यम् ॥ तथा च श्रुतिः-सर्वस्य-
 वशी सर्वस्येशानः ॥ महोत्कर्ष इति-महान् समाधि-
 करहित उत्कर्षो यस्य स अतएव महाबलः महत्
 सर्वोत्कृष्टं बलं यस्य सः ॥ तथा च श्रीमद्रामायणे-
 ब्रह्मा स्वयम्भूश्चतुराननो वा रुद्रस्त्रिनेत्रस्त्रिपुरान्त-
 को वा । इन्द्रो महेन्द्रस्तुरनायको वा त्रातुं न

शक्ता युधि रामवध्यम् ॥ नर इति नरतिसर्वान्
 स्ववशे प्रापयति गुणद्वारेति नरः ॥ तथा च महा-
 भारते—नरतीति नरः प्रोक्तः परमात्मा सनातन इति ।
 अतएव श्रीमद्रामायणे-श्रीरामस्य नर इति विशेषणम् ॥
 तथा हि बहवो दुर्लभाश्चैव ये त्वया कीर्त्तिता गुणाः ॥
 मुने वक्ष्याम्यहं बुद्ध्वा तैर्युक्तः श्रूयतां नर इति ॥
 सादृश्यरहित इति ॥ तथा च श्रुतिः—न तत्सम-
 श्राम्यधिकश्च दृश्यते । स्मृतिश्च—समो न विद्यते
 यस्य विशिष्टः कुत एव हि ॥ अन्यापि श्रुतिः—
 एकमेवा द्वितीयं अस्यार्थः । एकं प्रधानमद्वितीयं स्व-
 सदृशद्वितीयरहितम् ॥ ४ ॥ य ईश ईश्वराणन्तु
 शिवोपास्यः परात्परः ॥ जगज्जन्मादिहेतुश्च तं रामं
 प्रणमाम्यहम् ॥ ५ ॥ य ईश ईश्वराणामिति । तथा
 च श्रीमद्रामायणे—सूर्यस्यापि भवेत्सूर्यो ह्यग्रेग्निः
 प्रभोः प्रभुः ॥ श्रुतिश्च—तमीश्वराणां परमं महे-
 श्वरं शिवोपास्य इति ॥ तथा च पाद्मोत्तरखण्डे,
 गमाष्टोत्तरशतनामसु—मायामानुषचारित्रो महा-
 देवाधिपूजितः । स तु कृज्जितवाराशिः सर्वतीर्थमयो
 हरिः ॥ तथा च तापिनीये श्रुतिः—श्रीरामचन्द्रस्य
 मनुं जजाप वृषभध्वजः । मन्वन्तरसहस्रेस्तु जपहोमा-
 र्चनादिभिः । ततः प्रसन्नो भगवान् श्रीरामः प्राह

शंकरम् ॥ वृणीष्व यदभीष्टं तदास्यामि परमेश्वर
 इति । सहोवाच मणिकर्णिक्यां ममक्षेत्रे गंगाया
 वा तटे पुनः । त्रियते देहितज्जन्तोर्मुक्तिं नातोवरा-
 न्तरमिति ॥ अथ सहोवाच ॥ श्रीरामः क्षेत्रेऽत्र तव
 देवेश यत्र कुत्रापि वा मृताः । कृमिकीटादयोऽप्याशु
 मुक्ताः सन्तु नचान्यथा ॥ अविमुक्ते तवक्षेत्रे सर्वेषां
 मुक्तिसिद्धये । अहं सन्निहितस्तत्र पाषाणप्रतिमा-
 दिषु ॥ क्षेत्रेऽस्मिन् योऽर्चयेद्भक्त्या मंत्रेणानेन मां
 शिव । ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि माशुचः ॥
 त्वत्तो वा ब्रह्मणो वापि ये लभन्ते षडक्षरम् । जीव-
 न्तो मंत्रसिद्धाः स्युर्मुक्ता मां प्राप्नुवन्ति ते ॥ मुमूर्षोर्द-
 क्षिणे कर्णे यस्य कस्यापि वा स्वयम् । उपदेक्ष्यामि
 मन्मन्त्रं स मुक्तो भविता शिवेति ॥ काशीखण्डे—पेयं
 पेयं श्रवणपुटकै रामनामाभिरामम् । ध्येयं ध्येयं
 मनसि सततं तारकं ब्रह्मरूपम् ॥ जल्पं जल्पं प्रकृति-
 विकृतौ प्राणिनां कर्णमूले । वीथ्यां वीथ्यामटति-
 जटिलः कोपि काशीनिवासीति ॥ पुनश्च तत्रैव—
 मुमूर्षोर्मणिकर्णिक्यामर्द्धोदकनिवासिनः । ब्रह्मत्वं
 जानकीनाथ दिशामि तवतारकम् ॥ तथा च हारीत-
 स्मृतौ—इदमेव जपन्मन्त्रं रुद्रस्त्रिपुरुहारकः । ब्रह्महत्या-
 विनिर्मुक्तः पूज्यमानोऽभवत्सुरैः । अद्यापि रुद्रः काश्या-

न्तु सर्वेषां त्यक्तजीविनाम् । दिशत्वेनं महामन्त्रं तारकं
 ब्रह्मनामकम् ॥ पाद्मे-आवां रामजगत्पूज्यौ मम पूज्यौ
 सदा युवाम् । त्वन्नामजापिनी देवी त्वन्मन्त्रजप-
 वानहम् ॥ मुमूर्षोर्मणिकर्णिक्यामहोदकानिवासिनः ।
 अहं दिशामि ते मन्त्रं तारकं ब्रह्मदायकम् ॥ श्रीराम-
 रामरामेति एतत्तारकमुच्यते ॥ तथा च ब्रह्माण्ड-
 अहं भवन्नाम गृणन्कृतार्थो वसामि काश्यामानिशं
 भवान्याः । मुमूर्षुमाणस्य विमुक्तयेऽहं दिशामि मन्त्रं
 तव रामनाम ॥ ननु पुराणादिषु रामेश्वरादिलिंग-
 स्थापनादेः श्रवणाद्रामोऽपि शिवोपासक इति चेन्न ।
 अवतारधारणकाले स्वस्वरूपगोपनपूर्वकनरवद्व्यव-
 हारस्वीकारात् । तद्भिन्नकाले शिवपूजादेरश्रवणाच्च ।
 ननु यश्च ब्रह्मा च विष्णुश्च त्वं चापि सह दैवतैः ।
 अर्चयध्वं सदा लिंगं तस्माच्छ्रेष्ठतमो हि स इति म-
 हाभारतीयवचनेन परस्यापि शिवोपास्य इति, चेन्न ।
 अत्र विष्णुशब्दोऽवतारपरः ब्रह्मसाहचर्यात् । ननु-
 परमशिवावतारो ब्रह्मपुत्रो यो रुद्रः स एव रामोपासको
 न परमशिवः परत्वात् ॥ परत्वे प्रमाणं कैवल्यो-
 पनिषद् । उमासहायं परमेश्वरं प्रभुं त्रिलोचनं नील-
 कण्ठं प्रशान्तम् । ध्यात्वा मुनिर्गच्छति भूतयोर्नि-
 समस्तसाक्षिं तमसः परस्तात् ॥ स ब्रह्मा स शिवः

स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षर इत्यादि चेन्न । पुराणादिषु
 काशीश्वरस्य परमशिवत्वेन स्वीकारात् । स एव
 रामपूजको मन्वन्तरसहस्राणीत्यादिश्रुतिषु स्पष्टम्
 परात्पर इति । तथा च रामतापिन्याम् । रमन्ते
 योगिनो यस्मिन्सत्यानन्दे चिदात्मनि । इति राम-
 पदेनासौ परंब्रह्माभिधीयते ॥ स्मृतिश्च—राम एव
 परंब्रह्म राम एव परन्तपः । राम एव परं तत्त्वं
 श्रीरामो ब्रह्मतारकमिति । जगज्जन्मादिहेतुरिति ।
 तथा च व्याससूत्रम् । जन्माद्यस्य यतः, रामतापिन्यां
 श्रुतिश्च—सीतारामौ तन्मयावत्र पूज्यौ जातौ
 न्याभ्यां भुवनानि द्विसप्त । स्थितानि च प्रहृतान्येव
 तेषु ततो रामो मानवो माययाऽधात् । अस्यार्थः—
 अत्रास्मिन् षडक्षरमंत्रे सीतारामौ तन्मयौ बीजा-
 त्मकौ पूज्यौ ज्ञातव्यौ पूजेरत्र ज्ञानार्थत्वं धातू-
 नामनेकार्थत्वात् । आभ्यां सीतारामाभ्यां द्विसप्त
 चतुर्दशभुवनानि जातानि ततोऽनन्तरं तेषु भुवनेषु
 मानवः माप्रमानवा नवीना यस्य स रामो मायया
 कृपया अधात् अन्तर्यामिरूपेण प्राविशत् । मायादंभे
 कृपायां चेति विश्वः । यद्वा मायया सोमया सह श्रुत्य-
 न्तरमपि तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदिति मतएव
 ब्रह्मव्याप्यत्वात्तच्छरीरत्वाच्च विश्वमपि ब्रह्म ।

तथा च श्रुतिः-यः पृथिव्यां तिष्ठन् यं पृथिवी न वेद यस्य
 पृथिशरीरं यः प्रधानमन्तरे संचरन् यं प्रधानं न वेद
 यस्य प्रधानं शरीरं यो विज्ञानमन्तरे संचरन् यं विज्ञानं
 न वेद यस्य विज्ञानं शरीरम् ॥ भागवते च-खं वायुमग्नि
 सज्जितं महीं च ज्योतींषि सर्वाणि दिशोऽदिशश्च ।
 सरित्समुद्राश्च हरेः शरीरं यत्किं च भूतं प्रणमेद-
 नन्यः । अतएव ब्रह्मैवेदममृतं पुरस्तात्पश्चाद्ब्रह्मदाक्षि-
 णतश्चोत्तरेण अधश्चोर्ध्वं प्रसृतं ब्रह्मैवेदं विश्वमिदं
 वारिष्ठम् ॥ अन्यापि सर्वं खल्विदं ब्रह्म तज्जलानिति
 शांत उपासीतेति । एतदुक्तं भवति । तस्माद्ब्रह्मणो
 जायते तस्मात्स्वस्वकारणे लीयते तस्मादनितिष्ठति
 इति तज्जलान् इदं सर्वं विश्वं ब्रह्मैव । आभ्यां-
 स्थितानि तत्सत्तयैव विद्यमानानीत्यर्थः । आभ्या-
 मेव प्रवृत्तानि तत्सत्तयैव स्वस्वकारणे लीनानी-
 त्यर्थः । अत्र सच्चिदानन्दस्वरूपयोरनयोर्निमित्तत्व-
 मेव न तूपादानत्वं प्रपञ्चस्यापि सच्चिदानन्दम-
 यत्वापत्तेः ॥ तथात्वे जडत्वात्पज्ञत्वादेरुच्छेदा-
 पत्तिः । इदमभिन्ननिमित्तोपादानकारणवादिनां बोधाय
 नानुमायिनामप्यनुकूलं शरीरस्यैव वास्तवोपा-
 दानस्वरूपे आरोपितोपादानस्यैव पर्यवसानात् । ननु
 सीतायाः प्रधानस्वरूपत्वादुपादानत्वमस्तीति चेन्न

तस्या अपि रामतपिन्यादौ चिद्रूपत्वेन प्रतिपाद-
 नात्तथाहि-हेमाभयादिभुजया सर्वालंकारयाचिता
 श्लिष्टः कमलधारिण्या पुष्टः कोशलजात्मजः ॥ चि-
 ताचित्स्वरूपयेत्यर्थः । अतएव पाद्मे-कूटस्था जानकी
 प्रोक्ता कूटस्थो रघुनन्दन इति ॥ अत्रैका शंका जा-
 यते । अन्यत्र श्रुतिषु एकस्यैवेश्वरस्य जगत्कर्तृत्वादि
 दृश्यते श्रूयते च अत्र सीतारामयोरुभयोस्तत्क-
 थमिति । एवं न वक्तव्यम् । यत आकृतिमात्रे भेद-
 स्वीकारस्तत्त्वत एकएवाऽतएव श्रीमद्रामायणोऽश्रियः
 श्रीरित्युभयोर्विशेषणम् । कौशल्यां प्रति सुमित्रावाक्यम् ।
 सूर्यस्यापि भवेत्सूर्यो ह्यग्रेराग्निः प्रभोः प्रभुः । श्रियः
 श्रीश्च भवेदग्न्याकीर्त्तः कीर्त्तिः क्षमाक्षमा । अत्र
 श्रियः श्रीरिति रामविशेषणम् ॥ युद्धकाण्डे वसुधाया
 हि वसुधांश्रियाः श्रीर्भर्तृवत्सत्त्वामत्र श्रियः श्रीमिति
 जानकीविशेषणम् ॥ अतएव महाभारते, आनुशास-
 निकपर्वणि-न पद्मांका न चक्रांका न वज्रांका यतं
 प्रजाः । लिंगांका च भगांका च तस्मान्मा-
 हेदवरी प्रजाः ॥ शिवो यास्यत्वान्महेश्वरो
 रामः । सुन्दरीतंत्रे च-ममलिंगधरानार्यः पुरुषा
 रामलिंगकाः । उभयोरंशजाः सर्वे चावता-
 राह्यसंख्यकाः ॥ ब्रह्मांडेऽपि-पुत्रामवाचकं यावत्

तत्सर्वं त्वं हि राघव । स्त्रीनामवाञ्छकं यावत् तत्सर्वं
 जानकीशुभा ॥ तथाच वेदार्थसंग्रहे--श्रीमद्रामानुजा-
 चार्योदाहृतविष्णुपुराणवाक्यानि । समस्ताः शक्तय-
 इचैता नृप यत्र प्रतिष्ठिताः । तद्विश्वरूपवैरूप्यं रूप-
 मन्यद्धरेर्महत् ॥ मूर्ते ब्रह्म महाभाग सर्वब्रह्ममयो
 हरिः । नित्यैवैषा जगन्माता विष्णोः श्रीरनपायिनी ॥
 यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवेयं द्विजोत्तम । देवत्वे देव
 देहेयं मानुषत्वे च मानुषी ॥ विष्णोर्देहानुरूपां वै
 करोत्येषात्मनस्तनुम् । अत्र श्रीशब्दः पराशक्तिः परो
 विष्णुशब्दो महाविष्णुपरस्तयोः परस्वरूपेण प्रति-
 पादनात् ॥ पाद्मोपि-माता सा सर्वलोकानां पिता
 त्वं पुरुषर्षभ । नित्यं चैषा जगन्माता तव नित्यान-
 पायिनी ॥ यथा सर्वगतस्त्वं हि तथा चेयं ग्भूतम ।
 इत्यलामिति विस्मरेण प्रकृतमनु सरामः ॥ यतो वा
 इमानि भूतानि जायन्ते येन जातानि जीवन्ति यत्प्र-
 यन्त्यभिसंविशन्ति तद्विजिज्ञासस्वतद्ब्रह्मेति श्रुतिः ।
 यत्प्रयन्ति यत् । यतः प्रयन्ति यत्सत्तया स्वस्वविषये
 प्रवर्तन्त इत्यर्थः ॥ यदभिसंविशन्ति यत् यतः अभि-
 संविशन्ति स्वस्वकारणे लीना भवन्तीत्यर्थः ।
 अन्यापि द्यावाभूमिं जनयन् देव एक आस्ते विश्वस्य-
 कर्त्ता भुवनस्य गोप्तेत्यादि । ननु ज्ञानविषयीभूतं
 मिथ्या, दृश्यत्वात्परिछिन्नत्वाच्च शुक्तिकारजतवत् ॥

यद्यद्दृश्यं जडं परिच्छिन्नं तत्तन्मिथ्याभूतं शुक्ति-
 कायां रजतं दृश्यं जडं परिच्छिन्नं च तस्मान्मिथ्या-
 भूतं तद्वत् सर्वं दृश्यादिपदार्थजातमित्यर्थ इति चेन्न ।
 यद्येवं तर्हि ब्रह्मणोऽपि मिथ्यात्वं स्यात् ज्ञानविष-
 यत्वात् । एवं न वक्तव्यं यतस्तज्ज्ञानाविषयम् ।
 तथाच श्रुतः—यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा
 सह यदि विशिष्टाभिप्रायेण ब्रह्मणो ज्ञानविषयत्वं
 तर्ह्यस्तुमिथ्यात्वं एवं मा वद यतः तमेव विदित्वा-
 तिमृत्युमोति नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय ब्रह्मवित्
 ब्रह्मैव भवति । आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो
 मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः ॥ पश्चात्साक्षात्कारः
 कर्तव्यः । दृश्यते त्वग्यूया बुद्ध्या इत्यादिश्रुतिः
 शुद्धब्रह्मपरा ॥ यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य
 मनसा सह इति श्रुतिस्तु यथा सुमेशोः सर्वेऽवयवा
 न दृश्यन्ते तथा ब्रह्मणोऽपि सर्वविशेषणानि
 मनो वचसामगोचराणीत्यभिप्रायवती । अन्यथा
 सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म यः सर्वज्ञः सर्ववित्
 इत्यादि श्रुतीनां वैयर्थ्यापत्तिः स्यात् । नन्वस्तु वैय-
 र्थ्यापत्तिरिति चेन्न । मोक्षस्यासंभवात् । यतो ब्रह्म ज्ञानं
 विना मोक्षो न भवति । श्रुतिरपि मायावादं खण्डयति ।
 यत्र हि द्वैतमिव भवति तर्हि इतर इतरं पश्यति ।

यत्र त्वस्य सर्वमात्मैवाभूत्तत्र केनकं पश्येत् केनकं
 विजानीयात् । अस्या अर्थः । यदि द्वैनमेव भवति तर्हि
 इतरो जीवप्रभृतिरितरमीश्वरप्रभृतिं पश्येत् । यत्र यदि
 त्वस्य जीवस्य सर्वं प्रपञ्चजातमीश्वरश्चात्मा-
 स्वरूपमेवाभूद्भवेत्तत्र तर्हि केनेन्द्रियेण कं पश्येदव-
 लोकयेत्केनकं दृश्यं विजानीयात् विशेषतो निश्चि-
 नुयात् । सर्वस्यैकत्वे दर्शनादि न संभवतीत्यर्थः ॥
 तेन सर्वस्यैकत्वं नास्तीति ध्वनितम् । अन्यापि श्रुतिः
 आत्मातत्त्वमसि न तत् अतत् ब्रह्मभिन्न आत्मा त्व-
 मसि ॥ यद्वा तद्ब्रह्मसदृशस्त्वमसि नतु ब्रह्मेति
 भावः । अत्र तत् शब्दस्तत्सदृशे लक्षणया अतएव
 ब्रह्मविद्ब्रह्मैव भवति ॥ अत्र एव शब्द इवार्थे ब्रह्मस-
 दृशो भवतीत्यर्थः ॥ तथाच निरञ्जनं परममुपैति
 साम्यम् ॥ यद्वा तत् अव्ययं तेन तस्मात् तस्य एष्वर्थेषु
 विज्ञानेश्वरभिक्षुणोदाहृतसांख्यभाष्यस्थपद्मपुराण-
 वचनं चामायादवादमसत्प्रोक्तं प्रच्छन्नं बौद्धमेव च ।
 मयैव कथितं देवि कलौ ब्राह्मणरूपिणा ॥ वेदार्थ-
 वन्महाशास्त्रं मायावादमवैदिकम् । मयैव कथितं
 देवि जगतां नाशहेतवे ॥ परात्मजीवयोरैक्यं मायात्र
 प्रतिपाद्यते ॥ ननु अहं ब्रह्मास्मि अयमात्मा ब्रह्म
 सदा रामोऽहमित्येतत्तत्त्वतः प्रवदन्ति ये न ते संसा-

रिणो नूनं राम एव न संशय इत्यादिश्रुतिष्वभेद-
 दर्शनान्न द्वैतमिति चेन्न ॥ तासां श्रुतीनामुपास-
 नायां तात्पर्यं देवो भूत्वा देवं यजेतेत्यत्र स्पष्टम् ।
 यद्वा राजपुत्रवत्तत्त्वोपदेशात् ॥ राजपुत्रस्य तत्त्वोप-
 देशाद्विवेकोऽनुजायत इति अत्रेयमाख्यायिका ।
 कश्चिद्राजपुत्रो गंडर्क्षजन्मा पुरान्निःसारितः । शवरेण
 केनचित्पोषितोऽहं शवर इत्यभिमन्यमान आस्ते
 तं जीवन्तं ज्ञात्वा कश्चिदमात्यः प्रबोधयति न त्वं
 शवरोऽस्मीति किंतु राजपुत्रोऽसि स भ्राटित्येव चांडाला-
 भिमानं त्यक्त्वा तात्त्विकं राजभावमेवावलंबते राजा-
 हमस्मीति एवमाप्तपुरुषकारुणिकोपदेशात् प्रकृत्य-
 भिमानं त्यक्त्वा ब्रह्मशेषत्वात् तद्भूत्यत्वात्तत्सदृशसच्चि-
 दानंदरूपत्वात्तद्व्यात्यत्वाच्च अहमपि ब्रह्मास्मि नतु
 तद्विलक्षणः । एवं संसारीस्वस्वरूपं लभते इति ।
 यद्वा सख्यादिभावप्रचुर्येण स्नेहाधिक्यात् स्वस्वरूपं
 विस्मृत्य एवं वदति तत्स्वरूपं श्रुतिर्ज्ञापयति ॥ ननु द्वि-
 तीयाद्वैभयं भवतीति श्रुतेर्न द्वितीयमिति चेन्न ॥ यतो
 द्वितीयमात्रज्ञाने भयं भवत्यर्थस्तु न संभवति मित्रा-
 दिज्ञाने भयादर्शनात् प्रमेयत्वमनुष्यत्वाभिधेयत्व
 ब्राह्मणत्वादिज्ञानेऽपि भयादर्शनाच्च तस्मादयमर्थः ।
 द्वितीयात्स्वान्तर्ध्याम्यपेक्षयान्यान्तर्ध्यामिज्ञानाद्भयं भव-

ति। यद्वा द्वितीयात् श्रीरामादन्योऽपिकश्चिन्ममस्वामी
 रक्षक उपास्यः प्रयोजकश्चेत्यादिज्ञानाद्भयं भवति ।
 अत्रार्थे स्मृतिरपि भयं द्वितीयाभिनिवेशतः
 स्यादीशादये तस्य विपर्ययोऽस्मृतिः ॥ तन्मायया-
 तो बुध आभजेत्तं भक्त्यैकयेशं गुरु देवतात्मा ॥
 ईशादये तस्य ईशविमुखस्य तन्मायया अस्मृतिः ।
 भगवतः स्वरूपास्फुर्तिस्ततो विपर्यो देहोस्मीति ततो
 द्वितीयस्य राजदेवतादिरक्षकांतरादेरभिनिवेशाद्भयं
 भवति ॥ एकया अव्यभिचारिण्या भक्त्या भजेत् ।
 गुरुदेवतात्मा गुरुरेव देवता ईश्वरः । आत्मा प्रेष्टश्च
 यस्य सः ॥ ५ ॥ महाविष्णुर्महेशानः शिवो
 नारायणो हरिः । वासुदेवो महादेवस्तं रामं
 प्रणमाम्यहम् ॥ ६ ॥ महाविष्णुरिति विष्णुलब्धाप्तौ ।
 वेवेष्टीति विष्णुः । विषेः किञ्चेति नुः-विशतेर्वा-
 नुक्प्रत्ययान्तस्य रूपं विष्णुरिति व्याप्तेर्भेरोदसी-
 पार्थ कान्तिश्चाभ्यधिकास्थिता । क्रमणाच्चाप्यहं पार्थ
 विष्णुरित्यभिसंज्ञित ॥ इति महाभारते ॥ महांश्चासौ
 विष्णुश्च महाविष्णुः सर्वेषां विष्णवाद्यवतारा-
 णामवतारी इत्यर्थः ॥ तथाच रामतापिन्याम्-विन्म-
 येऽस्मिन्महाविष्णौ जाते दशरथे हरौ । रघोः कुलेऽ-
 खिलं राति राजते यो महीस्थितः ॥ श्रीमद्रा-

मायणेऽपि अयोध्याकाण्डे प्रथम सर्गे-सहिदेवैरुदीर्ण-
 स्य रावणस्य वधार्थिभिः । अर्थितो मानुषे लोके जज्ञे
 विष्णुः सनातनः ॥ अत्र सनातन इति विशेषणे
 न महाविष्णुर्नतु महाविष्णोरसंभूतो विष्णुरिति
 भावः ॥ अतएव रामतापिन्याम्-रावणवधार्थायावता-
 रिणस्य रामस्यैव देवाः स्तुतिं चक्रुर्नत्वन्यस्य ॥
 तथा हि स्तुतिं चक्रुश्च जगतः पतिं कल्पतरौ स्थितम् ।
 कामरूपाय रामाय नमो मायामयाय च । नमो
 वेदादिरूपाय ॐकाराय नमोनमः ॥ रामाधराय रामाय
 श्रीरामायात्ममूर्तये । जानकीदेहभूषाय रक्षोघ्नाय शुभां-
 गिने ॥ भद्राय रघुवीराय दशास्यान्तकरूपिणो रामभद्र-
 महेष्वासो रघुवीर नृपोत्तम ॥ भोदशास्यान्तकास्माकं
 रक्ष देहि श्रियं च ते । त्वमीश्वर्यादापयाथ संप्रत्या-
 श्वरिमारणम् ॥ कुर्वितिस्तुत्यदेवाद्यास्तेन सार्द्धं
 मुखंस्थिताः । मायामयाय मायायास्त्रिगुणात्मिकाया
 आमयाय रोगवद्विघातकाय ॥ यद्वा कृपाप्रचुराय ॥
 अत्रैका शंका जायते । कस्मिंश्चिद्वन्थे क्षारसागरशायि-
 नारायणात्कस्मिंश्चित् प्रद्युम्नव्यूहाद्राघवस्य प्रादु-
 र्भावो दृश्यते तेषां वचनानां का गतिरित्थं न शंक्यमा-
 यतस्तेषां वचनानां कल्पांतरे तात्पर्यम् ॥ अन्यथा
 श्रुतिभिः सह विरोधात्तेषामप्रामाण्यापत्तिः स्यात् ।
 अतएव नारदपंचरात्रान्तर्गतबृहद्ब्रह्मसंहितायां श्रीराम-

शरणागतिस्तोत्रे—वासुदेवादिमूर्त्तीनां चतुर्णां कारणं
 परम् । चतुर्विंशति मूर्त्तीनामाश्रयः शरणं मम ॥ अत-
 एव महेशानः सर्वस्य स्वामीत्यर्थः । (शिव इति
 शिवमस्यास्तीति शिवः—अर्शश्चाद्यच् शिवयतीति वा
 तत्करोतीति ण्यन्तात्पचाद्यच्) पद्मपुराणान्तर्गतश-
 माष्टोत्तरशतनामसु—परं ज्योतिः परं धाम पराकाशः
 परात्परः । परेशः पारगः पारः सर्ववेदात्मकः शिवः ॥
 सनत्कुमारसंहितायामपि—तापत्रयाग्निशमनं सर्वा-
 द्यौघनिकृन्तनम् । दारिद्र्यदुःखशमनं सर्वसंपत्करं
 शिवम् ॥ नारायण इति—नर आत्मा ततो जातान्या-
 काशादीनि नाराणि तानि कार्याण्ययते कारणात्म-
 ना व्याप्नोत्यतश्च तान्यस्यायनमिति नारायणः ।
 यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा । अन्तर्ब-
 हिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थित इति मंत्रव-
 र्णात् ॥ नराज्जातानि तत्त्वानि नाराणीति ततो
 विदुः । तान्येव चायनं तस्य तेन नारायणः स्मृत
 इति महाभारते ॥ नराणां जीवानां अयनत्वा-
 त्प्रलय इति वा नारायणः ॥ यत्प्रयन्त्यभिसंवि-
 शन्तीति श्रुतेः ॥ नराणामयनं यस्मात्तस्मान्नारायणः
 स्मृत इति ब्रह्मवैवर्त्ताद्वा नारायणः ॥ अथ नाराय-
 णस्य सर्वकारणत्वमाह ॥ तथाच नारायणोपनिषदि ।

अथ पुरुषोहवै नारायणोऽकामयत प्रजाः सृजेय
 इति नारायणात्प्राणो जायते मनः
 सर्वेन्द्रियाणि च खं वायुज्जोतिरापश्च पृथिवी
 विश्वस्यधारिणी ॥ नारायणाद्ब्रह्माजायते नारा-
 यणाद्रुद्रो जायते नारायणात्प्रजापतिर्जायते
 नारायणादिन्द्रो जायते नारायणादष्टौ वसवो ना-
 रायणादेकादशरुद्रा नारायणाद्द्वादशादित्याः सर्वे
 देवाः सर्वे ऋषयः सर्वाणि छन्दांसि सर्वाणि च
 भूतानि नारायणादेव समुत्पद्यन्ते । नारायणे प्रली-
 यन्ते । महोपनिषदि च-एको हवै नारायण आसीन्न
 ब्रह्मा नच शंकरः । नारायणं विना अन्यःकोऽपि
 त्राता न ॥ वायुपुराणे संसारार्णवमग्नानां नराणां
 पापकर्मणाम् । नान्यस्त्राता जगन्नाथं विना नारायणं
 विभुम् ॥ अथ नारायणाष्टाक्षरमाहात्म्यमाह । नारद-
 पंचरात्रे-त्रयो वेदाः षडंगानि छन्दांसि विविधाः सुराः
 सर्वमष्टाक्षरान्तःस्थं यच्चान्यदपि वाङ्मयम् ॥ सर्ववे-
 दान्तसारार्थः संसारार्णवतारणः । गतिरष्टाक्षरोनृणा-
 मपुनर्भवकांक्षिणाम् ॥ यत्राष्टाक्षरसंतिद्धो महाभागो
 महीयते । न तत्र संचरिष्यन्ति व्याधिदुर्भिक्षतस्कराः ॥
 देवदानवगंधर्वाः सिद्धविद्याधरादयः ॥ प्रणमन्ति
 महात्मानमष्टाक्षरविदं नरम् । व्यक्तं हि भगवानेव
 साक्षान्नारायणः स्वयम् ॥ अष्टाक्षरस्वरूपेण मुखेषु

परिवर्तते ॥ पाद्मोत्तरखण्डे—एवमष्टाक्षगे मंत्रो ज्ञेयः
 सर्वार्थसाधकः । सर्वदुःखहरः श्रीमान् सर्वमंत्रात्मकः
 शुभः ॥ लिंगपुराणे—किमन्यैर्बहुभिर्मन्त्रैः किमन्यैर्बहु-
 भिव्रतैः नमो नारायणायेति मंत्रः सर्वार्थसाधकः ॥
 तस्मात्सर्वेषु कालेषु नमो नारायणेति यः जपेत्स या-
 त्तिदिप्रेन्द्र विष्णुलोकं सबान्धवः ॥ भविष्यपुराणे—अष्टा-
 क्षरो महामंत्रः सर्वपापहरः परः । सर्वेषां विष्णुम-
 न्त्राणां राजत्वे परिकीर्तितः ॥ श्रेष्ठशुक्लयाससंवाद-
 च तत्रैव ॥ नमो नारायणायेति मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ।
 भक्तानां जपतां तात स्वर्गमोक्षफलप्रदः ॥ एष एव
 परो मोक्ष एष स्वर्ग उदाहृतः । सर्ववेदरहस्येभ्यः सार
 एष समुद्धृतः ॥ विष्णुना वैष्णवानां तु हिताय मनुना
 पुनः । कीर्तितः सर्वपापघ्नः सर्वकामप्रदायकः ॥ नाराय-
 णाय नम इत्ययमेव सत्यं संसारघोरीविषसंहरणाय
 मन्त्रमशृण्वन्तु सत्यमत यो मुदितः स रागा उच्चैस्त-
 रामुपदिशाम्यहमूर्ध्वबाहुः । भूत्योर्ध्वबाहुरप्याहं सत्यपूर्वं
 ब्रवीमि वः ॥ हेपुत्रशिष्याः शृणुत न मंत्रोऽष्टाक्षरात्परः ।
 अतएवोक्तं गारुडे—आसीनो वा शयानो वा तिष्ठानो यत्र
 तत्र वा नमो नारायणायेति मन्त्रैकशरणो भवेत् ॥ अथ
 प्रसंगतः श्रीनारायणाष्टाक्षरमन्त्रार्थमाह । तारसारो-
 पनिषद् पूर्णमद इति शान्तिः । बृहस्पतिरुवाच य इय-
 वत्कथमायदनु कुरुक्षेत्रं देवातां देवयजनं सर्वेषां भूतानां

ब्रह्मसदनं तस्माद्यत्र क्वच न गच्छेत् तदेवा-
 मन्येत इदं वै कुरुक्षेत्रं देवानां देवयजनं सर्वेषां भूतानां
 ब्रह्मसदनमविमुक्तं वै कुरुक्षेत्रं देवानां देवयजनं सर्वेषां
 भूतानां ब्रह्मसदनं अत्र हि जंतोः प्राणेषूक्रममाणेषु
 रुद्रस्तारकं ब्रह्मव्याचष्टे । येनासावमृती भूत्वा मोक्षी
 भवति तस्मात् अविमुक्तमेव निषेवेत अविमुक्तं न
 विमुञ्चेदेवमेवैष भगवान्निति वै याज्ञवल्क्यः । अथैतं
 भरद्वाजः पप्रच्छ याज्ञवल्क्यं किं तारकं किं तारयतीति
 सहोवाच याज्ञवल्क्यः । ओं नमो नारायणायेति तारकं
 चिदात्मकमित्युपासितव्यम् ॥ ओमित्येकाक्षरं आत्म
 स्वरूपं नम इति द्व्यक्षरम् प्रकृति स्वरूपं नारायणायेति
 पंचाक्षरं परंब्रह्मस्वरूपमिति । य एवं वेद सोमृतो भवति ।
 ओमिति ब्रह्मा भवति नकारो विष्णुर्भवति मकारो
 रुद्रो भवति नकाररीश्वरो भवति रकारो अंडविराट्
 भवति यकारः पुरुषो भवति णकारो भगवान् भवति
 यकारः परमात्मा भवति एतद्वै नारायणस्याष्टाक्षर-
 परमपुरुषो भवति अयं ऋग्वेदः । प्रथम ओमित्येतत्
 अक्षरं परंब्रह्म तदेव उपासितव्यम् । एतदेव सूक्ष्माष्टा-
 क्षरं भवति तदेव तदष्टात्मको अष्टधा भवति ॥
 अकारः प्रथमाक्षरः । उकारो द्वितीयाक्षरो भवति मकार-
 स्तृतीयाक्षरो भवति विन्दुस्तुर्याक्षरो भवति नादः पंच-

माक्षरो भवति कला षष्ठाक्षरो भवति कलातीतः
 सप्तमाक्षरो भवति पञ्चाष्टमाक्षरो भवन्ति ।
 तारकत्वात्तारको भवति तदेव तारकं ब्रह्मत्वं
 विद्धि तदेवोपासितव्यम् ॥ अत्रैते श्लोका भवन्ति ।
 अकाराद्भवद्ब्रह्मा जांबवानिति संज्ञिकः । उकारा-
 क्षरसंभूत उपेन्द्रो हरिनायकः । मकाराक्षरसंभूतः शिव-
 स्तु हनुमान् स्मृतः । विन्दुरश्वरसंज्ञस्तु शत्रुघ्नः चक्र-
 राट् स्वयम् । नादो महाप्रभुर्ज्ञेयो भरतः शंखनामकः ।
 कलायाः पुरुषः साक्षाच्छ्रद्धमणो धरणीधरः । कलातीता
 भगवती स्वयं सीतेति संज्ञिता । तत्परः परमात्मा च
 श्रीरामः पुरुषोत्तमः ॥ ओमित्येतदक्षरमिदं सर्वं त-
 स्योपव्याख्यानं भूतं भव्यं भविष्यति यच्चान्यत्तत्त्वमत्रं
 वर्णादेवताछन्दःशक्तिः सृष्ट्यात्मकमिति
 य एवं वेद यजुर्वेदो द्वितीयः ॥ अथ हैनं भरद्वाजो
 याज्ञवल्क्यमुवाच ॥ अथ कैर्मत्रैः परमात्मा
 प्रीतो भवति स्वात्मानं दर्शयति तान्नो ब्रूहि भगव-
 न्निनि स होवाच याज्ञवल्क्यः ॥ ओं यो हवै श्रीपर-
 मात्मा नारायणः स भगवानकारवाच्यो जांबवान्
 भूर्भुवस्तस्मै वै नमोनमः । यथा प्रथममंत्रोक्तौ
 आद्यन्तौ तथा सर्वमंत्रेषु द्रष्टव्यौ ॥ उकार वाच्य
 उपेन्द्रस्वरूपो हरिनायकः । मकारवाच्यः शिवस्वरूपो

हनुमान् विन्दुस्वरूपः शत्रुघ्नः नादस्वरूपो भरतः
 कलास्वरूपो लक्ष्मणः कलातिता भगवती सीता
 चिच्छाक्तिरूपा ॥ ओं यो हवै श्रीपरमात्मानारायणः स
 भगवान् तत्परः परमपुरुषः पुराणपुरुष उत्तमो नित्यः
 शुद्धबुद्धमुक्तसत्परमानन्द अद्वयपरिपूर्णः परमात्मा
 ब्रह्मैवाह रामोऽस्मि भूर्भुवः स्वः तस्मै वै नमोनमः ।
 एतत् अष्टविधं मंत्रं योऽधीते सोऽग्निपूतो भवति स
 वायुपूतो भवति आदित्यपूतो भवति स स्थाणुपूतो
 भवति सैवैर्देवैर्ज्ञातो भवति तेनेतिहासपुराणानां
 रुद्राणां शतसहस्राणि जप्तानि भवन्ति श्रीमन्ना-
 रायणाष्टाक्षरस्मरणे न गायऽथाः शतसहस्रं जप्तं
 भवति प्रणवानां अयुतं जप्तं भवति । दशपूर्वान् दशो-
 चरान् पुनाति नारायणप्रदमवाप्नोति य एवं वेद त-
 द्विष्णाः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव
 चक्षुराततं तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः समि-
 न्द्धते विष्णोर्यत्परमं पदं इत्युपनिषत् सामवेदः तृतीयः
 ओं पूर्णमद इति शान्तिः तारसारोपनिषत्समाप्ता ॥
 हरिरिति सर्वेषां जनानां मनो हरतीति हरिः । अचइ रि-
 त्यनेन इप्रत्ययः । तथाच श्रीमद्रामायणे—चन्द्रकान्ता-
 ननं राममतीवप्रियदर्शनमरूपोदार्यगुणैः पुंसां दृष्टि-
 चित्तापहारिणम् ॥ यद्वा पापं हरतीति हरिः । हरिर्हरति

पापानि दुष्टाचित्तैरपि स्मृतः। अनिच्छयापि संस्पृष्टो
 दहत्येव हि पावक इति विष्णुपुराणे । हरिद्वर्णत्वाद्वा
 हरिः । हराम्यधं हि स्मर्तृणां हविर्भागं क्रतुष्वहम् । वर्ण-
 श्रमे हरिच्छ्रेष्ठस्तस्माद्हरिहं स्मृत इति व्यासस्मृतेः॥
 वासुदेव इति सनत्कुमारसंहितान्तर्गत श्रीरामस्तवराजे-
 मत्स्यकूर्मवराहादिरूपधारिणमव्ययम् । वासुदेवं जग-
 द्योनिमनादिनिधनं हरिम्॥ सर्वावतारानिधानभूतत्वा-
 त्स्वांशद्वारा जगज्जन्मादिहेतुत्वाच्च जगद्योनिः । तथा-
 च नारदपंचरात्रान्तर्गतपाद्मसंहितायाम् । वृद्धहस्तसंहि-
 तायामपि । द्विदस्तमेकवक्त्रश्च शुद्धस्फाटिकसन्निभम् ।
 सहस्रविबह्वीन्दुलक्षकोटिसमप्रभम् ॥ मरीचिचक्रम-
 ध्यस्थं चक्राद्यायुधलांछितम् । श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं
 वनमालाविराजितम् ॥ किरीटहारकेयूरमंजीरपरिशो-
 भितम् । पीताम्बरधरं सौम्यरूपमाद्यमनामयम्॥ स वासु-
 देवो विज्ञेयः सृज्यं सर्वं चतुर्मुखात् । ध्येयश्च योगिभिर्नित्यं
 हृत्पद्मन्तर्दिष्टे ॥ पश्यन्ति सूरयः पश्चात्तद्विष्णोः
 परमं पदम् । वासुदेवात्ततो जातो वासुदेवाह्वयः परः॥
 एकवक्त्रश्चतुर्हस्तश्चक्राद्यायुधभूषितः । स्थित्यै चक्रं
 सरसिजं दधानः सृष्टये पुनः । मुक्तये पांचजन्यं
 च गदां संहतये तथा ॥ श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कौ
 वनमालाविराजितः ॥ ८ ॥ मयूरवर्णविच्छ्रयामः
 पीतनेत्रिर्गिरिवरः । स वासुदेवो भगवान् सृष्टिस्थि-

त्यन्तमुक्तिदः॥ आत्मानं स द्विधा चक्रे पुनः केनापि
 हेतुना । तयोरेको वासुदेवः शुद्धस्फटिकसन्निभः ॥
 नारायणो द्वितीयोऽस्तु नीलाम्बुदसमप्रभः । संकर्षणो
 वासुदेवात्तस्मात्प्रद्युम्नसंभवः ॥ प्रद्युम्नादनिरुद्धोऽ-
 भूत् सर्व एते चतुर्भुजाः । ज्ञानादिगुणसामान्यो
 वासुदेवः प्रकीर्तितः ॥ सत्त्वादिगुणसामान्यात्प्रकृतेः
 प्रकृतिर्यथा । तथा गुणानां वैषम्ये वक्ष्यन्ते मूर्त्तयः
 क्रमात् ॥ गुणत्रयस्य वैषम्ये यथा स्युर्महदादयः ।
 ज्ञानाधिको भवेद्ब्रह्म संकर्षणसमाद्वयः ॥ बलाधिकः
 प्रद्युम्नः स्यादैश्वर्ये चानिरुद्धकः मूर्त्तिभ्यश्च चतसृभ्यश्च
 तुर्विंशति मूर्त्तयः ॥ जायन्ते क्रमशो ब्रह्मन् दीपादी-
 पान्तरं यथा । सर्वे चतुर्भुजाः पद्मशंखचक्रगदाधराः॥
 वासुदेवादिदेवाच्च प्रथमात्केशवस्तथा । नारायणो माध-
 वश्च जज्ञिरे भूसुरोत्तम ॥ संकर्षणाच्च गोविन्दो विष्णु-
 श्च मधुसूदनः । त्रयस्ते समजायन्त प्रद्युम्नाच्च त्रिविक्रमः
 वामनः श्रीधरश्चेति जज्ञिरे मुनिसत्तम । अनिरुद्धात्
 हृषीकेशः पद्मनाभश्च सुव्रत ॥ दामोदरश्च तैरित्थं
 द्वादशांशाः प्रजज्ञिरे । वासुदेवाच्च तन्नामा तथा सं-
 कर्षणादपि ॥ प्रद्युम्नादपि तन्नामा तन्नामैवानिरुद्ध-
 कः । मभूवन्क्रमशस्तेभ्यश्चतुर्भ्यः पुरुषोत्तमः ॥ अधोक्षजो
 नृसिंहश्च चतुर्थश्चाव्युतोमतः । चतुर्भ्य एव तेभ्योसी
 जज्ञिरे च यथाक्रमम् ॥ जनार्दनस्तथोपेन्द्रो हरिः कृष्णः

समाख्यया। शुद्धस्फाटिकसन्निभमिति॥ अस्यन्तस्वच्छ-
 तया शुद्धस्फाटिकसन्निभामित्युक्तम् नतु गौराभिप्रायेण।
 अथ प्रसंगतो वासुदेवमंत्रमाहात्म्यमाह । पद्मपुराणे
 देवदूतविंकुडसंवादे । सांगं समुद्रं सन्यासं सत्कृषिः
 छंददेवतम्। सदीक्षाविधि सध्यानं समंत्रं द्वादशाक्षरम्॥
 अष्टाक्षरं च मंत्रेशं ये जपन्ति नरोत्तमाः। तान् दृष्ट्वा
 ब्रह्महा शुद्धेते यतो वैष्णवाः स्वयम्॥ शंखिनश्चाक्रिणो
 भूत्वा ब्रह्मायुर्वनमालिनः। वसन्ति वैष्णवे लोके विष्णु-
 रूपेण ते नराः॥ चतुर्थस्कन्धे ध्रुवं प्रति श्रीनारदोक्तो।
 जप्यश्च परमो गुह्यः श्रूयतां मे नृपात्मज । यं
 सप्तरात्रं प्रपठन् पुमान् पश्यति खेचरान् ॥ विष्णु-
 पुराणे—गत्वा गत्वा निवर्तन्ते चन्द्रसूर्योदयोग्रहाः ।
 अद्यापि न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तकाः ॥ अथ वा-
 सुदेवशब्दस्य निरुक्तिमाह । वसति वासपत्याच्छा-
 दयति स्वयमिति वा वासुः। दीव्यति क्रीडति विजि-
 गीषते व्यवहरति द्योतते स्तूयते गच्छति वा देवः ।
 वासुश्चासौ देवश्चेति वासुदेवः। छादयामि जगत्सर्वं
 भूत्या सूर्यद्वांशुभिः । सर्वभूताधिवासश्च वासुदे-
 वस्ततः स्मृतः । वसनारत्नसर्वभूतानां वसुत्वादेवयो-
 नितः ॥ वासुदेवस्ततो ज्ञेयो योगिभिस्तत्त्वदर्शिभि-
 रित्युद्योगपर्वणि ॥ सर्वत्रासौ समस्तं च वसत्यनेति

वे यतः । ततः स वासुदेवेति विद्वद्भिः परिप-
 ज्यते॥ सर्वाणि तत्र भूतानि वसन्ति परमात्मनि ।
 भूतेषु च स सर्वात्मा वासुदेवस्ततः स्मृत इति
 विष्णुपुराणे ॥ यश्च वसुदेवस्यापरं वासुदेवेति
 शब्दः सोऽवतारपरः । महादेव इति—आदिदेवो महा-
 देवो देवेशो देवभृद्गुरुरिति । विष्णुसहस्रनामसु ।
 मह्यते पूज्यत इति महान् । महाश्चासौ देवश्चेति
 महादेवः । देवे रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
 आदावन्ते तथा मध्ये हरिः सर्वत्र गीयत इति भा-
 रतवचनात् ॥ महादेवरुद्रेन्द्राग्न्यादिशब्दरूपाणि
 परब्रह्मपराणि ॥ ६ ॥ सूर्यमंडलमध्यस्थो द्विभुजो
 रघुनंदनः । सर्वेश्वरः प्रसन्नात्मा तं रामं प्रणमाम्य-
 हम् ॥ सूर्यमंडलमध्यस्थ इति सनत्कुमारसंहिता-
 याम् ॥ सूर्यमंडलमध्यस्थं रामं सीतासमन्वितम् ।
 नमामि पुण्डरीकाक्षममेयं गुरुतत्परम् ॥ गुरौ त-
 त्परः गुरुतत्परस्तं श्रीदशरथवसिष्ठादिगुरुवर्गे प्रसक्त-
 मिति भावः । यद्वा गुरवः ब्रह्मादयः तत्पराः प्रसक्ता
 यस्मिन्तस्मिन् तमन्यत्रापि ध्येयः । सदासावितृमण्डलम-
 ध्यवर्त्तीनारायणस्तरसिजासनसन्निविष्टः । केयूरवान्
 मकरकुण्डलवान् किरीटी हारी हिरण्यवपुर्धृतशंख-
 चक्रः ॥ अतिस्वच्छतया हिरण्यमयवपुः । युग्मायुध-

प्रतिपादनात् परस्वरूपप्रतिपादनाच्च न चतुर्भुजो
 द्विभुज इति । तथा च रामतापिन्याम् ॥ प्रकृत्या
 सहितः श्यामः पीतवासा जटाधरः । द्विभुजः
 कुण्डली रत्नमाली धीरो धनुर्द्धरः ॥ रुद्राध्यायपंच-
 माध्याये अन्योपि मन्त्रः ॥ नमस्ते रुद्रमन्यव
 उतोत इषवे नमः । बाहुभ्यामुतते नमः ॥ १ ॥ मही-
 धरभाष्यम् ॥ यथा नम इति रुत् दुःखं द्रावयतीति
 रुद्रः । यद्वा रु गतौ ये गत्यर्थास्ते ज्ञानार्थाः । रवणं रुत्
 ज्ञानंभावे क्विप् तुगागमः । रुत्ज्ञानं राति ददाति रुद्रः
 ज्ञानप्रदः । यद्वा पापिनो नरान् दुःखभोगेन रोदय-
 तीति रुद्रः । हेरुद्र ते तव मन्यवे क्रोधाय नमो नम-
 स्कारोऽस्तु । उतोऽपि च ते तव इषवे बाणाय नमः ।
 उतापि च ते तव बाहुभ्यान्नमः । तवक्रोधवाणहस्ता
 अस्मदरिष्वेव प्रसरन्तु नास्मासु इत्यर्थः ॥ कृष्ण-
 यजुरापस्तं वशाखीयरुद्राध्याये ॥ नमस्ते रुद्र मन्यव
 उतोत इषवे नमः । नमस्ते अस्तु धन्वने बाहुभ्या-
 मुतते नमः ॥ नच नीलकंठ पञ्चवक्त्र चतुर्भुज त्रिशू-
 लधर रुद्रः । कुतो द्विभुजप्रतिपादनात् धनुर्वाणा-
 युधाच्च ॥ पुरुषसूक्तावपि ॥ ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्
 बाहू राजन्यः कृतः—इति ॥ रघुनन्दन इति—रघुं
 रघुकुलं जीवं व नन्दयतीति रघुनन्दनः । सर्वेश्वर

इति—सर्वेषां ब्रह्मादीनामीश्वरः सर्वेश्वरः । यद्वा
 सर्वे ईश्वरा अवतारा यस्मात्स वासुदेवादिमूर्तीना-
 मिष्टमिदं श्लोके कारणत्वेनोक्तत्वात् ॥ अन्येषां वि-
 भूतिरूपत्वेन प्रतिपादनाच्च ॥ तथाहि श्रीमद्रामायणे ॥
 ततो हि दुर्माना रामः श्रुत्वैवं वदतां गिरः ॥ दध्यौ मुहूर्तं
 धर्मात्मा वाष्पव्याकुललोचनः ॥ १ ॥ ततो वैश्र-
 वणो राजा यमश्च पितृभिः सह । सहस्राक्षश्च
 देवेशो वरुणाश्च जलेश्वरः ॥ १ ॥ षडधनयनः श्री-
 मान्महादेवो वृषध्वजः । कर्ता सर्वस्य लोकस्य ब्रह्मा
 ब्रह्मविदांवरः ॥ ३ ॥ एते सर्वे समागम्य विमानैः
 सूर्यसन्निभैः । आगम्य नगरीलंकामभिजग्मुश्च राघ-
 वम् ॥ ४ ॥ ततः सहस्राभरणान्प्रगृह्य विपुलान्भु-
 जान् । अब्रुवन्सिदशश्रेष्ठा राघवं प्राञ्जलिं स्थितम् ॥ ५ ॥
 कर्ता सर्वस्य लोकस्य श्रेष्ठो ज्ञानविदां विभुः—उपे-
 क्षसे कथं सीतां पतन्तीं हव्यवाहने । कथं देवगण-
 श्रेष्ठमात्मानं नावबुद्धयसे ॥ ६ ॥ अस्यार्थः । कर्ता स-
 र्वस्य लोकस्य ब्रह्मा ब्रह्मविदांवरः । अत्र सर्वलोकस्य
 कर्तृत्वं ब्रह्मण उक्तम् । कर्ता सर्वस्य लोकस्य श्रेष्ठो
 ज्ञानविदांविभुः । अत्र सर्वलोकस्य कर्तृत्वं श्रीराम-
 स्योक्तं उभयोः कर्तृत्वं कथं संघटते । एवं न वक्त-
 व्यम् । यस्माद्ब्रह्मणः ब्रह्मलोकपर्यन्तं सर्वलोकवर्तिपदा-
 र्थानां कर्तृत्वम् । श्रीरामस्य तु ब्रह्मादीनामपि । तथा

च श्रुतिः—यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च
 प्रहिणोति तस्मै तं ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै-
 शरणमहं प्रपद्ये ॥ ६ ॥ ऋतधामावसुः पूर्वं वसूनां
 च प्रजापतिः । त्रयाणामपि लोकानामादिकर्ता स्वयं
 प्रभुः ॥ ७ ॥ स्वयं प्रभु इतराऽनियम्यः । नास्य
 कोऽपि नियन्तेति भावः ॥ ७ ॥ रुद्राणामष्टमो रुद्रः
 साध्यानामपि पंचमः । अश्विनौ चापि कर्णौ ते
 सूर्याचंद्रमसौ दृशौ ॥ ८ ॥ अंते चादौ च मध्ये च
 दृश्यते च परंतप । उपेक्षसे च वैदेहीं मानुषः
 प्राकृतो यथा ॥ ९ ॥ इत्युक्तो लोकपालैस्तैः स्वामी
 लोकस्य राघवः । अब्रवीत्त्रिदशश्रेष्ठात्रामो धर्मविदां-
 वरः ॥ १० ॥ आत्मानं मानुषं मन्ये रामं दशरथा-
 त्मजम् । सोऽहं यश्च यतश्चाहं भगवांस्तद्वीतु मे ॥ ११ ॥
 इति ब्रुवाणं काकुत्स्थं ब्रह्मा ब्रह्मविदांवरः । अब्रवी-
 च्छृणु मे वाक्यं सत्यं सत्यपराक्रम ॥ ११ ॥ भवान्नारा-
 यणो देवः श्रीमांश्चक्रायुधः प्रभुः ॥ एकशृंगो वराह-
 स्त्वं भूतभव्यसपत्नजित् ॥ १३ ॥ अक्षरं ब्रह्म सत्यं
 च मध्ये चांते च राघव । लोकानां त्वं परोधर्मो
 विष्वक्सेनश्चतुर्भुजः ॥ १४ ॥ शार्ङ्गधन्वा हृषीकेशः
 पुरुषः पुरुषोत्तमः । अजितः खड्गधृग्विष्णुः कृष्ण-
 श्चैव बृहद्वलः ॥ १५ ॥ सेनानीर्ग्रामणीः सर्वं त्वं

बुद्धिस्त्वं क्षमा दमः । प्रभवश्चाप्ययश्चत्वमुपेन्द्रो मधु-
 सूदनः ॥ १६ ॥ इन्द्रकर्मा महेन्द्रस्त्वं पद्मनाभोरणा-
 न्तकृत् । शरण्यं शरणं च त्वामाहुर्विठ्या महर्षयः ॥ १७ ॥
 सहस्रशृंगो वेदात्मा शतशीर्षो महर्षभः । त्वं त्रयाणां
 हि लोकानामादिकर्ता स्वयं प्रभुः ॥ १८ ॥ सिद्धा-
 नामपि साध्यानामाश्रयश्चासि पूर्वजः । त्वं यज्ञस्त्वं
 वषट्कारस्त्वमोँकारः परात्परः ॥ १९ ॥ प्रभवं निधनं
 चापि नो विदुः को भवानिति । दृश्यते सर्वभूतेषु गोषु
 च ब्राह्मणेषु च ॥ २० ॥ दिक्षु सर्वासु गगने पर्वतेषु
 नदीषु च ॥ सहस्रचरणः श्रीमान् शतशीर्षः सहस्र-
 दृक् ॥ २१ ॥ त्वं धारयसि भूतानि पृथिवीं सर्वपर्वतानि
 अन्ते पृथिव्याः सलिले दृश्यते त्वं महोरगः
 ॥ २२ ॥ त्रीँल्लोकान् धारयन्नामदेवगंधर्वदान-
 वान् ॥ अहं ते हृदयं राम जिह्वा देवी सरस्वती ॥ २३ ॥
 देवा रोमाणि गात्रेषु ब्रह्मणा निर्मिताः प्रभो । निमेषस्ते
 स्मृता रात्रि रुन्मेषो दिवसस्तथा ॥ २४ ॥ संस्कारा-
 स्त्वभवद्वेदा नैतदस्ति त्वया विना ॥ जगत्सर्वं शरीरं
 ते स्थैर्यं ते वसुधातलम् ॥ २५ ॥ अग्निः कोपः प्रसा-
 दस्ते सोमः श्रीवत्सलक्षणः । त्वया लोकास्त्रयः क्रांताः
 पुरास्वैर्विक्रमैस्त्रिभिः ॥ २६ ॥ महेन्द्रश्च कृतो राजा-
 बन्धि बध्वासुदारुणम् । सीता लक्ष्मीर्भवान्विष्णुर्देवः

कृष्णः प्रजापतिः ॥ २७ ॥ अत्र लक्ष्मीशब्देन प-
 राशक्तिः दिष्णुशब्देन राम एव । अन्यथा सूर्यस्यापि
 भवेत्सूर्यो ह्यग्नेरग्निः प्रभोः प्रभुः॥श्रियः श्रीश्च भ-
 वेदग्रथाकीर्तेः कीर्तिः क्षमाक्षमा ॥ श्रियाः श्रीर्भर्तृ-
 वत्सलामित्यादिभिः सह विरोधः स्यात् ॥ यद्वा वि-
 भूत्याभिप्रायेण वधार्थं रावणस्येह प्रविष्टो मानुषी
 तनुम् । तदिदं नस्त्वया कार्यं कृतं धर्मभृतां वरः॥२८॥
 निहतो रावणो राम प्रहृष्टो दिवमाक्रम ॥ अमोघं
 देववीर्यन्ते न ते मोघाः पराक्रमाः ॥ २९ ॥ अमोघं
 दर्शनं राम अमोघस्तवसंस्तवः । अमोघास्ते भवि-
 ष्यन्ति भक्तिमन्तो नरा भुवि ॥ ३० ॥ ये त्वां देवं
 ध्रुवं भक्ताः पुराणं पुरुषोत्तमम् । प्राप्नुवन्ति तथा
 कामानिहलोके परत्र च ॥ ३१ ॥ इममार्पस्तवं दि-
 व्यमितिहासं पुरातनम् । ये नराः कीर्तयिष्यन्ति
 नास्ति तेषां पराभवः ॥ ३२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे आदि० युद्धकाण्डे
 एकोनविंशाधिकशततमः सर्गः ॥ ११६ ॥

पद्मपुराणे—श्रीरामं प्रति परशुरामवाक्यम् ।
 रामराममहाबाहो न वेद्मि त्वां सनातनम् ॥
 जानाम्यद्येव काकुत्स्थ तववीर्यगुणादिभिः ।
 त्वमादिपुरुषः साक्षात्परंब्रह्म परोऽव्ययः । त्वमन-

न्तो महाविष्णुर्वासुदेवः परात्परः । नारायणस्त्वमी-
 शस्त्वमीश्वरस्त्वं त्रयीमयः ॥ त्वं कालस्त्वं जगत्सर्व-
 मकाराख्यस्त्वमेव च ॥ सृष्टा धाता च संहर्ता त्वमेव
 परमेश्वर । त्वमचिन्त्यो महद्भूतरूपस्त्वं स्वगुणो
 महान् । चतुःषट्पञ्चगुणवान् त्वमेव पुरुषोत्तमः ॥
 त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमोकारस्त्रयीमयः । व्यक्ता-
 व्यक्तस्वरूपस्त्वं गुणभृन्निर्गुणः परः ॥ स्तोतुं त्वाहम-
 शक्तश्च वेदानामप्यगोचरम् । यच्चापलत्वं कृतवांस्त्वां
 युयुत्सुतया प्रभो ॥ तत् क्षतव्यं त्वया नाथ कृपया
 केवलेन तु । तव शक्त्या नृपान्सर्वान् जित्वा दत्त्वा
 महीं द्विजे । त्वत्प्रसादवशादेव शान्तिमाप्नोति नैष्ठि-
 कीम् ॥ एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थं जामदग्निर्महातपाः
 परिणीय नमस्कृत्य राघवं लोकरक्षकम् ॥ भारते परशु-
 रामं प्रति श्रीरामवाक्यम् ॥ पश्य मां स्वेन रूपेण चक्षुस्ते
 वितराम्यहम् । ततो रामशरीरे वै रामः पश्यति भर्गवः ॥
 आदित्यान् स वसून् रुद्रान् साध्यांश्च स मरुद्गणान् ॥
 पितरो हुताशनश्च नक्षत्राणि ग्रहास्तथा । गन्धर्वा
 राक्षसा यज्ञा नद्यस्तीर्थानि यानि च ॥ ऋषयो बाल-
 खिल्याश्च ब्रह्मभूताः सनातनाः ॥ देवर्षयश्च कात्स्न्येन
 समुद्राः पर्वतास्तथा । वेदाश्च सोपनिषदो वषट्कारैः
 सहाश्वरैः ॥ चेतोमन्ति च सामानि धनुर्वेदश्च भारता

मेघवृन्दानि वर्षाणि विद्युतश्च युधिष्ठिर ॥
 अत्रापि च सर्वेश्वर त्वं रुद्रादीनामपि तच्छरीरे दृष्टत्वात् ।
 प्रसन्न त्वेति ॥ तथा च श्रीमद्रामायणे—स्मिन् पूर्वा-
 भिभाषी च धर्मं सर्वात्मनाश्रितः ॥ राममिति तथा च
 रामतापिन्याम् ॥ रमन्ते योगिनो यस्मिन् सत्यानन्दे
 चिदात्मनि । इति राम पदेनासौ परंब्रह्माभिधीयते ॥
 प्रसंगतः श्रीरामषडक्षरमंत्रमाहात्म्यमाह । हरिभक्ति-
 विलासे श्रीगोपालभट्टोदाहृतमगस्त्यसंहितावाक्यानि ।
 सर्वेषु मंत्रवर्येषु श्रेष्ठं वैष्णवमुच्यते । गाणपत्येषु
 शेषेषु शाक्तसौरेष्वभीष्टदम् ॥ वैष्णवेष्वपि मंत्रेषु राम-
 मंत्रः फलाधिकाः । गाणपत्यादिमंत्रेषु कोटि कोटि
 गुणाधिकाः ॥ विनैव दीक्षां विप्रेन्द्र पुरश्चर्यां विनैव-
 हि । विनैव न्यासाविधिना जपमात्रेण सिद्धिदाः ॥
 मंत्रेष्वष्टस्वनायांशं फलदोऽयं षडक्षरः । षडक्षरोऽयं
 मंत्रस्तु महाद्यौषनिवारणः ॥ मंत्रराज इति प्रोक्तः
 सर्वेषामुत्तमोत्तमः । देवं दिनन्तुदुरितं यद्यद्यासर्तुवर्ष-
 जम् ॥ सर्वं दहति निःशेषं तूलाचलमिवानलः ।
 ब्रह्महत्या सहस्राणि ज्ञानाज्ञानकृतानि च ॥ स्वर्ण-
 स्तेयसुरापानगुरुतल्पायुतानि च । कोटि कोटि-
 सहस्राणि ह्युपपापानि यान्यपि ॥ सर्वाण्यपि प्रण-
 रयन्ति राममंत्रानुकीर्तनात् ॥ तापिनीयश्रुतिषु च--

य एतत्तारकं ब्राह्मणो नित्यमधीते । स पाप्मानं तरति
 समृत्युं तरति स भूणहत्यां तरति ॥ स सर्वहत्यां
 तरति स संसारं तरति स सर्वं तरति स विमुक्ता-
 श्रितो भवति सो मृतत्वं च गच्छतीति ॥ ७ ॥ तवास्मि
 जानकीनाथ तवास्मि रघुनन्दन । तवास्मि
 रघुशार्दूल रक्ष रक्ष कृपानिधे ॥ ८ ॥ लक्ष्मीनाथ
 समारम्भां पाराशर्यादिमध्यगाम् । अस्मदाचार्यपर्यन्तां
 वन्दे गुरुपरंपराम् ॥ ९ ॥ श्रीमद्रामसेखन्द्रस्य
 पादपद्मप्रसादतः । पूर्णः श्रीरामतत्त्वस्य भास्करो
 विदुषां मुदे ॥ १० ॥

इति श्रीसीतारामकृपापात्र श्रीसीतारामीय हरिहरप्रसादविरचिते
 श्रीरामतत्त्वभास्करे उत्तरार्द्धे सम्पूर्णम् ।

रामं श्रीजानकीशं मनुकुलतिलकं, नागरीमोदयन्तम् ।
 राजन्यागर्वघातं, यजनसुनिरतं, नम्रशक्रादिदेवम् ॥
 दारोधारं जनेशं सकलगुणगणं नेत्रजायाः सुतीरे ।
 शोभाढ्यं वै रमन्तं धरणिपतिपतिं दीनबंधुं विवन्दे ॥

इति श्री-अयोध्याशृंगारभवननिवासिना श्रीमद्रामवन्दनारायणवंशोद्भव
 वैष्णव पं० रामनारायणदासेन संशोधितं श्रीरामतत्त्व-
 भास्करे उत्तरार्द्धे समाप्तम् ॥

श्रीमते रामनन्दाय नमः ।

श्रीरामलीलातत्त्वभास्करः

प्रारम्भः ।

कर्त्तारं सर्वलोकानां दातारं सुखसंपदाम् ।

हर्त्तारं सर्वविघ्नानां श्रीरामं प्रणमाम्यहम् ॥ १ ॥

यस्याः स्मरणमात्रेण नाशमायान्ति पातकम् ।

सूर्योदयात्तम इव रामलीलां नमामि ताम् ॥ २ ॥

अथ भगवल्लीलाविद्वेषिणां मतं प्रथममुत्थाप्य
खण्डयति ॥ पुराणादिविरुद्धत्वादुपहासस्वरूपतः ।

अशिष्टसंगृहीतत्वाद्वरिलीलां न कारयेत् ॥ ३ ॥

एवं मा वद दुर्बुद्धे यत उक्तिर्युक्तिका ॥ अयं भावः ॥

पुराणादिषु लीलाया विधिदर्शनान्न विरुद्धत्वम् ॥

तथा च रामार्चनचन्द्रिकायां हरिभक्तिविलासे च ।

आश्विनमासकृत्ये श्रीमदानन्दवनश्री गोपालभट्टोदाह-

तविष्णुधर्मोत्तरवचनानि ॥ आश्विनस्य सिते-

पक्षे दशम्यां विजयोत्सवे । कर्त्तव्यो वैष्णवैस्सार्द्धं

सर्वत्र विजयार्थिभिः ॥ रथमारोप्य देवेशं सर्वालंकारभू-

षितम् । सासितूणधनुर्वाणपाणिं नक्तं च रान्तकम् ॥

स्वलीलया जगत्त्रातुमाविर्भूतमजं विभुम् । रथैरश्वै-

र्गजैः पद्भिः सौमित्रिष्णुवगादिभिः ॥ युतं राजोपचारैस्तं

शर्मा प्रति समानयेत् । शर्मावृक्षार्चनं कुर्म इति संक-

ल्य पूजयेत् ॥ विष्णुधर्मोक्तमार्गेण यात्रानिर्विघ्न
 सिद्धये । सीताकान्तं शमीयुक्तं भक्तानामभयंकरम् ॥
 अर्चयित्वा शमीवृक्षमर्चयेत् विजयाप्तये । शमीशम-
 यते पापं शमीलोहितकण्टका ॥ धरिऽयजुनवाणानां
 रामस्य प्रियवादिनी । करिष्यमाणा या यात्रा यथा-
 कालं सुखं मया ॥ तत्र निर्विघ्नकर्त्री त्वं भावित्रा
 रामपूजिते । गृहीत्वा चाक्षतैः सार्द्धं शमीमूलगतां-
 मृदम् ॥ गीतवादित्रनिर्घोषैस्ततो देवं गृहं नयेत् ।
 कैश्चिदक्षैस्तत्र भाठ्यं कैश्चिद्भठ्यं च वानरैः ॥
 कैश्चिद्रक्तमुखैर्भाठ्यं कोशलेन्द्रस्य तुष्टये । निर्जिता
 राक्षसा दैत्या वैरिणो जगतीतले ॥ रामराज्यं रामरा-
 ज्यं समराज्यमिति ब्रुवन् । आनीय स्थापयेत्सुस्थं
 दिठ्यं सिंहासने विभुम् ॥ ततो नाराज्य दवेशं प्रण-
 मेदण्डवद्भुवि । तेनोपभक्तं वस्त्रादि धारयेत्स्वजनैः
 सहेति ॥ ऋक्षादिविर्भाव्यमिति तच्चेष्टादिकमनुसत-
 तव्यमित्यर्थः ॥ हरिभक्ति विलासे—श्रीमद्गोपालभट्टो-
 दाहृतविष्णुयामलवचनेऽपि हरिलीलाविधिः ॥ गुरुः
 परीक्षयेच्छिष्यं संवत्सरमतन्द्रितः । नियमान् दिहि-
 तान् वज्र्यान् श्रावयेच्च चतुःशतम् ॥ तत्र विहिता-
 नाह ॥ यथा स्वमुद्रारचनं गीतनृत्यादिभक्तिः ।
 शंखादिध्वनिमांगल्य लीलाद्यभिनयो हरेः ॥ अभिनयो
 नाटकम् । महाभाष्येऽपि तृतीयाध्यायस्य प्रथमपादे,
 द्वितीयाऽऽहिकान्ते ॥ चिरहते च कंसे चिरबद्धं च

बलौ । अत्रापि युक्ता कथम् । ये तावदेते शोभिका
 नाम एते प्रत्यक्षं कंसं घातयन्ति प्रत्यक्षं च बलिं
 बन्धयन्तीति चित्रेषु कथम् । चित्रेष्वपि उद्गूर्णानि
 पतिताश्च प्रहारा दृश्यन्ते कंसस्य कृष्णस्य च ।
 ग्रन्थिकेषु कथं यत्र शब्दग्रन्थनमात्रं लक्ष्यते तेऽपि
 तेषु मुत्पत्तिप्रभृत्याविनाशात् तद्बुद्धिं व्याचक्षाणाः
 सतो बुद्धिविषयान् प्रकाशयन्ति । आतश्च सतो
 व्यामिश्राश्च दृश्यन्ते केचित् कंसभक्ता भवन्ति
 केचिद्वासुदेवभक्ताः । वर्णान्यत्वं खल्वपि पुष्यन्ति ।
 केचित्कालमुखा भवन्ति । केचिद्रक्तमुखा त्रैकाल्यं
 खल्वपि लोके लक्ष्यते । गच्छ हन्यते कंसः । गच्छ
 घातिष्ये कंसः किं गतेन हतः कंसः । अत्र कैयटः । चिरहता
 इति ॥ चिरप्रवृत्तत्वाद्दध्यघातकभावस्य प्रयोजकव्या-
 पाराभावस्य वर्तमानत्वासम्भवात्, उपसंख्यानारम्भे
 तु न दोषः । आख्यानस्य वर्तमानत्वादित्यर्थः ।
 शोभिका इति—कंसाद्यनुकारिणानटानां व्याख्यानो-
 माध्यायाः कंसानुकारो नटः सामाजिकैः कंसबुद्ध्या-
 दृहीतः कंसो भाष्ये विवक्षितः ग्रन्थिकेष्विति कथके-
 ष्वित्यर्थः । तेपीति तदुक्तं हरिणा ॥ शब्दोपहितरू-
 पास्तु बुद्धेर्विषयतां गतान् । प्रत्यक्षमिव कंसादीन्
 नाधनत्वेन मन्यत इति ॥ शिष्टं भाष्यं स्पष्टम् ॥
 उपहासस्वरूपकत्वमपि न धर्ममार्गप्रवर्तकत्वात् ॥
 याच रामतापिन्याम् ॥ धर्ममार्गं चरित्रेण ज्ञानमार्गश्च

नामतः। तथा ध्यानेन वैराग्यमैश्वर्यं यस्य पूजनात् ।
 धर्ममार्गं चरित्रेणेति । श्रीरामस्य चरित्रं दृष्ट्वा अन्येऽपि
 राजानस्तथा कुर्वन्ति । अशिष्टसंगृहीतत्वमपि न ॥
 यतः शिष्टाः प्रद्युम्नादयः श्रीरामलीलानाटकं कृतवन्त-
 स्तथा च हरिवंशेऽष्टचत्वारिंशदधिकशततमेऽध्याये
 रामायणं महाकाव्यमुदिश्य नाटकीकृतम् । जन्म-
 विष्णोरमे यस्य राक्षसैर्द्रवधेप्सया । रोमपादो दश-
 रथ ऋष्यशृंगमहामुनिम् ॥ शान्तार्थिमानयामास
 गणिकाभिः सहानघ । रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरताश्व-
 भारत ॥ ऋष्यशृंगश्च शान्ता च तथारूपैः नटै-
 कृताः ॥ इत्युक्तमनन्तरं मारुभाभिसारं कैवैरं नाटकं ननु
 तुस्ततः ॥ मूरो रावणरूपेण रंभा वेषा मनोवती ।
 नलकूबरस्तु प्रद्युम्नः सांवस्तस्य विदूषकः ॥ कैलासो
 रूपितश्चापि मायया यदुनन्दनैः । शापश्च दतः क्रुधेन
 रावणस्य दुर्गात्मनः ॥ नलकूबरेण च यथा रंभा
 वाप्यथ सान्त्विता । एतत्प्रकरणं वीरा ननृतुर्यदुन-
 नदनारिति ॥ तवास्मि जानकीनाथ तवास्मि स्तु-
 नन्दन । रक्ष मां करुणासिन्धो पाहि मां दीनवत्सलम् ॥

इति श्रीसीतारामीय परमहंसपरिव्राजक हरिहरप्रसादविर-

चितः श्रीरामलीलातत्त्वभास्करः समाप्तः ॥

हरिः ओं श्रीसीतारामार्पणमस्तु ॥

इति श्रीअयोध्याशृंगारभवननिवासि वैष्णव पं० रामनारायणदासेन संशोधितः

श्रीरामलीलातत्त्वभास्करः समाप्तः ॥ श्रीरस्तु ॥

श्रीरामानन्दाय नमः ।

श्रीनामतत्त्वभास्करः

प्रारम्भः ।

अतसीकुसुमश्यामं पीतवस्त्रं धनुर्द्धरम् ।
काकुत्स्थं करुणायुक्तं सीताकान्तं नमाम्यहम् ॥१॥
लिख्यते विष्णुनाम्नां हि महिमाथ विशेषतः ।
तात्पर्याद्रयुनाथस्य नाममाहात्म्यपुष्टये ॥२॥
अथ विष्णुनाममाहात्म्यम् ॥१॥ माण्डव्यस्मृतौ । सुरापो
ब्रह्महा स्तेयी चौरो भग्नव्रतोऽगुचिः । स्वाध्यायवर्जितः
पापो लुब्धो नैष्कृतिकः शठः ३ । अत्रती वृषली भर्ता कुनखी
सोमविक्रयी । सोऽपि मुक्तिमवाप्नोति विष्णोर्नामानु-
कीर्तनात् ॥४॥ वैष्णवर्चितामणौ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ न
देशनियमो राजन्न कालनियमस्तथा । विद्यते नात्र-
संदेहो विष्णोर्नामानुकीर्तने ॥ ५ ॥ कालोऽस्ति यज्ञे
दाने वा स्नाने कालोऽस्ति सज्जपे । विष्णुसंकी-
र्तने कालो नास्त्यत्र पृथिवीपते ॥ ६ ॥ इतिहासो-
त्तमे ॥ यन्नाग्नि कीर्तिते विष्णोर्यस्य पुंसो न जायते ।
सरोमपुलकं गात्रं सभवेत्कुलिशोपमः ॥७॥ तत्रैव ॥
नामसंकीर्तनं विष्णोः क्षुत्तृड्प्रस्खलितादिषु । यः
करोति महाभाग तस्य तुष्यति केशवः ॥ ८ ॥

विष्णु रहस्ये—ये स्मरन्ति सदा विष्णुं विशुद्धेनात्म-
 रात्मनातिप्रयान्ति भयं त्यक्त्वा हरिलोकमनामयम् ॥
 ब्रह्मपुराणे पार्वतीं प्रति ईश्वरवाक्यम् । अनन्यगतयो
 मर्त्या भोगिनोऽपि पस्तपे । ज्ञानवैराग्यरहिता ब्रह्मव-
 र्थादिवर्जितः ॥ १० ॥ सर्वधर्मोक्तिभक्ता विष्णोर्ना-
 ममात्रैक जल्पकाः सुखेन यां गतिं यान्ति नतां सर्वेऽपि
 धार्मिकाः ॥ ११ ॥ भविष्ये ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया-
 वैश्याः स्त्रियः शूद्रान्यजातयः । यत्र तत्रानुकुर्वन्ति
 विष्णोर्नामानुकीर्तनम् ॥ १२ ॥ लिंगपुराणे ॥ ब्रज-
 स्तिष्ठन्स्वपन्भुञ्जन्श्रवसन् वाक्यप्रपूरणे । नामसंकीर्तनं
 विष्णोर्हेलया कलिमर्दनम् ॥ १३ ॥ वामनपुराणे ॥
 तार्थकोटिसहस्राणि व्रतकोटिशतानि च । तानि सर्वा-
 ण्यवाप्नोति विष्णुनामानुकीर्तनात् ॥ १४ ॥ विष्टये
 ये व्यतीपाता ये च दुर्नीतिसंभवाः । ते नामस्मरणा-
 द्विष्णोर्नाशमायान्त्युपद्रवाः ॥ १५ ॥ कालीपुराणे ॥
 विष्णोर्नामैव पुंसः शमलमपनुदत्पुण्यमुत्पादयच्च ।
 ब्राह्मादिस्थानभोगादिरतिमथ गुरुश्रीपदद्वंद्वभक्तिम् ॥
 तत्त्वज्ञानंचविष्णोरिहमृतिजननभ्रान्तिबीजंचदग्ध्वम्
 पूर्णानंदैकबोधे महति च पुरुषं स्थापयित्वानिवृत्तम् ॥
 वैशंपायनसंहितायाम्—सर्वधर्मबाहिर्भूतः सर्वपापयुत-
 स्तथा ॥ मुच्यते नात्र संदेहो विष्णुनामानुकीर्तनात्
 ॥ १७ ॥ आश्वलायनसंहिते ॥ ये कीर्तयन्ति नामानि

विष्णोरेमिततेजसः । सर्वधर्मवहिर्भूतास्ते यान्ति
परमां गतिम् ॥ १८ ॥

अथ नारायणनाममाहात्म्यम् ॥ २ ॥ विष्णुध-
र्मोत्तरे-प्रार्त्ता विषण्णाः शिथिलाश्च भीता घोरेषु च
व्याधिषु पठ्यमानाः । संकीर्त्य नारायणशब्दमात्रं
प्रमुक्तदुःखाः सुखिनो भवन्ति ॥ १ ॥ विष्णुरहस्ये-
हेजिह्वे रससारज्ञे सर्वदा मधुरप्रिये । नारायणाख्य-
पोयूषं पिव जिह्वे निरन्तरम् ॥ २ ॥ पाप्मे-यस्तु संकीर्त्त-
येन्नित्यं नारायणमनामयम् ॥ सपूतो नात्र संदेहो
महापातकसंकटात् ॥ ३ ॥ तत्रैव-सकृदुच्चारयेद्य-
स्तु नारायणमतन्द्रितः ॥ शुद्धांतःकरणो भूत्वा
निर्वाणमधिगच्छति ॥ ४ ॥ वैष्णवे-प्रातर्निशि
तथा संध्या मध्याह्नादिषु संस्मरन् ॥ नारायणमवा-
प्नोति सद्यः पापक्षयान्नरः ॥ ५ ॥ श्रीभागवते-
मंत्रतस्तंत्रतश्छिद्रं देशकालार्हवस्तुतः ॥ सर्वं करोति
निश्छिद्रं नामसंकीर्त्तनं तव ॥ २१ ॥ एतेनैव ह्ययो-
नोस्य कृतं स्यादघनिष्कृतम् ॥ यदा नारायणायेति
जगाद चतुरक्षरम् ॥ २२ ॥

वामनपुराणे-नारायणो नाम नरो नराणां प्रसिद्ध-
चोरः कथितः पृथिव्याम् । अनेकजन्मार्जितपापसंचयं
हरत्यशेषं स्मृतमात्र एव ॥ ६ ॥ बृहन्नारसिंहे-नमो
नारायणायेति यस्तु कीर्त्तयते मुखा । गुरु तल्पशतेनापि

सद्यस्ते न प्रमुच्यते ॥१०॥ वृद्धनारदीये-नमो नाराय-
 णायेति कीर्तयन्ति च ये नराः । निष्कामा वा सकामा
 वा न कलिर्बाधते हि तान् ॥ ११ ॥ वह्निपुराणे-
 महाव्याधिसमाच्छन्नो राजबाधोपपीडितः । नारा-
 यणेति संकीर्त्य निरातङ्को भवेन्नरः ॥१२॥ नारायण-
 तंत्रे-ब्रह्महा स्वर्णहारी च सुरापायी च यो नरः ।
 नारायणेति संकीर्त्य मुच्यते नात्र संशयः ॥ १३ ॥
 अथ हरिनाममाहात्म्यम् ॥ ३ ॥ याज्ञवल्क्य-
 स्मृतौ-न तावत्पापमस्तीह यन्नाम्ना न हृतं हरेः॥
 अतिरेकभयादाहुः प्रायश्चित्तान्तरं बुधाः ॥ १ ॥
 भारते-प्राणप्रयाणपाथेयं संसारव्याधिभेषजम् ॥
 दुःखशोकपरित्राणं हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ २ ॥ इतिहा-
 सोत्तमे-नरके पच्यमानानां नराणां पापकर्मणाम् ॥
 मुक्तिः संजायते यस्मान्नामसंकीर्तनाद्वरेः ॥ ३ ॥
 भविष्योत्तरे-कोटिपापानि संत्येव स्वल्पानि च
 बहूनि च ॥ न तानि भूयो बाधन्ते हरेर्नामानुकी-
 र्तनात् ॥ ४ ॥ विष्णुरहस्ये-हे जिह्वे मयि निःस्नेहे
 हरिं किं त्वं न भाषते । हरिति वद कल्याणि संसा-
 रार्णवनौर्हरिः ॥ ५ ॥ हरिर्हरति पापानि दुष्टचित्ते-
 रपि स्मृतः । अनिच्छयापि संस्पृष्टो दहत्येव हि
 पावकः ॥ ६ ॥ विष्णुधर्मे-न गंगा न गया सेतुर्न
 काशी न च पुष्करम् ॥ जिह्वाग्रे वसते यस्य हरि-

रित्यक्षरद्वयम् ॥ ७ ॥ वाराणस्यां कुरुक्षेत्रे नैमिष
 पुष्करे तथा । यद्वनं तेन येनोक्तं हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ ८ ॥
 ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः । अधोक्ता
 तेन येनोक्तं हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ ९ ॥ अश्वमेधा-
 दिभिर्घञ्जैर्नरमेधैः सदाक्षिणैः । याजितं तेन येनोक्तं
 हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ १० ॥ गवां कोटिसहस्राणि
 कन्यानामयुतानि च । दत्तानि तेन येनोक्तं हरिरि-
 त्यक्षरद्वयम् ॥ ११ ॥ असारतरसंसारसागरोत्तारका-
 रकम् । व्यसनोत्तारकं चैव हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ १२ ॥
 जितं तेन जितं तेन जितं तेनेति निश्चितम् ।
 जिह्वाग्रे वर्तते यस्य हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ १३ ॥ विरञ्चि-
 सर्वदे-नाम्नां हरेः कीर्त्तनतः प्रयाति संसारपारं
 दुरितौघमुक्त । नरः समस्तं कलिदोषजन्यं पापं
 निहत्याशु किमत्र चित्रम् ॥ १४ ॥ ब्रह्मपुराणे-
 अप्यन्यचित्तः शुद्धो वायः सदा कीर्त्तयेद्हरिम् । सोऽपि
 दोषक्षयान्मुक्तिं लभेच्चेदिपतिर्यथा ॥ १५ ॥ पाद्मे-
 कीर्त्तयेच्छ्रद्धयायुक्तो हरेर्नाम सदा नरः । सपूतो जा-
 यते नित्यं सुवर्णस्तेयपातकात् ॥ १६ ॥ बहुधा कीर्त्तितं
 नाम येन दुष्कृतकर्मणा । हरेर्नाम महापापसमू-
 हात्तेन मुच्यते ॥ १७ ॥ विष्णुपुराणे-कृते पापेऽनु-
 तापो वै यस्य पुंसः प्रजायते । प्रायश्चित्तं तु
 तस्यैकं हरिसंस्मरणं परम् ॥ १८ ॥ श्रीभागवते-

नामोच्चारणमाहात्म्यं हरेः पश्यत पुत्रकाः । अजामि-
 लोऽपि येनैव मृत्युपाशाद्विमुच्यते ॥ १६ ॥ प्रिय-
 माणो हरेर्नाम गृणन्पुत्रोपचारितम् ॥ अजामिलोऽप्य-
 गाढाम किमु तच्छ्रद्धया गृणन् ॥ २० ॥ एवं
 निर्विद्यमानानामिच्छतामकुतोभयम् । योगिनां
 नृपनिर्णीतं हरेर्नामानुकीर्तनम् ॥ २१ ॥ अयं हि
 कृतीनैवशो जन्मकोट्यंहसामपि । यद्व्याजहारवि-
 वशो नामस्वस्त्ययनं हरेः ॥ २२ ॥ न निष्कृते
 रुदितैर्ब्रह्मविद्भिस्तथा दिशुद्धत्यघवान्त्रतादिभिः ।
 यथा हरेर्नामपदैरुदाहृतैस्तदुत्तमरलोकगुणोपल-
 भकम् ॥ २३ ॥ पतितः स्वस्वितो भग्नः संदष्ट-
 स्तप्त आहतः । हरिरित्यवशो जल्पन् पुमान्नाहति
 यातनाम् ॥ २४ ॥ कृते यद्व्यायतो विष्णुं त्रेतायां यजतो
 मखैः । द्वापरे परिचर्यायां कलौ तद्द्विरकीर्तनात्
 ॥ २५ ॥ लघुभागवते-ते सभाग्या मनुष्येषु
 कृतार्था नृप निश्चितम् । स्मरन्ति ये स्मारयन्ति हरे-
 र्नाम कलौ युगे ॥ २६ ॥ ब्रह्मैववर्त्त-अपि विश्वास-
 घातीयस्तथा ब्राह्मणनिन्दकः । कीर्तयन् हरिनामानि
 पापैर्न परिभूयते ॥ २७ ॥ प्रमादादपि संस्पृष्टो यथा-
 नलकणो बहेत् ॥ तथोष्ठपुटसंस्पृष्ट हरिनाम हरेद-
 घम् ॥ २८ ॥ क द्व्यक्षरं हरेर्नाम स्फुल्लिङ्गसदृशं ज्व-
 लत् । महतां पातकानां च राशिस्तूलोपमा क्वच ॥ २९ ॥
 सकृदुच्चरितं येन हरिरित्यक्षरद्वयम् । बद्धः परिकर-

स्तेन मोक्षाय गमनं प्रति ॥ वामनपुराणं—अश्व-
 मेधादिभिर्धज्ञैर्नरमेधशतैरपि । याजितं तेन येनोक्तं
 हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ ३१ ॥ कूर्म—कपिला कोटि-
 दानस्य कन्यादानायुतस्य च । यत्फलं लभते जंतु-
 स्तत्फलं हरिकीर्तने ॥ ३२ ॥ गरुड—महतस्तपसा
 मूलं प्रसरः पुण्यसंततः । जीवितस्य फलं स्व दु-
 नियतं स्मरणं हरेः ॥ ३३ ॥ ब्रह्मांडे—महापातक
 युक्तोऽपि कीर्तयन्ननिशं हरिम् । शुद्धन्तःकरणो
 भूत्वा जायते पंक्तिपावनः ॥ ३४ ॥ वृहद्विष्णुपुराण-
 नाम्नोऽस्ति यावती शक्तिः पापनिर्दहने हरेः । तावत्कर्तुं
 न शक्नोति पातकं पातकीजनः ॥ ३५ ॥ सर्वरोगोप-
 शमनं सर्वोपद्रवनाशनम् । शान्तिदं सर्वरिष्टानां हरे-
 र्नामानुकीर्तनम् ॥ ३६ ॥ आदित्यपुराणे—हरेः संकी-
 र्तनं पुण्यं महापातकनाशनम् । सर्वकामप्रदं लोके
 ह्यपवर्गफलप्रदम् ॥ ३७ ॥ आंगिरसपुराणे—हरेर्नामैव
 नामैव नामैव शरणं मम । कलौ नास्त्येव नास्त्येव
 नास्त्येव गतिरन्यथा ॥ ३८ ॥ घारे कलियुगे प्राप्ते हरिनाम-
 परायणाः । समस्ताद्यौघनिर्मुक्ता यास्यन्ति परमां
 गतिम् ॥ ३९ ॥ सकृदुच्चारयन्त्येतद्द्वेर्नाम कलौ युगे
 ते कृतार्था महात्मानस्तेषां नित्यं नमोनमः ॥ ४० ॥
 अहोरात्रं हरेर्नाम कीर्तयन्ति च ये नराः । कुर्वन्ति
 हरिपूजां च न कलिर्बाधते हि तान् ॥ ४१ ॥ हरि-
 नामपरा ये च घारे कलियुगे द्विजाः । त एव कृतक-
 त्याश्च न कलिर्बाधते हि तान् ॥ ४२ ॥ न्यूनाति-

रिक्तासिद्धौ कलौ वेदात्कर्मणाम् । हरिस्मरण-
 मेवात्र संपूर्णफलदायकम् ॥ ४३ ॥ अहो चित्र-
 महोचित्रमहोचित्रमिदं द्विजाः । हरिनाम्नि स्थिते
 लोकः संसारे वर्तते पुनः ॥ ४४ ॥ बौद्धायनसंहिता-
 याम्-इष्टपूर्त्तानि कर्माणि सुबहूनि कृतान्यपि ।
 भवेहेतूनि तान्येव हरेर्नाम तु मुक्तिदम् ॥ ४५ ॥
 पाराशरसंहितायां सांवंप्रति व्यासवाक्यम्-न सांव-
 व्याधिजं दुःखहेयं नानौषधैरपि ॥ हरिनामौषधं
 पीत्वा व्याधिस्त्याज्या न संशयः ॥ ४६ ॥ कोटिजन्मा-
 र्जितं पापमौषधैः शान्तिमेति किम् । कीर्त्तनीयं हरेर्नाम
 भवव्याधेस्तदौषधम् ॥ ४७ ॥ गौतमीयतन्त्रे-
 शिविराजानं प्राप्तिं नारदवाक्यम्-न तादृशं महाभाग
 पापं लोकेषु विद्यते । यादृशं धरणीनाथ हरिनाम्ना
 न दह्यते ॥ ४८ ॥ अथ गोविन्दनाममाहात्म्यम् ॥ ४ ॥
 विष्णुरहस्ये ॥ गोकोटिदानं ग्रहणेषु काले प्रयागंगायुत-
 कल्पवासः । यज्ञायुतं मेरुसुवर्णदानं गोविन्दकीर्त्तनं
 समं शतांशैः ॥ १ ॥ यदभ्यर्च्य हरिं भक्त्यश्नुते
 वर्षशतं नरः । फलं प्राप्नोत्यविकलः कलौ गोविन्द-
 कीर्त्तनात् ॥ २ ॥ विष्णुधर्मे-गोविन्देति समुच्चार्य
 पदं क्षपित्कल्मषः । क्षत्रं धुर्विनष्ट त्मा गोविन्दत्वमु-
 पेयिवान् ॥ ३ ॥ किं तात वेदागमशास्त्रविस्तरेस्ती-
 र्थैरनेकैरपि किं प्रयोजनम् । यद्यात्मवाञ्छा स मुक्ति-
 कारणं गोविन्द गोविन्द इति स्फुटं रट ॥ ४ ॥ वर्त्त-

मानं च यत्प पं यद्भूतं यद्भविष्यति । तत्सर्वं निर्द-
 हत्याशु गोविन्दानलकीर्त्तनम् ॥ ५ ॥ अभक्ष्यभक्ष-
 णात्पापमगम्यगमनाच्च यत् । तत्सर्वं निर्दहत्याशु
 गोविन्दानलकीर्त्तनम् ॥ ६ ॥ गोविन्देति मुदायुक्तः
 कीर्त्तयेद्यस्त्वनन्यधीः । पावनेन च धन्येन तेनेयं
 पृथिवी धृता ॥ ७ ॥ वाराहे-गोविन्देति तथा प्रोक्तं
 भक्त्या वा भक्तिवर्जितैः । दहते सर्वपापानि युगान्ता-
 ग्निरिवोत्थितः ॥ ८ ॥ जन्मान्तरसहस्रेषु कोटिज-
 न्मातरेषु यत् । गोविन्दकीर्त्तनात् पापं शतधा याति
 नारदं ॥ ९ ॥ अभक्ष्यभक्षणात् पापमगम्यागमनाच्च यत् ।
 नश्यते नात्र संदेहो गोविन्दस्य च कीर्त्तनात् ॥ १० ॥
 गोविन्देत्युक्तिमात्रेण हेलया कलिवर्द्धनः । पापौघो
 विलयं याति दानमश्रोत्रिये यथा ॥ ११ ॥ गोविन्देति
 तथा प्रातर्मध्याह्ने वा निशागमे । कीर्त्तनात्पुण्यमाप्नोति
 मखकोटिशतोद्भवम् ॥ १२ ॥ गवामयुतकोटीनां कन्याना-
 मयुतायुतैः । तीर्थकोटिसहस्राणां तुल्यं गोविन्दकीर्त्तनम्
 ॥ १३ ॥ तन्नास्ति कर्मजं लोके वाग्जं मानसमेव
 वा । यन्न क्षयते पापं कलौ गोविन्दकीर्त्तनम् ॥ १४ ॥
 वाराहे-हत्यायुतं पानसहस्रमुग्रं गुर्वगनाकोटिनिषेवनं
 च । स्तेयान्यसंखानि हरेः प्रियेण गोविन्दनाम्नानि
 हतानि सद्यः ॥ १५ ॥ गोविन्दनाम यः कश्चिन्नरो
 भवति भूतलोकीर्त्तनादेव तस्यापि पापं याति सह-
 स्रधा ॥ १६ ॥ गारुडे-वाजपेयसहस्राणां नित्यं

फलमवाप्स्यसि। प्रातरुत्थाय भूपाल कुरु गोविन्दकी-
 र्तनम् ॥ १७ ॥ किं करिष्यसि सांख्येन किं योगैर्नरना-
 यकामुक्तिमिच्छसि राजेन्द्र कुरु गोविन्दकीर्तनम् ॥ १८ ॥
 अथ वासुदेवनाममाहात्म्यम् ॥ ५ ॥ विष्णु-
 मंत्रे-मांगल्यं सर्वपापघ्नमायुष्यं तापशोधनम् ॥
 भुक्तिमुक्तिप्रदं पुण्यं वासुदेवस्य कीर्तनम् ॥ १ ॥
 येऽर्चन्ति जगद्धातुर्वासुदेवस्य कीर्तनम् ॥ कुर्वन्ति
 तान्न। व्याघ्रान् कलिर्बाधते नरान् ॥ २ ॥ विष्णुहस्ये-
 एतदेव परं ज्ञानमेतदेव परंतपः । एतदेव परं तत्त्वं
 वासुदेवस्य कीर्तनम् ॥ ३ ॥ साहानिस्तन्महच्छिद्रं
 साचान्धजडमूकता । यन्मूहूर्त्तक्षणं वापि वासुदेवं न
 चिंतयेत् ॥ ४ ॥ यत्स्वल्पमपि वा स्थूलं कुयोनिन-
 रकावहम् ॥ तद्यातु प्रसमं पापं वासुदेवानुकीर्तनात्
 ॥ ५ ॥ पातं जलसंहितायाम्-पृथिवीं सस्यसंपूर्णं दत्त्वा
 यत्फलमश्नुते वासुदेवेति संकीर्त्य सकृत्तत्फलमश्नुते
 अथ जगन्नाथनाममाहात्म्यम् ॥ ६ ॥ विष्णुया-
 मले-जगन्नाथेति मन्नाम कीर्तयिष्यन्ति ये नराः ।
 अपराधशतं तेषां क्षामिष्ये नात्र संशयः ॥ १ ॥
 वैरिचितंत्रे-पूजयस्व जगन्नाथं सर्वतंत्रेषु गोपितम् ॥
 गुह्याद्गुह्यतरं नाम कीर्तयस्व निरन्तरम् ॥ २ ॥
 यस्तु संकीर्तयेन्नित्यं जगन्नाथमतन्द्रितः । विमुक्तः
 सर्वपापेभ्यो मुक्तबंधः परं व्रजेत् ॥ ३ ॥ मेरुतंत्रे-
 नाम्नां मुख्यतरं विष्णोर्जगन्नाथमुदीरितम् ॥ नातः

परतरं नाम त्रिषु लोकेषु गीयते ॥ ४ ॥ न गंगास्नान-
 मेतद्विक् न काशीगमनं तथा । जगन्नाथेति
 संकीर्त्य नरः केवल्यमाप्नुयात् ॥ ५ ॥ अथ
 कृष्णनाममाहात्म्यम् ॥ ७ ॥ माण्डव्यस्मृतौ-
 गच्छंस्तिष्ठन् स्वपन्वापि पिवन् भुञ्जन्नस्तथा ।
 कृष्ण कृष्णेति संकीर्त्य मुच्यते पापकंचुकात् ॥ १ ॥
 भागवते-कलेर्दोषनिधे राजन्नस्ति ह्येको महान्
 गुणः ॥ कीर्तनादेव कृष्णस्य मुक्तसंगः परं व्रजेत् ॥ २ ॥
 संसारसर्पसंदष्ट नष्टचेष्टैकभेषजम् ॥ कृष्णेति
 वैष्णवं मंत्रं श्रुत्वा मुक्तो भवेन्नरः ॥ ३ ॥ भारते-
 कृष्णः कृष्णः कृष्ण इत्यन्तकाले जल्पन्तुर्जीवितं
 यो जहाति । आद्यः शब्दः कल्पते तस्य मुक्तये व्रीडा-
 नम्रो तिष्ठतो न्यातृणस्थौ ॥ ४ ॥ कृष्णेस्ताः कृष्ण-
 मनुस्मरन्ति रात्रौ च कृष्णं पुनरुत्थिता ये ॥ ते
 भिन्नदेहाः प्रविशन्ति कृष्णं हविर्यथा मंत्रहुतं हुताग्नौ
 ॥ ५ ॥ मातृहा पितृहा गोघ्नो ब्रह्महा चार्यहापि च ।
 श्वादः पुलकसको वापि शुद्धयेरन् कृष्णकीर्तनात् ॥ ६ ॥
 यत्र तत्रस्थितो वापि कृष्ण कृष्णेति कीर्तयन् सर्वपाप-
 विगुहात्मा स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ ७ ॥ ब्रह्मैवर्ते-
 ह नन् ब्राह्मणमत्यन्तं कामतो वा सुरां पिवन् ॥ कृष्ण
 कृष्णेत्यहोरात्रं संकीर्त्य शुचितामियात् ॥ ८ ॥ ब्रह्माण्ड-

पुराणे, श्री कृष्णोत्तरशतनाममाहात्म्ये—सहस्र
 नाम्नां पुण्यानां त्रिरावृत्या तु यत्फलम् । एकं वृत्त्या
 तु कृष्णस्य नामैकं तत्प्रयच्छति ॥ १ ॥ इदं करिणी
 संजप्य जयी पाशुपतास्त्रभाक् । कृष्णस्य प्रणभूत-
 सन् कृष्णं सारथिमाप्तवान् ॥ २ ॥ किमिदं बहुना
 शंसन्मानुषानन्दनिर्भरः । ब्रह्म नन्दमवप्यान्ते
 कृष्णसायुज्यमाप्नुयात् । शिवाराहे च, श्री द्वारकामाहात्म्ये
 प्रह्लादवल्लिसंवादे । अतीतान् पुरुषान् सप्त भवि-
 ष्यश्च चतुर्दश । नरस्तारयते सर्वान् कलौ कृष्णेति
 कीर्त्तनात् ॥ ४ ॥ कृष्ण कृष्णेति कृष्णेति स्वप्न-
 जाग्रद्भ्रजस्तथा । यो जल्पति कलौ नित्यं कृष्णरूपी
 भवेद्धि सः ॥ ५ ॥ विष्णुधर्मे—कृष्णेति मंगलं नाम
 यस्य वाचि प्रवर्तते । भस्मी भवन्ति राजेन्द्र महा-
 पातककौटयः ॥ ६ ॥ नारसिंहे, श्रीभगवदुक्तौ-कृष्ण
 कृष्णेति कृष्णेति यो मां स्मरति नित्यशः ॥ जलं
 भित्वा यथा पद्मं नरकादुद्धराम्यहम् ॥ ७ ॥ गारुडे,
 पाद्मच-संसारसर्पसंदष्ट नष्टेष्टैकभेषजम् ॥ कृष्णेति
 वैष्णवं मंत्रं श्रुत्वा मुक्तो भवेन्नरः ॥ ८ ॥ प्रभास-
 पुराणे, नारदकुशध्वजसंवादे श्रीभगवदुक्तौ--नाम्नां
 मुख्यतरं नाम कृष्णारूपं मे परन्तप । प्रायश्चित्तम-
 शेषाणां पापानां मोचकं परम् ॥ ६ ॥ पाद्मे—यत्र यत्र-
 स्थितो वाऽपि कृष्ण कृष्णेति कीर्त्तयेत् । सर्वपाप-

विशदत्मा स गच्छेत्परमां गतिम् ॥१०॥ विष्णु-
 धर्मोत्तरं, श्रीकृष्णसहस्रनामस्तोत्रे-वल्लवीकान्त-
 कित्तेस्तेरुपायैः कृष्णनामते । किंतु जिह्वाग्रं जाग्र-
 त्तिरुद्धं हि महाभयम् ॥ ११ ॥ तत्रैवान्यत्र-सत्यं
 ब्रवीमि ते शंभो गोपनीयमिदं मम । मृत्युसंजीवनं नाम
 कृष्णारूपमवधारय ॥१२॥ नाम चिंतामणिः कृष्ण-
 श्वेतन्यरसविग्रहः । पूर्णः शुद्धो नित्यमुक्तोऽभिन्नत्वा-
 न्नामनामिनोः ॥१३॥ अतएवोक्तम्-तेभ्यो नमोऽस्तु
 भववारिधिजीर्णपंकसंमग्नमाक्षणाविचक्षणपादुकेभ्यः ।
 कृष्णेति वर्णयुगलश्रवणेन येषामानन्दार्थुमवाति नर्त्ति-
 तरोमृन्दः ॥१४॥ अथ रामनाममाहात्म्यम् ॥ ८ ॥ कल्या-
 णानां निधानं कलिमलमथनं पावनं पावनानाम् ।
 पाथेयं यन्मुमुक्षोः सपदि परपदप्र सये प्रस्थितस्य । विश्राम-
 स्थानमेकं कविवरवचसां जीवनं सज्जनानाम् । बीजं
 धर्मद्रुमस्य प्रभवतु भवतां भूतये रामनाम ॥ १ ॥
 श्रीमन्नम्रां च सर्वेषां माहात्म्येषु समेष्वपि । आधिक्यं
 रामनाम्नस्तु पुराणादिषु दृश्यते ॥ १ ॥ तथाहि
 दर्शयति पाद्मे-जपतः सर्ववेदाश्च सर्वमन्त्राश्च
 पार्वति । तस्मात्कोटिगुणं पुण्यं रामनाम्नैव लभ्यते
 ॥ २ ॥ नारदपंचरात्रे, पाद्मे च-रामं रामेति

१ अस्य पदच्छेदान्वयार्थो-राम रामेऽति रामेऽति रमे रामे मनोरमे ।
 सहस्रनामतुल्यं रामनाम वरानने इति ॥ इ वरानने, अहं रामे अतिरमे
 कथंभूते रामे, अतिरामे अतिक्रान्ता रामा येनासौ तस्मिन् शुद्धे ब्रह्मणि । पु०
 क० मनोरमे मनोरमयतीति तस्मिन् । कथं भूतोऽहम् । रामराः राम एव रा
 द्रव्यं यस्य सः यतः कारणान्मे मम सहस्रनामभिस्तुल्यं रामनाम अत इति ।
 मन्ते योगिनो यत्र परानन्दे चिदात्मनि अतो रामपदेनासौ परब्रह्माभिधीयते ।

रामेति रामे रामे मनोरमे । सहस्रनामतातुल्यं
 रामनाम वरानने ॥ ३ ॥ सहस्रनामतातुल्यमिति
 सहस्रनाम्नां समूहः सहस्रनामतासमूहे तत् ॥ पुनः
 पाद्ये-विष्णोरेकैकनामानि सर्ववेदाधिकं मतम् ।
 तादृङ्नामसहस्रेण रामनामसमं मतम् ॥ ४ ॥ अत्र
 सहस्रशब्दोऽनन्तवाची यतःसर्वमंत्रेभ्यो रामनाम्नः
 कोटिगुणपुण्यत्वम् । पूर्वं श्लोकोक्तम् ॥ तत्रैव श्रीरामेति
 परं नाम तारकं ब्रह्मसंज्ञकम् सहस्र नामसदृशं विष्णो-
 र्नारायणस्य च ॥ ५ ॥ ब्रह्मैवर्त्ते-नाम्नां सहस्रं विद्यानां
 स्मरणे यत्फलं भवेत् । तत्फलं लभते नूनं रामोच्चा-
 रणमात्रतः ॥ ६ ॥ रकारादिसहस्रनाम्नि, पाद्यव-रकारा-
 दीनि नामानि शृण्वतो मम पार्वति । मनःप्रसन्नतामेति
 रामनामाभिशंकया ॥ ७ ॥ इत्युक्त्या शिवः स्वस्य परमा-
 प्रीतिं रामनाम्नि सूचयति । यद्वा रामनाम्नोऽभि-
 शंकया आशंकया नित्यं मम मनसः प्रीतिरानन्दो
 जायते संपूर्णनामकीर्तनस्य तु माहात्म्यं किं वक्तव्य-
 मिति भावाः । ज्यवनस्मृतौ प्रायश्चित्तकरणे
 श्रुतिस्मृति पुराणेषु रामनामसमीरितम् । तन्नामकीर्तनं
 भूयस्तापत्रयविनाशनम् ॥ ८ ॥ सर्वेषामेव पापानां
 प्रायश्चित्तमिदं स्मृतम् । नातः परतरं पुण्यं त्रिषु
 लोकेषु विद्यते ॥ ९ ॥ नामसंकीर्तनादेव तारकं
 ब्रह्म दृश्यते ॥ भविष्योत्तरे-कायेन मनसा वाचा

सुमहदुष्कृतं कृतम् । राम रामेति संकीर्त्य सद्य-
 स्तस्माद्विमुच्यते ॥ १० ॥ नारदपंचरात्रे-नीली च
 ये वायवनालये वा मृत्योमुखे वा विशतां कुतोभीः।
 श्रीरामनामात्मकमंत्रविद्यासंजीवनीचंद्रदयं प्रविष्टा
 ॥११॥अन्यत्रापि-आकर्षःकृतचेतसां सुमहतामुच्चाटनं
 चांइसामाचांढालममूकलोकसुलभेहेतश्च मुक्तिश्चि-
 याम्। नोदीक्षां नच दक्षिणां नच पुण्यं चर्यां मनागि-
 ष्यते । मंत्रोप्यं रसना स्पृगेद फलति श्रीरामनामात्म-
 कः ॥ १२॥ न श्रद्धां नापि भक्तिं नच पुनरभिधेया-
 वधानम्। न वर्णं नाभ्यासं नाश्रमं वा नच गुरुमुदितं
 नापि देशादिशौ चम् । मंत्रः श्रीरामनामात्मक इह
 विदितोऽपेक्षते पापनुत्यै किंत्वेकमेव जिह्वां
 श्रवणयुगमपि प्राणिनामिष्टसिद्धये ॥ १३ ॥ अथ
 सर्वसाधारणभगवन्नाममाहात्म्यमाह॥ ९॥ आदि-
 पुराणे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे-श्रद्धया हेलया नाम
 रटन्ति मम जन्तवः ॥ तेषां नाम सदा पार्थ वर्तते
 हृदये मम ॥१॥न नामसदृशं ज्ञानं न नाम सदृशं
 व्रतम् । न नामसदृशं ध्यानं न नामसदृशं फलम्
 ॥ २ ॥ न नामसदृशस्त्यागो न नामसदृशः शमः ।
 न नामसदृशं पुण्यं न नामसदृशी गतिः ॥३॥ नामैव
 परमा मुक्तिर्नामैव परमा गतिः। नामैव परमा शान्ति-
 र्नामैव परमा स्थितिः॥४॥ नामैव परमा भक्तिर्नामैव

परमा मतिः । नामैव परमा प्रीतिर्नामैव परमा स्मृतिः ।
 ५॥ नामैव कारणं जन्तोर्नामैव प्रभुरेव च । नामैव परमा
 राध्यं नामैव परमो गुरुः ॥ ६ ॥ नामयुक्ताऽजना-
 न्दष्टा स्निग्धो भवति यो नरः । स याति परमं स्थानं
 विष्णुना सह मोदते ॥ ७ ॥ तस्मान्नामानि कौन्तेय
 भजस्व दृढमानसः । नामयुक्तः प्रियोऽस्माकं
 नामयुक्तो भवार्जुन ॥ ८ ॥ श्रीभगवन्नामार्थवाद-
 कल्पनादूषणम् ॥ १० ॥ कात्यायनसंहितायाम् ॥
 अर्थवादं हरेर्नाम्नि संभावयति यो नरः । स पापिष्ठो
 मनुष्याणां निरये पतति स्फुटम् ॥ १ ॥ ब्रह्मसंहितायां
 बोधायनं प्रति श्रीभगवदुक्तौ-मन्नामकीर्तनफलं
 विविधं निशम्य न श्रद्धधाति मनुते यदुतार्थवादम् । यो
 मानुषस्तमिह दुःखचयो क्षिपामि संसारघोरविविधार्ति-
 निपीडितांगम् ॥ २ ॥ जैमिनिसंहितायां च
 श्रुतिस्मृतिपुराणेषु नाममाहात्म्यवाचिषु ॥ येऽर्थवाद-
 इति ब्रूयुर्न तेषां निरयक्षयः ॥ ३ ॥ तस्मिन् च भग-
 वन्नाम्नि जगदेकोपकारिणि । विश्वैकसेठ्ये मतिमा-
 नपराधान्विवर्जयेत् ॥ ४ ॥ पाद्मे-सर्वापराधकृदपि मुच्यते
 हरिसंश्रयः । हरेरित्यपराधान्यः कुर्याद्विपदपांसनः ॥ ५ ॥
 नामाश्रयः कदाचित्स्यात्तरंत्येव स नामतः । नाम्नोऽपि
 सर्वसुहृदो ह्यपराधात्पतत्यधः ॥ ६ ॥ अथ नामापराधः ।
 सतां निंदा नाम्नः परममपराधं वितनुते । यतः ख्यातिं याति

कथमुसहते तद्विगर्हाम् ॥ शिवस्य श्रीविष्णोर्ध्व इह गुण-
 नामादि सकलम् । धियाभिन्नं पश्यत्स खलु हरिनामा
 हितकरः ॥ १ ॥ यतः स ख्यातिं प्रसिद्धिं यातं प्रप्तं
 नाम उखेदे तेषां विगर्हा निंदां कथं सहते अपितु
 सोढुं न शक्नुयादेव अतोऽयमेकोऽपराधः । अस्य च
 मुख्यत्वादादौ निर्देशः ॥ १ ॥ गुरोरवज्ञा श्रुति-
 शास्त्रनिन्दनं तथार्थवादो हरिनाम्नि कल्पनम् । नाम्नो
 बलाद्यस्य हि पापबुद्धिर्न विद्यते तस्य यमैर्हि शुद्धिः
 ॥ २ ॥ अर्थवादो यस्तस्य कल्पनम् । यद्वा हरिनाम्नि
 अर्थवादः कल्पनमेव नतु तत्त्वतो घटते इत्यर्थः ।
 कल्प्यते इति वा पाठः । यद्वा हरिनाम्नि कल्पनं च
 तन्माहात्म्यार्थपरित्यागेन दुर्बुद्ध्या तृथार्थान्तरक-
 ल्पना चैकोऽपराध इत्यर्थः ॥ नाम्नो बलात् नाम
 ग्रहणे न पापक्षयो भवदिति । नाम्नां प्रभावज्ञानेन
 पापे बुद्धिरपि किं पुनः प्रवृत्तिः । यद्वा अकारप्रश्ले-
 षेण नाम्नो बलं ज्ञात्वा यस्य पापे बुद्धिरित्यर्थः ॥
 तस्य यमैर्बहुलव्रतादिभिरहिंसादिभिर्द्वादशभिर्वा ।
 यद्वा बहुभिर्धर्मराजैश्चिरकालं तत्कृतयातना भोगेना-
 पीत्यर्थः ॥ २ ॥ धर्मव्रतत्यागदुतादिसर्वशुभक्रिया-
 साम्यपि प्रमादः । प्रश्रद्धानै विमुखेऽप्यशृण्वति
 यश्चोपदेशः शिवनामापराधः ॥ ३ ॥ चतुर्थपादे
 छेदोभंग आर्षः । उपजातिरीत्यावा श्रुतेऽपि नाम

माहात्म्ये यः प्रीतिरहितो नरः ॥ अहं ममादिपरमो
नाम्नि सोऽप्यपराधकृत् ॥ ४ ॥ नाम्नि प्रीतिः अहं
भक्तिर्वातया रहितः समायः अहं ममादिपरमः । अहंता
ममता च आदिशब्देन विषयभोगादिकं चैव परम
प्रधानं नतु नामग्रहणं यस्य तथाभूतः स्यात्सोऽप्य-
पराधकृत् ॥ यद्वा धर्मव्रतत्याग इत्यादि श्लोकेनैक
एवापराधः ॥ अहं ममादीत्यर्द्धश्लोके चास्मिन्नेकः ।
एवं अपराधादशये ज्ञात्वाऽपि न वर्जयन्ति सहसा
नाम्नोऽपराधान् दशेति तत्रैवोक्तेः । ततश्चायमर्थः ।
यः प्रीतिरहितो नाम्न्येव सोऽधमः नामापराधीत्यर्थः ।
यद्वा योऽधमः प्रीतिरहितः सोऽपराधकृदित्युत्तरेणा-
न्वयः । किंच नाम्न्येव विषये योऽहं ममतादिपरमः
अहं बहुतरनामकीर्त्तक इतस्ततो नामकीर्त्तनं च
मत्प्रवृत्तितमेव मया समो नामकीर्त्तनपरोऽन्यः कः
मदीय जिह्वाधीनमेव नामेत्यादिकमेव परमं प्रधानं
नामकीर्त्तनं च कदाचित्सिध्यति नवा यस्य तथा
भूतो यः सोऽपिऽति । अतएवादिष्टं भगवता । तृणादपि
च नीचेन तरोरपि तितिर्षुणा । अमातिनामानन्देन

१-सतां निन्दा १ शिवस्य विष्णोश्च गुणनामादिषु भेददृष्टिः २ गुरो-
वद्वा ३ श्रुतिशास्त्रनिन्दा ४ हरिनाम्नि अर्थवादकल्पनम् ५ नाम्नोर्वला-
त्पापाचरणम् ६ धर्मव्रतादित्यागः ७ अश्रद्धधाने विमुखे चोपदेशः ८
श्रुतेऽपि नाममाहात्म्येऽप्रीतिः ९ नाम्नि अहं ममादिपरमः ॥ १० ॥ इति
दश अपराधाः ।

कीर्त्तनीयः सदाहरिरिति ॥ अथ नामापराधभञ्जनम् ॥
 जाते नामापराधेऽपि प्रमादेन कथंचन । सदा
 संकीर्त्तयन् नाम तदेकशरणो भवेत् ॥ उक्तं च तेनैव
 तत्र-नामापराधयुक्तानां नामान्येव हरन्त्यघम् ॥
 अविभ्रान्तप्रयुक्तानि तान्येवार्थकराणि च ॥ यस्माद-
 विभ्रान्तसततं प्रयुक्तानि कीर्त्तितानि सन्ति तानि नामा-
 न्येवार्थकराणि सर्वप्रयोजनसंपादकानि ॥ नामैकं यस्य
 वाचि श्रवणपथगतं श्रोत्रमूलं गतं वा । शुद्धं वा शुद्ध-
 वर्णं व्यवहितरहितं तारयत्येव सत्यम् ॥ तच्च देहद्रविण-
 जनता लोभपाषंडमध्ये । निक्षिप्तं स्यान्न फलजनकं
 शीघ्रमेवात्र विप्र ॥ एतदेव परिपोषयन्नामकीर्त्तने लाभ
 पूजारूपार्यथां परित्याजयति नामैकमिरयादि वाचि
 गतं प्रसंगाद्वाङ्मये प्रवृत्तमपि श्रवणपथगतं कथंचि
 न्मनस्पृष्टमपि श्रोत्रमूलं गतं किंचिच्छ्रुतमपि शुद्धवर्णं
 वा अशुद्धवर्णमपि वा व्यवहितं शब्दान्तरेण यत् व्यव-
 धानं वक्ष्यमाणनारायणशब्दस्य किंचिदुच्चारणानन्तरं
 प्रसंगादापातितं शब्दान्तरं तेन रहितं सत् । यद्वा
 यद्यपि हलन्तरिकमित्याद्युक्तौ हकाररिक्कारयोर्बुत्त्या हरीति
 नामास्त्येव तथा राजमहिषीत्यत्र रामनामा एव मन्य-
 दप्युह्यम् तथापि तत्तन्नाममध्ये व्यवधायकमक्ष-
 रान्तरमस्तीत्येतादृशव्यवधानरहितमित्यर्थः ॥ यद्वा
 व्यवहितं च तद्रहितं चापि वा तत्र व्यवहितं
 नाम्नः किंचिदुच्चारणानन्तरं कथं चिदा-

पतितं शब्दान्तरं समाधाय पश्चान्नामावशिष्टा-
 क्षरग्रहणमित्येवं रूपं मध्ये शब्दान्तरेणान्तरितोमि-
 त्यर्थः । रहितं पश्चादवशिष्टाक्षरग्रहणवर्जितम् कथं
 चिदंशेन हीनमित्यर्थः । तथापि तारयत्येव सर्वेभ्यः
 पापेभ्योऽपराधेभ्यश्च संसारादप्युद्धारयत्येवेति सत्य-
 मेव । किन्तु नामसेवनस्य मुख्यं यत्फलं तन्न सद्यः
 संपद्यते तथा देहभरणार्थमपि नामसेवनेन मुख्यं
 फलमाशु न सिध्यतीत्याह तच्चेदि तन्नामचेद्यदि देहा-
 दिमध्ये निक्षिप्तं देहभरणार्थमेव विन्यस्तं तदापि
 फलजनकं न भवति किं अपि तु भवत्येव । किंतु
 अत्र इहलोके शीघ्रं न भवति , किंतु विलंबमेव
 भवतीत्यर्थः । पुनश्च नाममाहात्म्यमाह ॥ १२ ॥ पुनश्च
 नाममाहात्म्यं प्रोच्यते साधुतुष्टये । पुष्टये रामनाम्न-
 स्तु रामभद्रस्य हृष्टये ॥ १ ॥ तथाहि यागो क्रिया-
 योगसारस्य चतुर्दशोऽध्यायः ॥ श्रीवेदव्यास उवाच ॥
 नारायणस्य माहात्म्यं पुनर्वचिष्ये शृणु द्विज । यच्छ्रुत्वा
 सर्वपापेभ्यो मुक्तो भवति मानवः ॥ १ ॥
 विष्णुसंभूतसकलं जगदेतद्विजोत्तम । तस्माद्विष्णु-
 मयं धीराः पश्यन्ति परमार्थिनः ॥ २ ॥ ब्रह्मशंकररुद्राद्या
 विष्णवंशाः सकलाः सुराः । तस्मात्समस्तदेवार्चा
 विष्णुमेकं प्रपद्यते ॥ ३ ॥ स्मरतां विष्णुनामानि
 सर्वपापहराणि वै । येन केनाप्युपायेन विद्यते ना-
 शुभं क्वचित् ॥ ४ ॥ सर्वमेव द्विजश्रेष्ठ कर्मणः

पापमुच्यते । अनायाशमिव विष्णाः स्मरणं पाप-
 नाशनम् ॥ ५ ॥ स्वपन्भुञ्जन् वदंस्तिष्ठन्नुत्तिष्ठंश्च व्रजंस्तथा ॥
 स्मरेदविरतं विष्णुं मुमुक्षुर्वैष्णवो जनः ॥ ६ ॥ तत्त्वज्ञे-
 मुनिभिर्नामस्मरणं कमलापतेः । न कालनियमः
 प्रोक्तः सर्वदुःखविनाशनः ॥ ७ ॥ सेतिहासरामनाम-
 प्रभावः ॥ १३ ॥ नामप्रभावं विप्रर्षे केशवस्य महा-
 त्मनः । ब्रवीम्यहं समासेन सेतिहासं निशामय ॥ ८ ॥
 आसीत्सत्यवसुर्नाम पूर्वं कृतयुगे शुचिः । वैश्यो
 वैश्यकुलश्रेष्ठः समस्तगुणपारगः ॥ ९ ॥ स वैश्यो
 देवयोगेन प्रथमे वयसि द्विज । जगाम वसन्तीं
 मृत्योः काशश्वासगदार्दितः ॥ १० ॥ जीवन्ती नाम
 तत्पत्नी सुमध्या नवयौवना । मृते भर्तारि तातस्य
 जगाम निलयं ततः ॥ ११ ॥ सा जीवन्ती द्विजश्रेष्ठ
 नवयौवनगर्विता । मर्तिं चकार जारेषु बाध्यमानापि
 बांधवैः ॥ १२ ॥ व्रतस्य नियमं चापि गृहव्यापार-
 मेव च । जागानुरक्तचित्ता सा तत्याज नवयौवना
 ॥ १३ ॥ अन्धीकृता सा कामेन सुश्रोणी पीवरस्तनो ।
 धर्ममार्गं द्विजश्रेष्ठ न कदाचिद्वर्शह ॥ १४ ॥ तां
 दुःशीलां ततो दृष्ट्वा तत्पिता धर्मतत्परः । अपकीर्त्ति-
 भयाद्भीरुरित्याहात्यन्तकोपवान् ॥ १५ ॥ दुष्टे पापिनि
 मदंशे सर्वदोषविवर्जिते । आसाद्य जन्मकिमिति
 कियते पातकं त्वया ॥ १६ ॥ यदि ते पातकं चित्रं
 हार्दिं केवलमेव हि । तदा क्षिप्रं हते भाग्ये जहीहि

मम मन्दिरम् ॥१७॥ तातेनेति निरुक्ता सा क्रोधान्
 रुणितलोचना । पितुर्गेहं परित्यज्य सा जगाम
 यथासुखम् ॥ १८ ॥ अथ सा स्वेच्छया नारी
 भ्रमन्ती जारकाक्षया । वेद्यावृत्तिं समाश्रित्य तस्यो
 ल्लज्जाविवर्जिता ॥ १९ ॥ पुलिंदशवरो वापि चांडालो
 वापि यो गृहम् । आयाति तस्यास्तेनापि प्रेम्णा
 क्रीडति सा सती ॥ २० ॥ परलोकमयं विप्र कदा-
 चिदपि चेतसान् चिन्तयामास च सा वारनारी तथा
 क्रियाम् ॥ २१ ॥ एकदा ब्राह्मणश्रेष्ठ कश्चिद्द्वयाधस्त-
 दालयम् । शुकशावं समादाय विक्रयार्थं समाययौ ॥ २२ ॥
 सापि वारांगना तं च शुकशावकमुत्तमम् । जगृह
 परमप्रीत्या धनैः संपूज्य लुब्धकम् ॥ २३ ॥
 तद्योग्याहारदानेन वारस्यो नित्यमेव सा । शुकस्य
 पोषणं चक्रे तस्य जातकुतूहलात् ॥ २४ ॥ वारां-
 गनानपत्या सा तमेव शुकशावकम् । मत्वा पुत्रमि-
 वात्मीयं चक्रे तत्प्रतिपालनम् ॥ २५ ॥ सोऽपि पक्षी
 द्विजश्रेष्ठ नित्यमेव तदाज्ञया । ज्ञात्वा तच्चित्तवार्तसत्या
 व्यवहारं करोति वै ॥ २६ ॥ ततोऽसौ लब्धभावश्च
 शुको गणिकया तदा । रामेति नाम सततं पठ्यत
 सुन्दराक्षरम् ॥ २७ ॥ रामनाम परंब्रह्म सर्ववेदाधिकं
 महत् । समस्तपातकध्वंसि स शुकश्च तदापठत् ॥
 २८ ॥ रामोच्चारणमात्रेण तयोश्च शुकवेश्ययोः ।
 विनष्टमभवत्पापं सर्वमेव सुदारुणम् ॥ २९ ॥ कदा-

चिद्धारमुत्पत्त्या सा शुकोऽपि द्विजसत्तम । तावुभावपि
 पंचत्वमेककाले गतौ ततः ॥ ३० ॥ समानेतुं तत-
 स्तौ च विहिताखिलपातकौ ॥ किंकरान् प्रेषया-
 मास चंडाद्यान्धर्मराट् प्रभुः ॥ ३१ ॥ ततस्ते
 किंकराः सर्वे चंडाद्या अतिवंगिताः । यमाज्ञया समा-
 याताः पाशमुद्गरपाणयः ॥ ३२ ॥ बद्ध्वा तौ चर्मपाशेन
 यमदूता भयंकराः ॥ उद्यमं चक्रिरे गन्तुं दडिनो
 निलयं प्रति ॥ ३३ ॥ तत्रान्तरे विष्णुदूताः शंख-
 चक्रादिपाणयः ॥ आनेतुं तौ समायाताः सर्वे विष्णु-
 पराक्रमाः ॥ ३४ ॥ पाशबद्धौ ततो दृष्ट्वा पथि तौ
 विष्णुकिंकराः ॥ ऊचुर्वाक्यमिदं क्रुद्धा यमदूतान् दुरा-
 शयान् ॥ ३५ ॥ विष्णुदूता ऊचुः ॥ के यूयं विकृता-
 कारा ज्वलत्पावकलोचनाः । अत्यंतदार्ढ्यलोमानो
 दंष्ट्रिणश्चर्मवाससः ॥ ३६ ॥ कथमेतौ महात्मानौ
 विनष्टाखिलपातकौ । बद्ध्वानयथ पाशेन भवन्तः कस्य
 किंकराः ॥ ३७ ॥ यमदूता ऊचुः ॥ वैवस्वतस्य देवस्य
 समाज्ञाकारिणो वयम् । नयामो भीमकर्माणौ यमा-
 लयमिमौ जनौ ॥ ३८ ॥ यमदूतवचः श्रुत्वा ते
 सर्वे विष्णुकिंकराः ॥ कोपेदं च जहसुस्तत्र बालसूर्य-
 निभाननाः ॥ ३९ ॥ विष्णुदूता ऊचुः ॥ अहो चित्र-
 मिदं वाक्यं यमदूतमुवाच्छ्रुतम् ॥ भक्तावपि हरेरेतौ
 दंड्यौ भास्करसूनुना ॥ ४० ॥ अहोचरित्रं दुष्टानां
 कदाचिदपि नोत्तमम् । यत्नादपि यतो हिंसा कुर्वन्ति

सततं सताम् ॥ ४१ ॥ दुष्टानां कृतपापानां च रित्रमिव
 मद्भुतम् ॥ निष्पापमपि पश्यन्ति स्वानुमानेन पापि-
 यत् ॥ ४२ ॥ निष्पापमपि पश्यन्ति पुण्यात्मानोऽ-
 खिलं जगत् ॥ पापात्मानस्तु पश्यन्ति कृतपापमि-
 वाखिलम् ॥ ४३ ॥ श्रुत्वा पुण्यात्मनां पुण्यमतितृप्यन्ति
 धर्मिणः । तृप्यन्ति पातकं श्रुत्वा पापिनां पापिनो
 जनाः ॥ ४४ ॥ पापचर्चा समाकर्ण्य यथा तृप्यन्ति
 पापिनः । तृप्यन्ति न तथा प्राप्य स्वर्णभारशतान्यपि
 ॥ ४५ ॥ अहो बलवती माया महाविष्णोर्माहात्मनः ।
 आत्मपीडाकरमपि पापं कुर्वति दुर्द्धियः ॥ ४६ ॥
 श्रीवेदव्यास उवाच ॥ इत्युक्ता विष्णुदूतास्ते
 विष्णुभक्तिपरायणाः ॥ छिन्नवन्तस्तथोर्विप्र बन्धनं चक्र-
 धारया ॥ ४७ ॥ ततस्ते शमनप्रेष्याः क्रुद्धांग-
 रकसन्निभाः । ववृषुः सहस्रं तत्र ज्वलदंगारसंचयान्
 ॥ ४८ ॥ विष्णुदूतवचः श्रुत्वा चण्डः कोपमुपागमत् ।
 उक्तवांश्च ततो विप्र विष्णुदूतान् महाबलान् ॥ ४९ ॥
 चण्ड उवाच ॥ विहितं च मयाप्येतं शुक्रं वेश्यां च पापि-
 नीम् । नेतुं यूयं समायाता इत्यद्भुतमिवाभवत् ॥ ५० ॥
 नूनमेतौ यदा नेतुं यूयमिच्छथ सत्तमाः । तदा कुरुत
 संग्राममस्माभिः सह सम्प्रति ॥ ५१ ॥ इत्युक्ता यम-
 दूतास्ते बलिनो विधृता युधाः ॥ सिंहनादौर्दिशः सर्वाः
 पूरयामासुरुद्धताः ॥ ५२ ॥ विष्णुदूता महात्मानः
 स्वप्रकाशादयस्तथा ॥ शंखनादैः सुबलितैश्चक्र-
 शब्दमयं जगत् ॥ ५३ ॥ याम्यैस्ततो महा

दूतैर्धनुर्मुक्तैः शिलीमुखैः ॥ छादिता विष्णुदूतास्ते
 संग्रामेऽत्यन्तदारुणे ॥ ५४ ॥ शूलानि चिक्षिपुः
 केचित् शक्तीः केचिन्महाहवे ॥ केचिच्च मुद्रास्त्राणि
 केचिच्चक्राणि वै रुषा ॥ ५५ ॥ तैर्मुक्तानि महास्त्राणि
 विष्णुदूताः महाभटाः ॥ सर्वाणि चूर्णयामासुर्गदा-
 प्रहरणादिभिः ॥ ५६ ॥ ततो भागवतैर्दूतैर्याम्यानां चक्र-
 धारया । केषांचिच्चरणाश्छिन्नाः केषांचिद्वाहवस्तथा
 ॥ ५७ ॥ केचिद्विच्छिन्नशिरसः केचिन्निर्भिन्नवक्षसः ।
 सूवद्रक्तो क्षिताः केचित् याम्याः पेतुर्गतासवः ॥ ५८ ॥
 छिन्नेकचरणाः केचित्केचिच्छिन्नैकपायणः ॥ संत्यज्य
 सहसा याम्याः संग्रामाच्च प्रदुद्रुवुः ॥ ५९ ॥ ताना-
 लोक्य ततो दूतान् पलायनपरायणान् । प्रविवेश
 रुषा चंडः संग्रामं धृतमुद्गरः ॥ ६० ॥ यमदूत-
 गणश्रेष्ठश्चण्डोऽत्यन्तप्रतापवान् ॥ ताडयामास शतशं
 मुद्गरैर्विष्णुकिंकरान् ॥ ६१ ॥ अथ भागवता
 दूता निशिता युधवर्षणैः ॥ ववृषुस्तरसा क्रुद्धास्तं
 चंडं चंडविक्रमम् ॥ ६२ ॥ मुद्गरेण ततश्चण्डो
 विष्णुदूतान् पृथक् पृथक् ॥ ताडयामास विगलद्रक्तसं-
 संसिक्तविग्रहः ॥ ६३ ॥ चंडेन ताडितास्तेन दूता
 भागवता युधि ॥ त्यक्तसत्त्वाः पृष्ठभागं स्वप्रकाशस्य
 वै ययुः ॥ ६४ ॥ स्वप्रकाशस्ततः क्रुद्धो जवापुष्प-
 निभेक्षणः ॥ प्रविवेश रणं योद्धुं गदापाणिर्महाबलः ॥ ६५ ॥
 ताडयामास संक्रुद्धो विष्णुतुल्यपराक्रमः ॥ मुद्गराच्चंड-

हस्तस्थात् प्रेक्षज्जनभयप्रदात् ॥ ६६ ॥ समुत्तस्थो
 महावाहिः सधूमप्रतिगंधिमान् ॥ समुद्गरेण चंडेन
 ताडिता तस्य वै गदा ॥ ६७ ॥ स्फुल्लिगवर्षणं सद्यो
 मुमोचात्यन्तभीतिदम् ॥ ततः क्रोधेन चंडोऽसौ तेनैव
 मुद्गरेण च ॥ ताडयामास विप्रर्वे स्वप्रकाशं महाबलम्
 ॥ ६८ ॥ स्वप्रकाशस्ततो विप्र व्यथां विस्मृत्य
 कोपवान् ॥ १ दया ताडयामास चंडं शमनकिंकरम् ॥ ६९ ॥
 तेन प्रताडितश्चंडस्तत्र रक्तपरिप्लुतः ॥ पपात मूर्च्छितो
 भूमौ बलार्क इव जैमिने ॥ ७० ॥ यमदूतास्ततस्ते
 च चण्डमादाय मूर्च्छितम् ॥ हाहाकारं प्रकुर्वन्ति
 युद्धाद्भक्ताः प्रदुद्रुवुः ॥ ७१ ॥ विष्णुदूतास्ततो
 विप्र विष्णुरूपाः प्रहर्षिताः । जय शंखान्स-
 मादध्मुर्जैमिने द्विजसत्तम ॥ ७२ ॥ ततो रथे
 समारोप्य राजहंसयुते च तौ ॥ जग्मुर्विष्णुपुं सर्वे
 सहसाकाशवर्त्मना ॥ ७३ ॥ विष्णुभक्तौ महा-
 रमानौ विनष्टाखिलपातकौ ॥ प्राप्तवन्तौ महा-
 विष्णोः सारूप्यं द्विजसत्तम ॥ ७४ ॥ यमदूतास्त-
 तस्ते च शोणितौघपरिप्लुताः ॥ यमस्य सन्निधिं
 जग्मुः क्रदन्तो व्यथयाकुलाः ॥ ७५ ॥ तत्र गत्वा
 यमप्रेष्या मुक्तकेशा हतप्रभाः ॥ सूर्यपुत्रं समुद्दिश्य
 यदूचुस्तच्छृणु द्विज ॥ ७६ ॥ यमदूता ऊचुः ॥
 सूर्यपुत्र महाबाहो तवाज्ञाकारिणो वयम् । तथापि
 विष्णुदूतैर्नर्नः कृता दुर्गतिरिदृशी ॥ ७७ ॥ महा-

पातकिनां श्रेष्ठो प्रभो यद्यपि तौ खलु ॥ रामनाम-
 प्रभावेण गतो नारायणालयम् ॥ ७८ ॥ भवतो
 दंडनीया ये दुरात्मानः कृतैनसः ॥ तेऽपि विष्णुपुरं
 याति प्रभुत्वन्तव किं तदा ॥ ७९ ॥ नास्माकं
 विष्णुदूतौघैः कृताः परिभवा इमे ॥ तवैव केवलं
 नाथ यतस्ते किंकरा वयम् ॥ ८० ॥ यम उवाच ॥
 दूता यदि स्मरन्तौ तौ रामनामाक्षरद्वयम् ॥
 तदा न मे दंडनीयो तयोर्नारायणः प्रभुः ॥ ८१ ॥
 संसारे नास्ति तत्पापं यद्रामस्मरणैरपि ॥ न याति
 संक्षयं नूनं शृणुध्व यमकिंकराः ॥ ८२ ॥ ये मानवाः प्रतिदिनं
 मधुसूदनस्य नामानि घोरदुरितौघविनाशकानि ॥ भक्त्या-
 स्मरन्ति विबुधप्रवरार्चितस्य ते पापिनोऽपि च भटा
 मम नैव दंड्याः ॥ ८३ ॥ गोविन्दकेशव हरे जगदीश
 विष्णो नारायण प्रणतवत्सल केशवेति ॥ भक्त्या
 वदन्ति पुरुषाः सततं क्षितौ ये दंड्या न ते मम भटा
 अपि पापिनोऽपि ॥ ८४ ॥ लक्ष्मीपते सकलपाप-
 विनाशकारिन् श्रीकृष्ण केशिमधनाच्युत देहि दास्यम् ॥
 एतद्वदन्ति सततं भुवि ये मनुष्यास्ते पापिनोऽपि
 न भटा मम दंडनीयाः ॥ ८५ ॥ दामोदरेश्वर सुरो-
 त्तमवृन्दसेव्य श्रीवासुदेव पुरुषोत्तम माधवेति । येषां
 सदैव वदनेषु वसन्ति शब्दा दूता नमाम्यहमपि
 प्रतिवासरं तान् ॥ ८६ ॥ नारायणस्य जगदेकपते-
 र्गुरोश्चर्चासुचित्तमतिहार्दिनृणां च येषाम् ॥ तेषामहं
 सततमेव भटा अधीनो ये तु प्रफुल्लकमलैक्षणरूप-

भाजः ॥ ८७ ॥ ये विष्णुपूजनरता हरिभक्तमत्ता
 एकादशीव्रतरताः कपटैर्विहीनाः ॥ ये विष्णुपादसलिल
 शिरसा वहन्ति दूता अधीनमखिलं जगदेवतेषाम् ॥ ८८ ॥
 ये भुञ्जते भगवतो मधुसूदनस्य नैवेद्यशेषमखिलाद्य-
 विनाशकारि । ये कर्णयोश्च शिरसि च्छदनं तुलस्याः
 नित्यं वहन्ति च भटाः प्रणमाम्यहं तान् ॥ ८९ ॥ ये
 मातृतातचरणार्चनतत्पराश्च ये ब्राह्मणार्चनरता गुरु-
 सेविनश्च ॥ ये दीनलोकहृदयातिसुखप्रदाश्च तेषामहं
 सततमेव भटा अधीनः ॥ ९० ॥ ये सत्यवाक्यकथ-
 नेषु सदानुरक्ता लोकप्रियश्च शरणागतपालकाश्च ॥
 पश्यन्ति ये च विषवत्सततं परस्वं ते मानवा मम-
 भटा नहि दण्डनीयाः ॥ ९१ ॥ ये चान्नदाननिरताः
 सलिलप्रदाश्च भूमिप्रदा निखिललोकहितैषिणश्च ॥
 ये वृत्तिहीनजनवृत्तिकराः प्रशान्ता दूता न ते मम
 कदापि भवन्ति दण्ड्याः ॥ ९२ ॥ ये ज्ञातिपोषणरता
 प्रियवादिनश्च ये दंभकाममदमत्सरहीनचित्ताः ॥ ये
 पापदृष्टिरहिता विजितेन्द्रियाश्च तेषामहं न विदधामि
 कदापि चर्चाम् ॥ ९३ ॥ श्रीव्यास उवाच ॥ एवं
 प्रबोधितास्तेन यमेन यमकिंकराः ॥ ज्ञातवन्तो जग-
 द्भर्तुः प्रभावमतुलं हरेः ॥ ९४ ॥ विष्णोर्नामानि
 विप्रेन्द्र सर्ववेदाधिकानि वै ॥ तेषां मध्ये तु तत्त्वज्ञ
 रामनामवरं स्मृतम् ॥ ९५ ॥ रामेत्यक्षरयुग्मं हि
 सर्वमंत्राधिकं द्विज ॥ यदुच्चारणमात्रेण पापी याति
 परां गतिम् ॥ ९६ ॥ रामनामप्रभावं हि सर्वदेवप्र-

पूजितम् ॥ महेश एव जानाति नान्यो जानाति
 जैमिने ॥९७॥ विष्णोर्नामसहस्राणि पठन् यत्नभते
 फलम् ॥ तत्फलं लभते मर्त्यो रामनामस्मरन्नपि ॥९८॥
 ग्रहोचित्रं मनुष्याणां चरित्रमिदमुच्यते ॥ रामेति
 मुक्तिदन्नाम न स्मरन्ति दुराशयाः ॥ ९९ ॥ अत्यन्त-
 दुःखलभ्यापि मुक्तिर्न गति मानवैः ॥ लभ्यते रामनाम्नै-
 व कर्मास्ति किमतः परम् ॥ १०० ॥ तावत्तिष्ठन्ति
 पापानि देहेषु देहिनां द्विज ॥ रामेति नाम यावद्वै
 न स्मरन्ति सुखप्रदम् ॥ १०१ ॥ श्राद्धे च तर्पणे चैव
 बलिदाने तथोत्सवे ॥ यज्ञे दाने व्रते चैव देवताराधनेऽपि
 च ॥ १०२ ॥ अन्येष्वपि च कार्येषु वैदिकेषु विच-
 क्षणः ॥ स्मरेद्यस्तत्फलं प्रेप्सु रामेति नामभक्तितः १०३
 नमो रामायेति विप्र मंत्रमोकारपूर्वकम् ॥ षडक्षरं जपे-
 द्यस्तु सायुज्यं प्राप्यते हरेः ॥ १०४ ॥ षडक्षरेण
 मंत्रेण हरिपूजनकृत्तरः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति प्रसा-
 दाच्चक्रिणः प्रभोः ॥ १०५ ॥ मृत्युकाले द्विजश्रेष्ठ
 रामेति नाम यः स्मरेत् ॥ स पापात्मापि परमं मो-
 क्षमाप्नोति जैमिने ॥ १०६ ॥ रामेति नामयात्रायां
 ये स्मरन्ति मनीषिणः ॥ सर्वसिद्धिर्भवेत्तेषां यात्रायां
 नात्र संशयः ॥ १०७ ॥ अरण्ये प्रान्तरे वापि श्मशाने
 यो भयानके ॥ रामनाम स्मरेत्तस्य विद्यन्ते नापदो
 द्विज ॥ १०८ ॥ राजद्वारे तथा युद्धे विदेशे दस्यु-
 संमुखे ॥ दुःस्वप्नदर्शने चैव ग्रहपीडासु जैमिने ॥ १०९ ॥
 औत्पातिके भये चैव वह्निरोगभये तथा ॥ रामनाम

स्मरन्मर्त्यो नाशुभं लभते क्वचित् ॥ ११० ॥ रामनाम
 द्विजश्रेष्ठ सर्वाशुभनिवारणम् ॥ कामदं मोक्षदं चैव
 स्मर्त्तव्यं सततं बुधैः ॥ १११ ॥ रामति नाम विप्रवे
 यस्मिन्न स्मरति क्षणे ॥ क्षणः स एव व्यर्थः स्यात्सत्य
 मेतन्मयोच्यते ॥ ११२ ॥ रामनामामृन्स्वादु भेदज्ञा
 रसना च या ॥ तामेव रसनं त्याहुर्मुनयस्तत्त्वदर्शिनः
 ११३ पुनश्च रामनामम ह त्वयम् १४ काशीखण्डे-पेयं पेयं
 श्रवणपुटके रामनामाभिरामम् । ध्येयं ध्येयं मनसि
 सततं तारकं ब्रह्मरूपम् ॥ जलं जलं प्रकृतिविकृतौ
 प्राणिनां कर्णमूले विध्यां विध्यामटति जटिलः कोऽपि
 काशीनिवासी ॥ १ ॥ पुनस्तत्रैव-मुमूर्षोर्मणिकर्णिकया
 मर्द्धोदकनिवासिनः ॥ ब्रह्मत्वं जानकीनाथ दिशामि
 तव तारकम् ॥ २ ॥ पुनः पादौ-आवां रामजगत्पूज्यौ मम
 पूज्यौ सदा युवाम् ॥ तन्ननाम जापिनी देवी त्वन्मंत्रजप-
 वानहम् ॥ ३ ॥ मुमूर्षोर्मणिकर्णिकया तु मर्द्धोदकनिवासिनः
 अहं दिशामि ते मंत्रं तारकं ब्रह्मदायकम् ॥ श्रीराम राम
 रामेति एतत्तारकमुच्यते ॥ ४ ॥ ब्रह्माण्डे-अहं भवन्नाम
 गृणन्कृतार्थो वसामि काश्यामनिशं भवान्या ॥ मुमू-
 र्षमाणस्य विमुक्तयेऽहं दिशामि मंत्रं तव रामनाम
 ॥ ५ ॥ पुनस्तत्रैव वाल्मीकिवचनम्-राम त्व-
 न्नाममहिमा वर्ण्यते केन वा कथम् ॥ यत्प्रभावादहं
 राम ब्रह्मर्षि त्वमवाप्तवान् ॥ ३ ॥ वाराहपुराणे-देवा
 च्छूकशिवकेन न हितो म्लेच्छो जराजर्जरो ॥ हा रामेण
 हतोऽस्मि भूमिपतितो जल्पंस्तनुं त्यक्तवान् ॥ तीर्थो

गोष्पदवद्भवाणवमहो नाम्नः प्रभावात्पुनः। किं चित्रं
 यदि रामनामरसिकास्ते यान्ति रामास्पदम्॥७॥ वने
 च रामो वसुचाह रामो नदीस्तरामो न भयं स्मरामः॥
 इति ब्रुवन्तोऽपि वने किराता मुक्तिं गताः प्रान्त-
 पदानुषङ्गात् ॥८॥ भी स्मपर्वणि-यमलोकं न पश्येत्तु
 नरकास्तु कुतः पुनः ॥ शृण्वन्नपि स्तुवन्नित्यं स्मर-
 न्नपि युधिष्ठिराब्रह्मरहस्ये-नियतं मम नामानि जपेद्वा
 कीर्त्तयेद्यदि॥महतोऽप्येनसःसत्यमुद्धरामि न संशयः॥
 अगस्तिसंहितायाम्-रामरामेतिरामेति ये वदंत्यपि
 पापिनः ॥ पापकोटिसहस्रेभ्यस्तानुद्धरति नान्यथा
 ॥ ११ ॥ शिवसर्वस्वे-यावन्न कीर्त्तयेद्रामं कलि-
 कल्मषसंभवम् ॥ तावत्तिष्ठति देहेऽस्मिन् भयं चात्र
 प्रवर्त्तते ॥ १२ ॥ भार्गवाये-कोटिशो मनुजानां यद्दु-
 रितं समुपस्थितम् । राम रामेति संकीर्त्तयन्नाशयति
 मानवः ॥ १३ ॥ श्रीशब्दपूर्वजयशब्दमध्ये जयद्वया-
 न्तरित रामनामोच्चारणमाहात्म्यम्॥१५॥ वशिष्ठतंत्रे-
 श्राशब्दपूर्वं जयशब्दमध्ये जयद्वयानन्तरतस्तथैवा॥
 त्रिःसप्तकृत्वो रघुनाथनाम जपन्निहन्ति द्विजकोटि-
 हत्याः॥१४॥रामनामोच्चारणे दशकालादि नियमा-
 भावः ॥ १६ ॥ कार्यायनसंहितायाम्-न देशकाल-
 नियमो न शौचाशौचनिर्णयः । राम रामेति रामेति
 सदा सर्वत्र कीर्त्तयेत्॥१५॥ वैश्वानरसंहितायाम्-न
 देशकालनियमःशौचाशौचविनिर्णयः॥परं संकीर्त्तना-
 देव राम रामेति मुच्यते॥१६॥पुनश्च नामकीर्त्तनमा-

हात्म्यम् ॥१७॥ वैष्णवचिन्तामणौ-रामेति कीर्तनं
 राजन्सर्वरोगनिवारणम् । प्रायश्चित्तं हि पापानां मुक्ति-
 सर्वदेहिनाम् ॥१७॥ काश्यपपंचरात्रे श्रीभगवद्वाक्यम्-
 गृण्वन्ति निरंतरं ममपदं रामेति भक्तोत्तमम् ॥ अंतःसंतत-
 जातहर्षपुलका जातप्रमोदाश्रवः ॥ ते निस्तीर्णभवा-
 र्णवं सुतकलत्राद्यैस्तु न क्रैर्युतमातृष्णावारिसुदुस्तरंऽपि
 पुनः सायुज्यमायान्त्यपि ॥१८॥ दाशरथिसंहितायाम्-
 नारायणानुस्मरणे दृढभक्तिः प्रजायते ॥ द्वितीयमपि
 सर्वाद्य भेदनं भुक्तिमुक्तिदम् ॥१९॥ श्रीरामनाम वेदेषु
 सम्यग् दृष्टं महर्षिभिः ॥ तृतीयं वासुदेवाख्यमस्य नाम
 निगद्यते ॥२०॥ महारामायणे-परमेश्वरनामानि सन्त्य-
 नेकानि पार्वति । एकादेकं महास्वच्छमुच्चारान्मोक्ष-
 दायकम् ॥२१॥ नाम्नामेव च सर्वेषां रामनामप्रकाश-
 कम् ॥ ग्रहाणां च यथा भानुर्नक्षत्राणां यथा शशी
 ॥२२॥ निर्जराणां यथा शक्रो नराणां भूपतिर्यथा ॥
 यथा लोकेषु गोलोकः सरयूर्निम्नगासु च ॥२३॥
 कवीनां च यथा नागो भक्तानामञ्जनीसुतः ॥
 शक्तीनां च यथा सीता रामो भगवतामपि ॥२४॥
 भूधराणां यथा मेरुः सरसां सागरो यथा ॥ कामधेनु-
 र्गवां मध्ये धन्विनां मन्मथो यथा ॥२५॥ पक्षिणां
 वैनतेयश्च तीर्थानां पुष्करो यथा ॥ अहिंसा सर्व-
 धर्माणां साधुत्वेऽपि दया यथा ॥२६॥ मेदिनी क्षमिणां
 मध्ये मणीनां कौस्तुभो यथा ॥ धनुषां च यथा शार्ङ्गः खड्गो
 नां नंदको यथा ॥२७॥ ज्ञानानां ब्रह्मज्ञानं च भक्तीनां

प्रेमलक्षणा ॥ प्रणवः सर्वमंत्राणां रुद्राणां रुद्रमेव
 च ॥ २८ ॥ कल्पद्रुमश्च वृक्षाणां यथायोध्या पुरीषु
 च ॥ कर्मणां भगवत्कर्म अकारश्च स्वरेष्वपि
 ॥ २९ ॥ किमत्र बहुनोक्तेन सम्यग् भगवतः प्रिये ॥
 नाम्नां तथा च सर्वेषां रामनामपरं महत् ॥ ३० ॥
 श्रीमद्रामायणीयारण्यकाण्डे भूषणाख्यतिलके गोविन्द-
 राजोदाहृते स्मृती-पठितसकलवेदः शास्त्रपारं गतो
 वा ॥ यमनियमपरो वा धर्मशास्त्रार्थकृद्वा ॥ अपि तु
 सकलतीर्थव्राजको वा हिताग्निर्नहि हृदि यदि रामः
 सर्वमेतद्वृथा स्यात् ॥ ३१ ॥ रामेति वर्णद्वयमाद-
 रेण सदा स्मरन्मुक्तिमुपैति जन्तुः ॥ कलौयुगे कल्मष-
 मानसानामन्यत्र धर्मे खलु नाधिकारः ॥ ३२ ॥
 भारते-ये पठन्ति नमस्यन्ति ध्यायन्ति पुरुषोत्तमम् ।
 तान्स्पृष्ट्वा चाथ वा दृष्ट्वा नानापापैः प्रमुच्यते ॥
 ३३ ॥ मार्कण्डेयपुराणे-प्रातःकाले स्मरेद्विष्णुं भोज-
 नं च जनार्दनम् ॥ शयने पद्मनाभं च स्त्रीसंगे पुरुषो-
 त्तमम् ॥ १ ॥ संग्रामे चक्रपाणिश्च प्रवासे च
 त्रिविक्रमम् ॥ दुःस्वप्ने स्मर गोविन्दं भये च मधु-
 सूदनम् ॥ २ ॥ नारायणमशरणे श्रीधरं प्रियसङ्गमे ॥
 जलमध्ये वराहश्च पावके जलशायिनम् ॥ ३ ॥ आयासे
 वामनञ्चैव सर्वसौख्येषु माधवम् ॥ नारसिंहं महा-
 रण्ये श्रीरामं सर्वकर्मणि ॥ ४ ॥

इति श्रीसीतारामकृपापात्र सीतारामीय हरिहरप्रसाद-
 विरचितो नामतत्त्वभास्करः समाप्तः ॥

प्राद्योन्तस्थोऽप्यनन्तं दिशति फलमसादद्वितीयं
 द्वितीयस्तात्तृतीयोऽप्यवर्गप्रकृतिरपि वल्लेनापवर्गं प्रसूते
 तूर्य्यश्चातूर्य्यभाजां वितरति चतुरःश्रेत्रियाणां पुनर्य्य
 रामत्वन्नामवर्णः जगति कतिपयं कौतुकं तन्वते न
 मुक्तिस्त्रीकर्णपूरो मुनिहृदयवयःपक्षती तीरभूमौ। संसा
 रापारसिंधोः कलिकलुपतमस्तोमसोमार्कविम्बौ॥ उन्म
 लत्पुण्यपुञ्जद्रुमललितदले लोचने च श्रुतीनाम् । कामं
 रामेति वर्णौ शमिहकलयतां सन्ततं सज्जनानाम् ॥२॥

नत्वा नामप्रियान् साधून् नामाराधनतत्परान् ।

रामनारायणेनायं सुशोध्य विशदीकृतः ॥ १ ॥

श्रीसीतया सह सदा शुभरामनाम येषां प्रियं परम-
 वैष्णव सज्जनास्ते। तेषामहदिपदपद्मविज्रोणून्मूर्ध्ना
 वदामि सततं शुभप्राप्तये वै ॥ ये लौकिकं हि सकलं सुवि
 दाय कृत्यं संसारतापसमने सकलेष्टदे च॥ श्रीरामनाभि
 नितरां विरमन्ति सन्तः तान्वै नमामि विनमामि
 नमामि नित्यम् ॥३॥

रामं श्रीजानकीशं, मनुकुलतिलकं, नागरीमोदयन्तम् ।
 राजन्यागर्विघातं, यजनसुनिरतं, नम्रशक्रादिदेवम् ॥
 दारोद्धारं जनेशं, सकलगुणगणं, नेत्रजायाः सुतीरो
 शोभाढ्यं वैरमन्तं, धरणिपतिपतिं, दीनबन्धुं विवन्दे ॥

इन्दुमुन्यंकचन्द्रेऽब्दे श्रीमद्वेकमवत्सरे ।

सज्जनानां सुसंमत्या सुशोध्य प्रकृटीकृतः ॥

इति श्रीअयोध्यान्तर्गत शृंगारभवननिवासिना श्रीभगवन्नारायणवशोद्भव वैष्णव पं०

रामनारायणदासेन सुशोधितो नामतत्त्वभास्करः समाप्तः ॥ श्रीरस्तु ॥

श्रीश्रीरामार्पणमस्तु ॥ हरिः-श्रीं तत्सदब्रह्मेति ॥ संवत् १९७१ पौषसुदी ॥